Praktijkgericht onderwijs

Stand van zaken en kansen om verder te komen

Surya Carrilho, Maarten van Doorn, Maren van de Vrie, met medewerking van Eef Jacobs,

Joop Groos (Oberon)

Ineke van der Veen, Esmée Lalihatu (Kohnstamm Instituut)

Bernard Veldkamp (UT)

Oberon
onderzoek | advies

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting **4**
Inleiding **8**
Achtergrond 8
Onderzoeksvragen 8
Onderzoeksopzet 9
1 Methode literatuuronderzoek **10**
Zoekmethode 10
2 Resultaten literatuuronderzoek **11**
Samenvatting literatuuronderzoek 11
Definitie praktijkgericht onderwijs 12
Mogelijke opbrengsten praktijkgericht onderwijs 14
Wat al bekend is over invullingen van praktijkgericht onderwijs 16
Toetsing van praktijkgericht onderwijs 19
3 Methode vragenlijstonderzoek **23**
De vragenlijst 23
Procedure en respons 24
4 Resultaten vragenlijstonderzoek **25**
Samenvatting vragenlijstonderzoek 25
Resultaten basisonderwijs 27
Resultaten voortgezet onderwijs 35
5 Methode casestudies **60**
Werving en selectie 60
6 Resultaten casestudies **61**
Samenvatting resultaten casestudies 61
Schoolportretten primair onderwijs 62
Schoolportretten voortgezet onderwijs 67
Overkoepelende bevindingen op basis van de casestudies 74
7 Conclusies en aanbevelingen **81**
Overkoepelende bevindingen 81
Aanbevelingen 82
Bijlage 1 Geraadpleegde literatuur **85**
Bijlage 2 Gespreksleidraad scholen **88**
Bijlage 3 Gespreksleidraad leerlingen **90**

Managementsamenvatting

Maatschappelijk gezien wordt veel waarde gehecht aan prestaties op cognitief en theoretisch gebied. Praktijkgerichte vaardigheden, opleidingen en diploma's worden zowel binnen als buiten het onderwijs ondergewaardeerd. Om de waardering van praktijkgericht onderwijs te vergroten en het beter in ons onderwijssysteem te verankeren, heeft het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een breed traject ingezet[1]. Onderdeel hiervan is het huidige onderzoek[2] dat erop is gericht om inzicht te bieden in de plek die praktijkgericht onderwijs op dit moment inneemt in het primair en voortgezet onderwijs en hoe de zichtbaarheid, meetbaarheid en waardering van prestaties van leerlingen op dit gebied is vormgegeven.

Het onderzoek bestaat uit drie onderdelen 1) een literatuuronderzoek om te komen tot een definitie van praktijkgericht onderwijs en om een overzicht te geven van bestaande methoden en instrumenten om praktijkgerichte activiteiten meetbaar te maken 2) een enquête om zicht te krijgen op de huidige stand van zaken van praktijkgericht onderwijs in het primair- en voortgezet onderwijs en 3) verdiepende casestudies om te illustreren hoe scholen invulling geven aan praktijkgericht onderwijs.

Drie kenmerken van praktijkgericht onderwijs

Er bestaat geen eenduidige definitie van praktijkgericht onderwijs, maar uit de literatuur komen drie kenmerken naar voren waar praktijkgericht onderwijs in ieder geval aan zou moeten voldoen, namelijk:

1. *Verbondenheid met de wereld buiten de school.* Er is sprake het toepassen van kennis in echte situaties.
2. *Leren door doen.* Leerlingen zijn actief betrokken en activiteiten bevatten een niet-schriftelijk onderdeel.
3. *Waardeerbaar.* Praktijkgericht onderwijs is waardeerbaar en er is sprake van inbedding van praktijkgericht onderwijs binnen de school.

Resultaten enquête en casestudies

Om inzicht te krijgen in de positie van praktijkgericht onderwijs in het basis- en voortgezet onderwijs, is een online vragenlijstonderzoek uitgevoerd. De vragenlijst werd ingevuld voor 28 schoolvestigingen in het basisonderwijs en 67 in het voortgezet onderwijs. Ondanks drie reminders bleef de respons, vooral in het basisonderwijs laag. Ter verdieping op de enquête zijn zes casestudies — twee in het primair onderwijs en vier in het voortgezet onderwijs —uitgevoerd die illustreren hoe scholen praktijkgericht onderwijs vormgeven.

Overkoepelend beeld (primair- en voortgezet onderwijs)

Op scholen waar praktijkgericht onderwijs wordt aangeboden zijn leerlingen over het algemeen enthousiast over praktijkgericht onderwijs en noemen voordelen als actiever leren, meer afwisseling, toepassen van theorie en het ontwikkelen van soft-skills, zoals samenwerken. Ook leraren zijn enthousiast over praktijkgericht onderwijs en de didactische meerwaarde wordt breed erkend. Praktijkgericht onderwijs brengt kinderen niet alleen de daadwerkelijke praktische vaardigheid bij (bijvoorbeeld koken of ontwerpen). Het leert ze ten tweede metacognitieve vaardigheden zoals samenwerken en biedt meer praktisch ingestelde leerlingen de kans om succeservaringen op te doen. Bovendien helpt praktijkgericht onderwijs ook bij de 'gewone' *cognitieve* vaardigheden die traditionele

[1] Kamerbrief over de waardering van praktijkgericht onderwijs (2023)

[2] https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/06/07/de-waardering-van-praktijkgericht-onderwijs-en-de-toekomst-van-het-vmbo

vakken zoals rekenen en wiskunde bijbrengen. De twee bij de casestudies genoemde voorbeelden over oppervlakteberekening illustreren dit. Toch blijkt uit de enquête dat het verbeteren van theoretische leerprestaties zelden als doel van praktijkgericht onderwijs wordt genoemd.

Praktijkgericht onderwijs in het basisonderwijs
Veel basisscholen bieden in meer of mindere mate praktijkgericht onderwijs aan. Dit komt meestal tot uiting in lesactiviteiten binnen de school, excursies of workshops. De belangrijkste doelen die scholen hiermee nastreven zijn het bevorderen van zelfvertrouwen, vertrouwen in eigen kunnen en het stimuleren van creativiteit. Hoewel de meeste basisscholen minder dan twee uur per week aan praktijkgericht onderwijs besteden, hebben scholen praktijkgericht onderwijs meestal wel een vaste plek in het curriculum gegeven. Voorbeelden zijn klusklassen, technieklessen, excursies en opdrachten in samenwerking met externe partijen zoals musea of bedrijven. Basisscholen ervaren niet meer werkdruk van praktijkgericht onderwijs dan van reguliere lessen.

Op minder dan de helft van de basisscholen worden praktijkgerichte prestaties beoordeeld. Wanneer praktijkgericht onderwijs wel wordt beoordeeld dan wordt deze beoordeling vaak als minder belangrijk gezien omdat het niet meeweegt in het advies naar het vervolgonderwijs. Dit maakt dat ouders en leerlingen minder waarde hechten aan praktijkgerichte prestaties dan aan theoretische prestaties.

Praktijkgericht onderwijs in het voortgezet onderwijs
Net als in het primair onderwijs bieden de meeste scholen in het voortgezet onderwijs praktijkgericht onderwijs aan. Daarbij zijn er duidelijke verschillen tussen de leerroutes: havo- en vwo-locaties doen dit aanzienlijk minder vaak dan vmbo-scholen. Dat is niet verrassend, aangezien praktijkgericht onderwijs een vast onderdeel vormt van het examenprogramma voor de vmbo-basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen. In de theoretische leerweg komt praktijkgericht onderwijs vooral tot uiting in de praktijkgerichte programma's. In het voortgezet onderwijs worden praktijkgerichte prestaties dan ook vaker beoordeeld dan in het primair onderwijs.

De casestudies laten zien dat de verschillende leerroutes op uiteenlopende manieren invulling geven aan praktijkgericht onderwijs. In de vmbo-basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen ligt de nadruk vooral op het uitvoeren van praktische opdrachten, terwijl in de theoretische leerweg meer aandacht is voor projectmatig werken, ontwerpen en reflecteren. Ook binnen havo- en vwo-afdelingen is er een groeiende belangstelling voor praktijkgericht onderwijs, al bevindt de implementatie zich daar vaak nog in een beginfase.

Vergeleken met het primair onderwijs werken scholen in het voortgezet onderwijs vaker samen met externe partners, al gebeurt dit meestal op incidentele basis. Activiteiten die gericht zijn op voorbereiding op een beroep of vervolgonderwijs bestaan vaak uit excursies of vormen van werkplekleren en zijn vooral gericht op loopbaanoriëntatie, het vergroten van de motivatie, zelfvertrouwen en samenwerking. Bij activiteiten die zich richten op 'leren door te doen' worden eveneens regelmatig excursies of lesactiviteiten buiten het klaslokaal georganiseerd, met als doel het versterken van zelfvertrouwen en samenwerking. Een voorbeeld van een lesactiviteit buiten het klaslokaal is een biologieles buiten. De producten die leerlingen opleveren bestaan meestal uit presentaties en verslagen, die met een rubrics worden beoordeeld.

Verder komt uit het onderzoek naar voren dat het organiseren van praktijkgericht onderwijs een aanzienlijke investering in tijd en middelen vraagt. Dit zorgt voor een hogere ervaren werkdruk van

leraren bij praktijkgericht onderwijs in vergelijking met reguliere lessen. Gesproken leraren geven regelmatig aan dat de toegekende ontwikkeltijd structureel onvoldoende is, waardoor zij vaak in hun eigen tijd opdrachten ontwikkelen en contacten met het werkveld leggen. Ook vraagt praktijkgericht onderwijs om het continu actueel houden van het lesmateriaal.

Stand van zaken en aanbevelingen
Het praktijkgericht onderwijs is volop in ontwikkeling, maar de verankering is kwetsbaar. Veel initiatieven zijn afhankelijk van enthousiaste individuen en onzekere financiering. Een deel van de leraren in het voortgezet onderwijs ervaart een hogere werkdruk door een structureel tekort aan tijd en middelen. Samenwerkingen met bedrijven worden als waardevol gezien, maar contacten zijn in regel persoonsgebonden. Structurele knelpunten rondom tijd, middelen, en organisatie belemmeren kortom duurzame bredere implementatie van praktijkgericht onderwijs. Het risico is reëel dat waardevolle, lokaal ontwikkelde programma's verdwijnen zodra een sleutelfiguur vertrekt of de financiering stopt.

Daarnaast blijft de externe waardering achter; praktijkgericht onderwijs wordt nog vaak als minder waardevol beschouwd dan theoretische programma's. Ouders tonen wel belangstelling voor praktijkgerichte prestaties, maar hebben niet altijd een goed beeld van de inhoud van dit onderwijs. Scholen merken dat de status van theoretisch onderwijs en de meer theoretische profielen, ondanks inspanningen van de school, hoger blijft.

Verder is het voor scholen niet altijd duidelijk wat praktijkgericht onderwijs is en zien we tussen scholen grote verschillen in hoe zij praktijkgericht onderwijs inrichten. Zo leggen sommige scholen niet of nauwelijks verbinding met de wereld buiten school, terwijl andere scholen nauw samenwerken met bedrijven of maatschappelijke organisaties om praktijkgericht onderwijs te ontwerpen en beoordelen. Ook de mate van inbedding van praktijkgericht onderwijs binnen de school verschilt. Wel staat 'leren door te doen' overal centraal, al wordt in het voortgezet onderwijs nog vaak beoordeeld op basis van schriftelijke verslagen.

Om praktijkgericht onderwijs beter in ons onderwijssysteem te verankeren, doen we de volgende aanbevelingen:

1. **Geef helderheid over de doelen:** voordat er keuzes gemaakt worden over de mate van sturing, is helderheid over de hoofddoelen van praktijkgericht onderwijs nodig. Deze helderheid is een voorwaarde om te kunnen bepalen wat als 'succesvol' praktijkgericht onderwijs geldt en hoe de waarde ervan in het onderwijssysteem erkend kan worden.
2. **Maak een keuze in de aansturing:**
    a. Pad A: bied meer landelijke kaders en structuur. Zorg voor een doorlopende leerlijn, zet in op bijscholing of certificering voor docenten die praktijkgericht onderwijs geven en koppel structurele bekostiging aan praktijkgericht onderwijs.
    b. Pad B: help scholen bij het vormgeven van praktijkgericht onderwijs door een flexibel subsidiekader te bieden, te investeren in kennisdeling en het versterken van de verankering van praktijkgericht onderwijs.
3. **Verbeter de condities voor een duurzame implementaties:** ongeacht de gekozen mate van sturing adviseren we om in te zetten op het verbeteren van de meetbaarheid van leeropbrengsten en het verbreden van de scope ervan. Praktijkgericht onderwijs wordt nog vaak onterecht vooral met techniek geassocieerd en daardoor eerder gekoppeld aan technische vakken dan aan bijvoorbeeld Nederlands of biologie.

4. **Zorg voor een landelijk ondersteuningstraject**: zorg ongeacht het gekozen pad (a of b) voor een tijdelijk landelijk ondersteuningstraject gericht op het verder versterken van de positie en waardering van praktijkgericht onderwijs.

Inleiding

Achtergrond

Praktijkgerichte vaardigheden, opleidingen en diploma's worden ondergewaardeerd in én buiten het onderwijs[3]. Om recht te doen aan de uiteenlopende talenten van leerlingen is het van belang dat er meer aandacht en waardering komt voor praktijkgericht onderwijs. Praktijkgericht onderwijs[4] vindt plaats in interactie tussen de leerling en de buitenschoolse context. Het laat leerlingen leerdoelen bereiken en verdiepen die zijn verbonden aan de wereld buiten de schoolse context, waardoor leerdoelen betekenis krijgen.

Om de onderwaardering van praktijkgericht onderwijs te verbeteren en praktijkgericht onderwijs beter in ons onderwijssysteem te verankeren, is het nodig om de zichtbaarheid en de meetbaarheid van de leerprestaties te verbeteren. Dit onderzoek maakt deel uit van een breder traject om praktijkgericht onderwijs meer te waarderen en versterken in het funderend onderwijs.

Veel scholen hebben al praktijkgerichte onderdelen in hun programma en vinden die ook waardevol. Toch is het zichtbaar en meetbaar maken van deze praktijkgerichte onderdelen vaak nog lastig. Daarom heeft OCW gevraagd om onderzoek te doen de huidige plaats van praktijkgericht onderwijs in het primair en voortgezet onderwijs en hoe de zichtbaarheid, meetbaarheid en waardering van de prestaties van leerlingen op dit gebied is vormgegeven.

Het onderzoek biedt inzicht in de huidige stand van zaken:

- Wat is de plaats van praktijkgericht onderwijs in het primair en voortgezet onderwijs op dit moment;
- Hoe is de zichtbaarheid, meetbaarheid en waardering van de prestaties van leerlingen op dit gebied op dit moment vormgegeven.

Onderzoeksvragen

Hoofdvraag

De centrale vraag van het onderzoek luidt: Wat is de rol van praktijkgericht onderwijs in het huidige onderwijsprogramma van scholen en wat doen scholen om dit zichtbaar, meetbaar en waardeerbaar te maken? Deze vraag is uitgewerkt in de onderstaande deelvragen.

Deelvragen

Praktijkgericht onderwijs in de huidige onderwijsprogramma's

a. Primair onderwijs

- Welke rol speelt praktijkgericht onderwijs op dit moment in het onderwijsprogramma van het primair onderwijs?
- Op welke manier is dit zichtbaar voor docenten, leerlingen en ouders?

b. Voortgezet onderwijs

- Welke rol speelt praktijkgericht onderwijs op dit moment in het onderwijsprogramma van het voortgezet onderwijs?
- Op welke manier is dit zichtbaar voor docenten, leerlingen en ouders?

[3] Kamerbrief over de waardering van praktijkgericht onderwijs (2023)

[4] Met *praktijkgericht onderwijs* wordt niet het praktijkonderwijs bedoeld. Praktijkgericht onderwijs komt voor in verschillende sectoren, niveaus en leerwegen.

- Is er verschil tussen de onderwijsprogramma's van de verschillende leerroutes?

De meetbaarheid en waardering van praktijkgerichte prestaties
a. Primair onderwijs
- Op welke manier draagt praktijkgericht onderwijs bij aan de beoordeling van leerprestaties?
- Op welke manier wordt praktijkgericht onderwijs meegenomen in het beoordelen van de vervolgstappen voor een leerling?
- Op welke manier is dit zichtbaar voor docenten, leerlingen en ouders?

b. Voortgezet onderwijs
- Op welke manier draagt praktijkgericht onderwijs bij aan de beoordeling van leerprestaties (bijv. bij het wisselen van leerroutes)?
- Op welke manier wordt praktijkgericht onderwijs meegenomen in het beoordelen van de vervolgstappen voor een leerling?
- Op welke manier is dit zichtbaar voor docenten, leerlingen en ouders?

Is er verschil tussen de leerroutes in de mate waarbij praktijkgericht onderwijs wordt meegenomen in het bepalen van leervorderingen en vervolgstappen van leerlingen?

Onderzoeksopzet

Om de bovenstaande onderzoeksvragen te beantwoorden, hebben we een literatuuronderzoek uitgevoerd, een vragenlist uitgezet en casestudies afgenomen.

Het rapport bestaat uit drie delen: een literatuuronderzoek, een vragenlijstonderzoek en een casestudieonderzoek. Hoofdstuk 1 en 2 beschrijven respectievelijk de methode en resultaten van het literatuuronderzoek, hoofdstuk 3 en 4 doen dat voor het vragenlijstonderzoek. De methode en resultaten van de casestudies worden besproken in hoofdstuk 5 en 6, waarbij het laatste hoofdstuk per casus een schoolportret bevat en afsluit met overkoepelende bevindingen. In hoofdstuk 7 worden de inzichten samengebracht en vertaald naar conclusies en aanbevelingen.

1 Methode literatuuronderzoek

Om tot een definitie en afbakening van het begrip praktijkgericht onderwijs te komen, inclusief de bijbehorende doelen en voorbeelden van activiteiten, is als voorbereidende stap een literatuuronderzoek uitgevoerd. Daarnaast is het literatuuronderzoek erop gericht om een overzicht te geven van bestaande methoden en instrumenten om praktijkgerichte activiteiten meetbaar te maken. Uitkomsten uit het literatuuronderzoek vormen de basis voor de ontwikkeling van de uit te voeren online bevraging onder scholen in het basis- en voortgezet onderwijs.

Zoekmethode

Bij het zoeken naar de meest relevante publicaties over praktijkgericht onderwijs hebben we een systematische aanpak gevolgd. In de databases van ERIC en Google Scholar is gezocht met verschillende Engelstalige termen. De (combinaties van) zoektermen die onder meer zijn gebruikt, zijn*: practice oriented education, practice based education, practice based learning, assessment, meaningful learning experiences outside of school*. In *Google Scholar* is daarnaast ook gebruik gemaakt van Nederlandse termen: praktijkgericht onderwijs, praktijkgericht leren, betekenisvol leren.

Daarnaast is gebruik gemaakt van *AI-tool Elicit* om relevante publicaties te zoeken. In Elicit formuleer je een onderzoeksvraag, waarna de tool relevante onderzoeksartikelen zoekt en voor je samenvat. De volgende vragen zijn onder meer gesteld binnen Elicit: '*what is known about practice oriented learning in children?*', '*what is the impact and effect of practice based learning for children?*'. Verder zijn de bronnen, die genoemd zijn in de offerte, een startpunt geweest van waaruit nieuwe bronnen zijn gevonden, middels de sneeuwbalmethode. Daarnaast is door betrokken onderzoekers relevante literatuur aangedragen vanuit gerelateerd onderzoek en hun professionele netwerken.

Omdat het onderzoek gericht is op het Nederlandse onderwijsstelsel, was veel literatuur niet direct relevant. Resultaten van onderzoeken naar buitenlandse onderwijsstelsels zijn namelijk niet één-op-één toepasbaar op het Nederlandse systeem. Daarnaast betrof een groot deel van de publicaties onderzoek dat was uitgevoerd onder een andere doelgroep dan basis- en voortgezet onderwijs leerlingen, zoals mbo-studenten verpleegkunde en hbo- en wo-studenten van diverse opleidingen.

Daarom is ook via Google gezocht met de term praktijkgericht onderwijs, in combinatie met de verschillende onderwijstypes, d.w.z. basisonderwijs, vmbo, havo en vwo. Dit heeft een aantal relevante resultaten opgeleverd van onder andere websites van scholen. Daarnaast zijn de website van SLO en praktijkgerichte programma's[3] geraadpleegd om relevante voorbeelden te zoeken.

2 Resultaten literatuuronderzoek

In het onderstaande kader hebben we een samenvatting van het literatuuronderzoek opgenomen. In de daaropvolgende paragrafen werken we de bevindingen verder uit.

Samenvatting literatuuronderzoek

Dit literatuuronderzoek dient ter voorbereiding op de ontwikkeling van een online enquête voor scholen in het basis- en voortgezet onderwijs. Doel hiervan is inzicht te krijgen in de plek die praktijkgericht onderwijs op dit moment inneemt in het primair en voortgezet onderwijs en hoe dit wordt gewaardeerd en beoordeeld. In de literatuurverkenning kwam geen eenduidige definitie van praktijkgericht onderwijs naar voren, maar werden wel enkele centrale kenmerken van praktijkgericht onderwijs geïdentificeerd. Praktijkgericht onderwijs zou in ieder geval de volgende kenmerken moeten bevatten:

1. *Verbondenheid met de wereld buiten de school.* Er is sprake het toepassen van kennis in echte situaties.
2. *Leren door doen.* Leerlingen zijn actief betrokken en activiteiten bevatten een niet-schriftelijk onderdeel .
3. *Waardeerbaar.* Praktijkgericht onderwijs is waardeerbaar: er is sprake van inbedding van praktijkgericht onderwijs binnen de school.

Voor het voortgezet onderwijs onderscheiden we binnen deze kenmerken praktijkgericht onderwijs dat primair gericht is op een beroep. Beroepsgericht praktijkgericht onderwijs komt het vaakst voor in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, met name binnen het vmbo. Dit type onderwijs is gericht op het voorbereiden van leerlingen op een toekomstig beroep en wordt vaak getoetst. Daarnaast is het belangrijk om praktijkgericht onderwijs te kunnen onderscheiden waar deze verbinding met een beroep niet duidelijk naar voren komt. Deze vorm komt het vaakst voor in het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. In tegenstelling tot de beroepsgerichte variant wordt dit type praktijkgericht onderwijs minder vaak getoetst, hoewel het wel waardeerbaar (toetsbaar) is. Beide vormen van praktijkgericht onderwijs zijn belangrijk voor het verhogen van de waardering voor deze onderwijsvorm. Hoe meer ‘leren door doen’ wordt gewaardeerd, ongeacht of het direct gericht is op de voorbereiding op een toekomstig beroep, hoe minder de eenzijdige gerichtheid op theoretisch onderwijs zal zijn. De afbakening die we aanbrengen is dat het moet gaan om praktijkgerichte activiteiten *binnen het curriculum*, dus binnen de reguliere lestijden. Dit betekent dat praktijkgerichte activiteiten die daar buiten vallen, zoals tussen- of naschoolse activiteiten die gericht zijn op het vergroten van kansengelijkheid (bijv. verlengde schooldag en brede schoolactiviteiten) hier niet onder vallen.
Over het aspect *waardeerbaarheid* komen we meer te weten aan de hand van vragen over de mate van inbedding van praktijkgericht onderwijs in de school. Het toetsen van praktijkgericht onderwijs, waarbij cijfers meetellen voor bevordering naar een volgend leerjaar, is hier bijvoorbeeld een indicator van. Andere indicatoren hiervan zijn onder meer een grotere tijdsbesteding aan praktijkgericht onderwijs en de aanwezigheid van een coördinator die zich specifiek hierop richt.

In de volgende paragraaf bespreken we aan de hand van literatuur verschillende definities van praktijkgericht onderwijs. Vervolgens beschrijven we mogelijke opbrengsten van praktijkgericht onderwijs en gaan we in op invullingen van praktijkgericht onderwijs in verschillende onderwijstypes. Daarna gaan we in op de toetsing van praktijkgericht onderwijs.

Definitie praktijkgericht onderwijs

In Nederland

In de Nederlandse literatuur ontbreekt een eenduidige definitie van praktijkgericht onderwijs. De meeste omschrijvingen die worden gegeven, zijn afkomstig uit beleid en praktijk. In de kamerbrief[4] waarin dit onderzoek werd aangekondigd, wordt praktijkgericht onderwijs als volgt gedefinieerd.

> *"Praktijkgericht onderwijs vindt plaats in een leeromgeving waarin interactie tussen de leerling en de buitenschoolse context plaatsvindt. Een praktijkgerichte onderwijsactiviteit laat leerlingen leerdoelen bereiken en verdiepen door kennis, vaardigheden en houdingen te gebruiken in opdrachten waarvan een niet geschreven verwerking nadrukkelijk deel uitmaakt, die zijn verbonden aan de wereld buiten de schoolse context. Hierdoor krijgen de leerdoelen betekenis en worden ze verbonden aan de leefwereld van de leerling. Een praktijkgerichte onderwijsactiviteit maakt een praktijkgerichte prestatie zichtbaar, meetbaar en waardeerbaar."*

De buitenschoolse context wordt in de kamerbrief niet nader gespecificeerd en verwijst daarmee niet uitsluitend naar de voorbereiding op een toekomstig beroep. Dit sluit aan bij het traject van het ministerie van OCW om de waardering van praktijkgericht onderwijs breed te stimuleren, niet alleen in het (voorbereidend) beroepsonderwijs, maar in het gehele funderend onderwijs. Als onderdeel van dit traject stimuleert OCW met subsidies ook praktijkgerichte programma's. SLO ondersteunt bij de ontwikkeling en implementatie van deze programma's waarin samenwerkingen met externen een centrale rol innemen. Leerlingen werken in authentieke leeromgevingen en voeren levensechte casussen uit. Op de SLO-website staat bijvoorbeeld over praktijkgerichte programma's binnen de gemengde en theoretische leerweg van het vmbo voor leerlingen in de bovenbouw[5] het volgende.

> *"Het programma bestaat uit het uitvoeren van praktische en realistische opdrachten voor externe opdrachtgevers, zoals bedrijven, instellingen en vervolgonderwijs."*

Ook binnen het havo is er een praktijkgericht programma met een beroepsgerichte component. Hierover staat op de SLO-website het volgende[6]:

> *"Door de betrokkenheid van externe opdrachtgevers en de ervaringen die leerlingen opdoen zijn de praktijkgerichte programma's sterk loopbaanoriënterend. Ook oefenen leerlingen vaardigheden waarmee zij in hun vervolgopleiding te maken krijgen. Op deze manier worden ze beter voorbereid op hun vervolgstudie."*

In de praktijk worden verschillende definities van praktijkgericht onderwijs gehanteerd, zoals deze vmbo-school die de nadruk legt op leren door te doen zonder een expliciete beroepsgerichte component[7]:

> *"Praktijkgericht onderwijs is een onderwijsaanpak die zich richt op het leren door te doen. Leerlingen krijgen in plaats van theoretische kennis, vooral de kans om praktische vaardigheden te ontwikkelen. Ook moeten ze deze direct toepassen in echte situaties. Praktijkgericht*

> *onderwijs kan plaatsvinden op verschillende niveaus van het onderwijs, van basis- en voortgezet onderwijs tot beroepsonderwijs en hoger onderwijs."*

Internationaal

Wanneer in de internationale literatuur wordt gesproken over '*practice-based education*' - de meest letterlijke vertaling van praktijkgericht onderwijs- dan wordt daarmee over het algemeen de voorbereiding op de beroepspraktijk bedoeld. Er wordt een onderwijsaanpak mee aangeduid die zich richt op het integreren van schools leren in de echte wereld door theoretische kennis toe te passen in praktische settingen ter voorbereiding op een toekomstig beroep (Higgs, 2012). Het gaat dus om het ontwikkelen van competenties die direct relevant zijn voor een bepaalde beroepsgroep en betreft daarom meestal beroepsonderwijs.

Kenmerken van praktijkgericht onderwijs

Voor de verdere verkenning van wat onder praktijkgericht onderwijs wordt verstaan, gaan we uit van de ruimere definitie zoals geformuleerd in de kamerbrief. Dit is namelijk ook de brief waarin de onderhavige verkenning werd aangekondigd. In deze brief komen een aantal kenmerken naar voren die ook in de nationale en internationale wetenschappelijke literatuur worden besproken.

Een centraal kenmerk van praktijkgericht onderwijs in de definitie van de kamerbrief is de *koppeling met de wereld buiten de school*. Buitenschoolse contexten bieden mogelijkheden om ervaringen op te doen die vaak niet, of in ieder geval minder, mogelijk zijn in een schoolomgeving (Rajala et al., 2016; Volman & Veerman, 2022). In de definitie uit de kamerbrief wordt erop gewezen dat door de verbinding aan de wereld buiten de schoolse context 'leerdoelen betekenis krijgen en verbonden worden aan de leefwereld van de leerling. Dit betreft een aspect dat in de literatuur wordt aangeduid met *betekenisvol leren* of *contextueel leren*. Bij contextueel leren wordt leren gekoppeld aan de context van de echte wereld of aan realistische situaties (Hudson & Whisler, 2008). De nadruk ligt op integratie van theorie en praktijk, waardoor leerlingen leren om hun theoretische kennis in de praktijk toe te passen (Kuandykova et al., 2024).

Een ander kenmerk binnen de definitie in de kamerbrief is dat leerdoelen worden bereikt door middel van praktische opdrachten die altijd een niet-schriftelijk onderdeel bevatten. Dit benadrukt een ander aspect van praktijkgericht onderwijs, namelijk '*leren door te doen*', zoals ook in de door de vmbo-school genoemde definitie naar voren komt. Bij leren door doen, worden leerlingen actief betrokken bij praktische activiteiten, waardoor ze vaardigheden en kennis opdoen zonder (per se) eerst een uitgebreide theoretische achtergrond te krijgen (De La Garza, 2013). Dit kan zowel binnen als buiten de school plaatsvinden. Bij de meest duidelijke uitwerking van leren door doen ligt de nadruk op het daadwerkelijk uitvoeren en ervaren, wat op zichzelf waardevol is. Het is niet slechts een hulpmiddel voor het verwerven van theoretische kennis, maar kan zich bijvoorbeeld richten op het ontwikkelen van specifieke praktische vaardigheden, het verbeteren van probleemoplossend vermogen of het bevorderen van creatief denken.

Naast leren door te doen, wordt in de literatuur ook het bredere begrip ervaringsgericht leren gebruikt. Leren door doen verwijst naar een leerproces waarin leerlingen kennis en vaardigheden opdoen door middel van realistische casussen (Reese, 2011). Hierbij staat de leerervaring van een leerling centraal en zijn leerlingen praktisch en actief betrokken. Ervaringsgericht leren, betreft een breder concept gebaseerd op de *experiential learning cycle* van Kolb (1983), waarin ervaring, reflectie en experimenteren centraal staan (Bartle, 2015; Lewis & Williams, 1994; Voukelatou, 2019).

Ten slotte is een kenmerk van praktijkgericht onderwijs binnen de definitie in de kamerbrief dat een praktijkgerichte prestatie zichtbaar, meetbaar en waardeerbaar moet zijn. In de kamerbrief wordt dit nader toegelicht:

> *'Waardering in het funderend onderwijs voor praktijkgerichte prestaties ontstaat door een merkbaar en aanwijsbaar effect van die prestaties op de leerloopbaan van de leerling.'*

Dit heeft betrekking op *hoe* de praktijkgerichte activiteiten binnen een school geïmplementeerd zijn, dus ook op de inbedding van praktijkgericht onderwijs binnen de school. Het gaat dan bijvoorbeeld om een uitgewerkte (vastgelegde) visie op praktijkgericht onderwijs waarover overeenstemming is, overeenstemming binnen de school over de invulling van praktijkgericht onderwijs en inzicht in opbrengsten ervan bij leerlingen. Onderdeel hiervan is het toetsen van praktijkgericht onderwijs. Dit vereist een andere benadering dan het toetsen in het traditionele onderwijs. De toetsen moeten namelijk aansluiten bij het praktische en contextuele karakter van dit type onderwijs. In het traditionele onderwijs wordt veelal gebruik gemaakt van summatief toetsen. Summatieve toetsen hebben als doel om leerprestaties te meten, worden meestal uitgedrukt in een cijfer en zijn vaak gebonden aan een norm (Schildkamp et al., 2014). Formatief toetsen daarentegen, sluit beter aan bij praktijkgericht onderwijs, omdat het meer gericht is op het in kaart brengen van de voortgang van het leerproces van een leerling. Bovendien geeft het leerlingen inzicht in hun eigen leerproces en kan het bijdragen aan het bevorderen van hun motivatie (Kennisrotonde, 2022b).

Op basis van de drie genoemde criteria kunnen we de mate van praktijkgerichtheid uitdrukken aan de hand van de mate waarin aan de drie criteria wordt voldaan. Er is sprake van een duidelijke en volledige realisatie van praktijkgericht onderwijs als:

- Er een duidelijke verbinding wordt gemaakt met de wereld buiten de school;
- Activiteiten primair gericht op leren door doen;
- Het praktijkgerichte onderwijs is ingebed in de school, met een duidelijke visie en overeenstemming binnen de school over de invulling ervan, waarbij er inzicht is in de opbrengsten ervan bij de leerlingen.

Mogelijke opbrengsten praktijkgericht onderwijs

Zoals benoemd, kan praktijkgericht onderwijs betrekking hebben op het voorbereiden van leerlingen op het uitoefenen van een praktisch beroep. De beoogde opbrengst is dan uiteraard een zo goed mogelijke voorbereiding van leerlingen op deelname aan de arbeidsmarkt. Bij het bespreken van kenmerken van praktijkgericht onderwijs, kwamen ook ruimere begrippen als betekenisvol en ervaringsgericht leren aan bod. Mogelijke opbrengsten van praktijkgericht onderwijs die we hier bespreken, zijn: motivatie voor school, sociale gelijkheid en zogenaamde soft-skills, zoals samenwerken en creativiteit.

Motivatie voor school

Door de verbinding met de buitenschoolse context, zoals het toepassen van kennis in de praktijk, ervaren leerlingen het nut van wat zij leren en hoe kennis kan worden toegepast. Dit helpt hen beter te begrijpen waarom wat zij leren relevant is, wat motiverend kan werken. De drijfveer of reden van een leerling om zich in te spannen voor een taak -het antwoord op de vraag 'Waarom doe ik dit?', is een aspect dat binnen meerdere motivatietheorieën onderscheiden wordt (Deci & Ryan, 1985; Maehr & Zusho, 2009; Wigfield & Eccles, 2000). De doelentheorie (Achievement Goal Theory; o.a. Maehr & Zusho, 2009) veronderstelt dat motivatie vanuit eigen interesse om een leertaak te beheersen,

gerichtheid op het ontwikkelen van eigen competentie of begrip of vaardigheden het meest gunstig is voor prestaties. De motiverende werking van het verbinden van leren met de buitenschoolse context, komt ook naar voren komt binnen de zelfdeterminatietheorie (Deci & Ryan, 1985; Niemiec & Ryan, 2009). Het leggen van deze verbinding kan binnen deze theorie worden gezien als autonomie ondersteunend. Het ervaren van autonomie betekent dat leerlingen de controle ervaren over hun eigen leerproces. Docenten kunnen autonomie bieden door aan te sluiten bij de belevingswereld van leerlingen en door betekenisvolle keuzes aan te bieden. Het leggen van relaties met de buitenschoolse context, zoals ervaringen thuis, maar ook met een toekomstig beroep, zijn voorbeelden van autonomieondersteuning. Autonomieondersteuning is cruciaal voor het bevorderen van intrinsieke motivatie en de prestaties van leerlingen (Stroet et al., 2013). Een intrinsiek gemotiveerde leerling leert uit eigen beweging en met plezier, in plaats van voor externe beloningen of onder druk. In onderzoek zijn herhaaldelijk positieve relaties tussen autonomieondersteuning, intrinsieke motivatie en prestaties vastgesteld (zie o.a. de meta-analyse Mammadov & Schroeder, 2023).

De mate waarin praktijkgericht onderwijs motiverend werkt, is afhankelijk van hoe het wordt ingevuld (Tal, 2012). Als leerlingen zich gedwongen voelen om deel te nemen, zal een positief effect uitblijven. Door leerlingen te betrekken bij de invulling, kunnen ze gestimuleerd worden om uit eigen beweging te leren. Voor een positief effect van autonomieondersteuning op intrinsieke motivatie en prestaties is het daarnaast belangrijk dat leerlingen zich competent voelen en goede relaties ervaren (o.a. Ryan & Deci, 2000; Hornstra et al., 2016). Docenten kunnen het gevoel van competentie bij leerlingen versterken door structuur aan te brengen in het leerproces, bijvoorbeeld door duidelijke doelen te stellen en een stapsgewijze aanpak te gebruiken. Het is daarom belangrijk dat de geboden structuur wordt afgestemd op het prestatieniveau van de leerlingen.

Sociale gelijkheid

Ook zou sociale gelijkheid door middel van praktijkgericht onderwijs bevorderd kunnen worden. Dit kan het geval zijn als een verbinding met de buitenschoolse context ‘kennis van de wereld’ van leerlingen vergroot. Leerlingen uit gezinnen met een ongunstige sociaaleconomische achtergrond hebben door beperkte financiële middelen minder kansen om de wereld buiten hun gezin en school te verkennen, bijvoorbeeld door reizen, museumbezoeken en andere culturele activiteiten. Minder ‘kennis van de wereld’ kan een belemmering vormen in verschillende schoolvakken, zoals de zaakvakken, waardoor de schoolloopbaan negatief beïnvloed wordt (o.a. Van der Veen, 2024). Door middel van praktijkgericht onderwijs, bijvoorbeeld via projecten buiten de school en excursies, kunnen met name leerlingen uit gezinnen met een ongunstige sociaaleconomische achtergrond hun kennis van de wereld vergroten, wat sociale ongelijkheid tegengaat (Ledoux, 2022). Voorgaande is met name gericht op het compenseren voor een sociaaleconomisch ongunstige achtergrond. De ‘Funds of Knowledge en Funds of Identity’ benadering benadrukt het in de les benutten van kennis die leerlingen meekrijgen vanuit hun cultuur of achtergrond (Volman & ’t Gilde, 2020; Hogg & Volman, 2020). Door het benutten van deze kennisbronnen leren leerlingen elkaar beter kennen, kunnen de sociale samenhang en relaties in de klas bevorderd worden en kan het helpen leerlingen een breder perspectief en meer zelfvertrouwen te ontwikkelen.

Soft skills

Omdat bij praktijkgericht onderwijs door het uitvoeren van praktische opdrachten op een andere manier wordt geleerd, kan het bijdragen aan het ontwikkelen van zogenaamde soft skills. Soft skills verwijzen naar vaardigheden, zoals communicatie, creativiteit, samenwerken en probleemoplossend vermogen (Scheerens et al., 2020). Bij het in groepen werken aan praktijkgerichte opdrachten, kan aan

samenwerkingsvaardigheden worden gewerkt. Ook kunnen probleemoplossende vaardigheden en creativiteit worden gestimuleerd bij het werken aan praktijkgerichte opdrachten. In meta-analyses worden consistente positieve relaties gevonden tussen deze soft- skills en schoolprestaties (o.a. Banawi e.a., 2024; Gajda, Karwoski & Beghetto, 2017;Vembye, Weiss & Hamilton Bhat, 2024).

Wat al bekend is over invullingen van praktijkgericht onderwijs

De invulling van praktijkgericht onderwijs verschilt per onderwijstype en hangt samen met de doelstellingen ervan. Hieronder worden per onderwijstype voorbeelden besproken van hoe praktijkgericht onderwijs wordt ingevuld.

Basisonderwijs

In het basisonderwijs kunnen verschillende vormen van onderwijs voorkomen waarin een verbinding wordt gelegd met de wereld buiten school. Er zijn verschillende initiatieven te vinden lessen en programma's aanbieden voor basisscholen waarin deze verbinding wordt gelegd. Een voorbeeld hiervan zijn excursies naar musea, zoals Naturalis of Wereldmuseum Amsterdam. Beide musea bieden educatieve programma's en workshops aan voor leerlingen in het basisonderwijs.[8] [9] Zo heeft Naturalis bijvoorbeeld een workshop voor leerlingen uit groep 5 en 6, waarin ze leren over de bouw van planten, dieren en mensen door middel van observeren, onderzoeken en het maken van een kwartet.[10]

Een ander voorbeeld is een initiatief van de Gemeente Amsterdam, genaamd Doelab.[11] Deze interventie is speciaal ontwikkeld voor kinderen die beter leren door te doen en integreert taal, rekenen en begrijpend lezen in praktische lessen. Bijvoorbeeld door het maken van een kussensloop, waarin leerlingen naast creatief bezig zijn, ook moeten rekenen en meten. Ook de openbare bibliotheek Amsterdam (OBA) biedt onderwijsprogramma's aan voor scholen.[12] Bijvoorbeeld Maakplaats 021, waarin basisschoolleerlingen digitale vaardigheden krijgen aangeleerd door middel van maakonderwijs.[13] Leerlingen leren bijvoorbeeld hoe je iets stevig maakt of hoe je iets kan optillen met lucht. Door middel van onderzoekend en ontwerpend leren, leren leerlingen daarnaast experimenteren en kunnen ze creatief bezig zijn, terwijl ook wordt gewerkt aan vaardigheden als kritisch denken en samenwerken.

De klusklas is ook een voorbeeld waarin onderzoekend en ontwerpend leren centraal staat (PO Management, 2019). In Klusklassen, ook bekend onder andere benamingen zoals LeerZo!, maken kinderen op een praktische manier allerlei vaardigheden eigen. Deze lessen vinden plaats buiten de eigen klas en omvatten bijvoorbeeld houtbewerking, techniek, maar ook dierenverzorging (Kennisrotonde, 2022c).

In de genoemde voorbeelden ligt de focus op leren door te doen en actief bezig zijn. Vaak vindt dit buiten school plaats, maar er zijn ook voorbeelden van praktijkgericht onderwijs binnen school. Via de website van leraar24 bijvoorbeeld, worden voorbeelden gegeven van onderzoekend leren binnen het basisonderwijs, zoals techniekles waarin praktijk en theorie samenkomen.[14]

Onderbouw voortgezet onderwijs

Net als in het basisonderwijs zijn er diverse initiatieven van musea en andere organisaties die lesprogramma's voor middelbare scholieren aanbieden waarin een verbinding wordt gelegd met de buitenschoolse context. Zo heeft Wereldmuseum Amsterdam een doe-tentoonstelling voor brugklassers waarin het klimaat centraal staat.[15] En Maakplaats 021 biedt maakonderwijs aan, aan middelbare scholieren. Een voorbeeld van een kleinschalige praktijkopdracht binnen contextueel leren is het

bezoeken van historische locaties voor een geschiedenisproject, waarbij leerlingen informatie verzamelen om historische feiten meer context te geven. Daarnaast zijn er scholen die een onderwijsconcept aanbieden met een praktijkcomponent, zoals Technasia[16] (meestal havo en vwo) waarin leerlingen praktijkopdrachten uitvoeren binnen het vak onderzoek en ontwerpen. Hierbinnen proberen leerlingen bijvoorbeeld in opdracht van een bedrijf een oplossing voor een vraagstuk te vinden. Een havo/vwo school noemt op haar website[17] enkele voorbeelden: o.a. sla- en radijskweken onder LED licht voor een bedrijf in de omgeving en een onderzoek naar virusverspreiding. Een ander voorbeeld betreft vwo-scholen die (meestal alleen in de onderbouw) een programma met extra uitdaging en verdieping aanbieden met projecten waarin een verbinding wordt gelegd met de wereld buiten school.

Bovenbouw voortgezet onderwijs- havo en vwo

Op dit moment werken 147 havo-scholen in een pilot aan praktijkgerichte programma's voor Maatschappij (pgp-M) en Technologie (pgp-T).[18] Deze programma's bereiden leerlingen voor op hun keuze voor en overstap naar vervolgonderwijs. In de programma's leren leerlingen hun kennis en vaardigheden toe te passen aan de hand van realistische opdrachten. SLO heeft voor deze programma's een examenprogramma opgesteld en geeft daarin ook voorbeelden van mogelijke opdrachten van een bepaalde eindterm. Zie hieronder een voorbeeld uit het conceptexamenprogramma pgp-M groot:

E1	**Diensten**
Doelzin	De leerling ontwikkelt of verleent een dienst op basis van een bestaand of een eigen onderzoek en stemt deze af op de behoeften van een of meerdere klanten.
Uitwerking	Het gaat hierbij om: • inventarisatie van de behoeften van verschillende gebruikersgroepen; • bepalen en ontwikkelen van de dienst en de kwaliteit; • testen en verbeteren van concepten; • realisatie; • evaluatie.
Toelichting	Te denken valt aan: • het geven van voorlichting; financieel, juridisch, gezondheidsbevordering, stressmanagement op werk en school, gezonde werkomgeving, geestelijk en lichamelijk welbevinden op werk en school, vermindering ziekteverzuim; • instructievideo in gebarentaal; • begeleiden van activiteiten in verschillende werkvelden; • kunst toegankelijk maken voor blinden en slechtzienden; • taalhulp of taalles geven; • ondersteunen bij het monitoren van gezondheid met behulp van zorgtechnologie; • initiatieven in het kader van de deeleconomie: het delen van en uitwisselen van diensten; • initiatieven in de lease-sector (fietsen, auto's, bedden, keukens etc.); • ontwikkelen van duurzame diensten in de detailhandel (reisbranche, kledingbranche, meubelsector); • het begeleiden van een spel op een basisschool.

Figuur 1: conceptexamenprogramma pgp-M groot

Een vergelijkbaar programma is er niet voor het vwo. Wel zijn er zoals hiervoor benoemd schoolconcepten met een praktijkcomponent. Binnen Technasia kunnen leerlingen ook examen doen in het vak onderzoek en ontwerpen.

Bovenbouw voortgezet onderwijs - vmbo

Praktijkgericht onderwijs is van oorsprong een belangrijk onderdeel binnen beroepsgericht onderwijs. Het is van belang voor een goede aansluiting op de arbeidsmarkt. Vooral in de vmbo-leerwegen basis en kader speelt dit praktijkgerichte aspect een belangrijke rol. Vanaf schooljaar 2024-2025 kunnen vmbo-scholen binnen de gemengde en theoretisch leerweg praktijkgerichte programma's aanbieden als erkend examenvak.[19] SLO heeft ook voor deze programma's eindtermen geformuleerd en geeft voorbeelden van opdrachten waarmee deze eindtermen uiteindelijk getoetst kunnen worden. Zie hieronder een voorbeeld van een programma specifieke eindterm uit het programma Dienstverlening en Producten:

Eindterm 12 – Ontwerpen van een omgeving

Doelzin: De leerling ontwerpt een deel van een groene leefomgeving.

Het gaat hierbij om:

- genereren van ideeën, rekening houdend met het programma van eisen;
- beoordelen of ideeën passen bij het programma van eisen;
- onderbouwen van de keuze voor één idee;
- omzetten van het gekozen idee naar een concept;
- visualiseren van het concept in een schaalmodel.

Te denken valt aan:

- *klimaatbestendig inrichten of vergroenen van een straat, plein, speeltuin of ontmoetingsplek voor jongeren;*
- *herinrichten van een bedrijfsruimte door het toevoegen van planten;*
- *inrichten van een moestuin op basis van een onderhoudsplan, waarmee ingrediënten voor de eigen keuken geteeld worden;*
- *ontwerpen van bloembakken op een terras voor een restaurant.*

Figuur 2: eindterm 12- Ontwerpen van een omgeving

Een ander voorbeeld uit een praktijkgericht programma is een project waarin leerlingen werken aan oplossingen voor een gevaarlijke oprit naar de A20. Een docent van een scholengemeenschap heeft naar aanleiding van een krantenartikel deze opdracht bedacht en heeft vervolgens samen met de betreffende gemeente, waar het probleem speelde, de opdracht verder vormgegeven.[20] Met deze opdracht leren leerlingen in groepjes samen te werken en zelfstandig aan de slag te gaan met een probleem, waarvoor de oplossingen uiteindelijk gepresenteerd worden aan de opdrachtgever.

In de bovenbouw van het vmbo spelen voorbereidingen op een beroep of vervolgonderwijs een belangrijke rol in praktijkgericht onderwijs. In deze fase is het voor leerlingen relevant zich te oriënteren op vervolgonderwijs. Welke richtingen zijn er en waar liggen hun interesses? Hierdoor leren leerlingen welke mogelijkheden er zijn, maar kunnen ze ook oefenen in vaardigheden en kennis opdoen die relevant zijn voor toekomstige beroepen en vakrichtingen. Dit kan bijdragen aan een betere aansluiting op vervolgonderwijs (Bloem, 2024). Door praktijkgericht onderwijs vorm te geven met mbo-opleidingen kan rekening worden gehouden met de kennis en vaardigheden die voor betreffende opleidingen nodig zijn. Daarnaast zijn mbo-opleidingen vaak meer op de hoogte van de eisen en behoeften van de arbeidsmarkt.

Een manier om het beroepsgerichte element vorm te geven is door middel van werkplekleren, wat gebruikelijker is in het mbo dan in het voortgezet onderwijs. Met werkplekleren worden verschillende aspecten van de beroepspraktijk verkend en wordt geoefend met bepaalde beroepsvaardigheden (Van Vlokhoven & Hoeve, 2022). Leerlingen komen in contact met echte klanten of leren werken met speciale

protocollen. Hierdoor leren ze belangrijke vaardigheden aan die bijdragen aan het ontwikkelen van een beroepshouding. Tegenwoordig wordt ook gewerkt met hybride leeromgevingen, waarin school en werkplekleren aan elkaar worden verbonden. Het verschil tussen hybride leeromgevingen en werkplekleren is dat de focus in een hybride leeromgeving ligt op het leren en minder op informeel leren, zoals bij werkplekleren (Zitter & Hoeve, 2012). Leerlingen kunnen afhankelijk van hun behoeftes meer of minder begeleiding en tijd krijgen bij het uitvoeren van een beroepstaak.

Ook in praktijkgerichte programma's kan een beroepsgericht element worden toegevoegd, bijvoorbeeld door samen te werken met een bedrijf. Een voorbeeld van zo'n opdracht is dat leerlingen aanbevelingen moeten schrijven voor een bouwbedrijf, dat op zoek is naar mogelijkheden om de temperatuur in een kantoorpand zo stabiel mogelijk te houden.[21] Leerlingen voeren deze opdracht in groepjes uit en leren hierdoor samenwerken, maar ook onderzoeken, creëren en plannen. Deze opdracht vindt plaats in de echte wereld, doordat een echte opdrachtgever bij de opdracht betrokken is, waar leerlingen ook op excursie naar het bedrijf toe gaan en daar na afloop hun bevindingen presenteren.

In alle examenprogramma's van praktijkgerichte programma's zijn de volgende (programma overstijgende) eindtermen te vinden:

- Ontwikkelen van interesses
- Ontwikkelen van kwaliteiten
- Sociaal handelen
- Samenwerken
- Taalvaardigheden
- Rekenvaardigheden
- Digitale vaardigheden
- Analytische denkvaardigheden
- Kritische denkvaardigheden
- Creatieve denkvaardigheden
- Onderzoeken.

Toetsing van praktijkgericht onderwijs

In deze paragraaf bespreken we verschillende aspecten van praktijkgericht onderwijs die beoordeeld kunnen worden. Daarbij geven we voorbeelden van instrumenten die hiervoor ingezet kunnen worden. Eerst richten we ons op proces- en productgerichte beoordelingen, waarna we ingaan op metingen met een beroepsgerichte component. Ten slotte gaan we dieper in op twee instrumenten, namelijk rubrics en checklists.

Beoordelingsaspecten binnen praktijkgericht onderwijs

Proces- of productgericht. Bij beoordelingen kan onderscheid worden gemaakt tussen proces- en productgerichte benaderingen. Productgerichte beoordelingen leggen de nadruk op tastbare resultaten, zoals een werkstuk (SLO, 2023). Verschillende instrumenten kunnen hierbij worden ingezet, zoals een portfolio waarin leerlingen bewijsstukken verzamelen van hun werk en reflecteren op het leerproces. Dit portfolio kan bestaan uit rapporten, foto's, video's en feedback van begeleiders (Sluijsmans et al., 2013). Portfolio's kunnen zowel formatief als summatief worden gebruikt (Kennisrotonde, 2022a). Binnen een productgerichte beoordeling kan gekozen worden voor beoordelingsportfolio's, waarin bewijsstukken worden verzameld om bepaalde competenties aan te tonen (Van Berkel et al., 2017). Het voorbeeld uit paragraaf 3.3, waarin leerlingen een oplossing moeten bedenken voor een gevaarlijke

snelwegoprit, zou bijvoorbeeld met productgericht toetsen beoordeeld kunnen worden. In dat geval wordt het eindproduct van de projectopdracht beoordeeld: de oplossing voor de gevaarlijke snelwegoprit.
Bij procesgerichte beoordelingen ligt de nadruk op het leerproces van de leerling en minder op het eindproduct (Abrahams & Reiss, 2015). Voorbeelden van instrumenten om het leerproces te beoordelen zijn observaties, reflectieverslagen, *peer* en *self* feedback, en ontwikkelingsportfolio's (Sluijsmans et al., 2013). Observaties kunnen gebruikt worden door docenten en begeleiders om het handelen van de leerling te beoordelen. Daarnaast is reflecteren op het eigen leerproces en de eigen ontwikkeling, en feedback krijgen van en geven aan medeleerlingen een vorm om inzichtelijk te maken hoe het leerproces van leerlingen is verlopen. Procesgerichte beoordeling kan daarnaast een passende manier zijn om soft skills, zoals communiceren, te meten (Abrahams & Reiss, 2015). Afhankelijk van de doelgroep kunnen leerlingen meer of minder handvatten aangereikt krijgen om ze te helpen reflecteren op bepaalde soft skills. Zie hieronder een voorbeeld uit een opdracht beschreven in paragraaf 3.3, waarin leerlingen met behulp van een competentiematrix kunnen reflecteren op hun plannings- en organisatievaardigheden.[22]

Plannen en organiseren

A	B	C	D
Ik maak **altijd** een planning qua tijd, werk, doel, benodigde materialen en kosten.	Ik maak **vaak** een planning qua tijd, werk, doel, benodigde materialen en kosten.	Ik maak **soms** een planning qua tijd, werk, doel, benodigde materialen en kosten.	Ik maak **nooit** een planning qua tijd, werk, doel, benodigde materialen en kosten.

Figuur 3: voorbeeld van een competentiematrix

Beroepsgericht. Beoordelingen kunnen ook betrekking hebben op vaardigheden die nodig zijn voor het uitoefenen van een toekomstig beroep. Binnen het funderend onderwijs is dit het meest relevant in de bovenbouw van het vmbo. Voorbeelden zijn praktijktoetsen of proeven van bekwaamheid, waarin leerlingen beoordeeld worden op het uitvoeren van een complete beroepshandeling (Abrahams & Reiss, 2015; Sanders, 2011). Welke vaardigheden gemeten kunnen worden, wordt toegelicht in een rapport over de geplande PISA-meting binnen het mbo: PISA-VET (*Vocational Education and Training*) (OECD, 2024). Dit rapport introduceert een instrumentarium waarmee beroepsgerichte vaardigheden van studenten van mbo beroepsopleidingen, zoals de opleiding tot elektricien, beoordeeld kunnen worden. Het instrument omvat niet alleen de beoordeling van vakinhoudelijke kennis en vaardigheden, maar ook van competenties zoals inzetbaarheid, waaronder geletterdheid en taakuitvoering en de soft-skills probleemoplossend vermogen en samenwerking. Een manier binnen PISA-VET om vakinhoudelijke vaardigheden te toetsen, is door het live demonstreren van beroepsspecifieke vaardigheden voor experts en deskundigen. Het instrument heeft voor vijf beroepen specifieke vakinhoudelijke vaardigheden omschreven die getoetst kunnen worden. Beoogd wordt om de andere competenties, zoals probleemoplossend vermogen, te toetsen met instrumenten van het Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC).

Voorbeelden van beoordelingsinstrumenten
In het voorgaande werden verschillende voorbeelden van beoordelingsinstrumenten genoemd. Op twee typen instrumenten gaan we hier nader in: rubrics en checklists. Rubrics bestaan uit een set criteria die

beschrijven wat van een leerling wordt verwacht (Andrade, 2000). Deze criteria zijn vaak georganiseerd in een tabel, waarbij elke rij een kwaliteitscriterium vertegenwoordigt en elke kolom een waarderingsniveau aangeeft, zoals onvoldoende, voldoende, of goed. SLO heeft invulbladen met rubrics voor algemene vaardigheden ontworpen.[23] Zie hieronder een voorbeeld rubrics over de vaardigheid samenwerken.

2. Samenwerken

Gezamenlijk een doel realiseren en anderen daarbij kunnen aanvullen en ondersteunen

	A	B	C	D	score
Initiatief nemen	Ik neem op het juiste moment initiatief.	Ik weet meestal wel wanneer ik initiatief moet nemen en doe dat dan ook.	Ik heb vaak behoefte aan een extra zetje voordat ik initiatief neem en laat vaak dingen aan anderen over.	Ik wacht af tot iemand mij vraagt iets te doen of mij een opdracht geeft.	
Onderling taken verdelen	Ik kan goed afspraken maken over de taakverdeling in de groep en ik kan daarbij een goed evenwicht vinden tussen de wensen van anderen en die van mijzelf.	Ik kan tamelijk goed afspraken maken over de taakverdeling in de groep en kan daarbij een tamelijk goed evenwicht vinden tussen de wensen van anderen en die van mijzelf.	Soms lukt het me om afspraken te maken over de taakverdeling in de groep en om daarbij een goed evenwicht te vinden tussen de wensen van anderen en die van mijzelf.	Ik laat meestal anderen de afspraken maken over de taakverdeling in de groep. Ik vind dat zelf heel moeilijk.	
Verantwoordelijkheid nemen voor het groepsresultaat	Ik neem verantwoordelijkheid. Ik neem taken op me en houd me aan afspraken.	Ik neem meestal wel verantwoordelijkheid. Ik neem vaak taken op me en houd me meestal aan afspraken.	Ik neem soms verantwoordelijkheid. Ik laat regelmatig taken aan anderen over en houd me lang niet altijd aan afspraken.	Het lukt me niet verantwoordelijkheid te nemen. Ik laat taken aan anderen over. Afspraken nakomen vind ik heel moeilijk.	
Hulp en feedback geven	Ik help anderen en geef feedback waardoor zij verder kunnen.	Ik help anderen meestal en geef regelmatig feedback waardoor zij verder kunnen.	Soms help ik anderen. Ik vind het vaak lastig om feedback te geven.	Ik houd me niet zo bezig met wat anderen doen.	
Hulp en feedback vragen	Ik vraag op het juiste moment hulp of feedback aan anderen.	Ik vraag meestal op het juiste moment hulp of feedback aan anderen.	Ik vind het vaak lastig om te bepalen wanneer ik hulp of feedback moet vragen aan anderen.	Ik weet niet goed wanneer ik hulp of feedback moet vragen aan anderen.	
Omgaan met hulp en feedback van anderen	Ik ben blij met hulp of feedback. Ik pas dan mijn gedrag of werk aan.	Ik ben meestal blij met hulp of feedback. Ik pas mijn gedrag of werk dan vaak aan.	Ik heb niet graag hulp of feedback van anderen. Ik pas mijn werk of gedrag dan ook vaak niet aan.	Ik wil geen hulp of feedback. Dat maakt me vaak boos. Ik pas mijn werk of gedrag dan ook niet aan.	

Figuur 3: voorbeeld van een rubrics over samenwerken

Verwant aan rubrics wordt op scholen ook wel met een gedetailleerde vooraf door de docent opgestelde checklist met criteria gewerkt waar bijvoorbeeld een verslag of presentatie aan moet voldoen. Een checklist kan voor elk criterium een puntenwaardering bevatten, zodat op basis van de uitvoering een cijfer kan worden bepaald. Ook wordt inzichtelijk wat bij een volgende opdracht nodig is voor een betere beoordeling. Een dergelijke checklist kan voor de beoordeling van uiteenlopende praktijkproducten worden gebruikt, zoals presentaties, verslagen, portfolio's, maar ook een prototype of

ontwerp, video-opname, kunstwerk, door leerlingen gegeven workshop op basis van het geleerde, een website of podcast. Zie hieronder een voorbeeld van een checklist met puntenwaardering:

Productbeoordeling (50% van het eindcijfer)

Onderdeel	Extra informatie		Max. Score	Score
De aanbeveling is gebaseerd op een goed voorbeeld van biomimicry	Nee Matig Ja	0 2 4	4	
De gekozen aanpassing is praktisch uitvoerbaar	Nee Matig Ja	0 2 4	4	
De aanbeveling lijkt voldoende bij te dragen aan het constant houden van de temperatuur	Nee Matig Ja	0 2 4	4	
De aanpassing is esthetisch verantwoord	Nee Matig Ja	0 2 4	4	
De aanpassing is vernieuwend	Nee Matig Ja	0 1 2	2	
Totaal			MAX 18	

Figuur 4: voorbeeld van een checklist met puntwaardering

Momenteel loopt er, in opdracht van het ministerie van OCW, een onderzoek naar het meetbaar en toetsbaar maken van praktijkgerichte vaardigheden.

Kanttekeningen

Veel beoordelingsvormen, zoals reflectieverslagen en portfolio's, leunen sterk op het reflectieve vermogen van leerlingen. Dit kan problematisch zijn voor leerlingen die moeite hebben met zelfreflectie. Daarnaast speelt het talige aspect ook een belangrijke rol bij veel beoordelingsvormen. Leerlingen worden geacht mondeling of schriftelijk hun keuzes en/of producten toe te lichten. Dit kan nadelig zijn voor leerlingen die minder taalvaardig zijn, omdat ten onrechte een vertekend beeld kan ontstaan over diens praktische competenties. Tot slot moet rekening worden gehouden met de subjectiviteit van bepaalde beoordelingsvormen, zoals *peer* feedback, maar ook portfolio's.

3 Methode vragenlijstonderzoek

Om inzicht te krijgen in de plek die praktijkgericht onderwijs inneemt in het basis- en voortgezet onderwijs en hoe de zichtbaarheid, meetbaarheid en waardering van prestaties van hiervan wordt vormgegeven, is een online vragenlijstonderzoek uitgevoerd.

De vragenlijst

Gericht aan schoolleider/afdelingsleider

De vragenlijst voor het primair onderwijs werd gericht aan de schoolleider/directeur. Om de bevragingslast te beperken en omdat we verwachtten dat invullers binnen het voortgezet onderwijs niet volledig kunnen overzien wat er zowel in de onder- als bovenbouw plaatsvindt aan praktijkgericht onderwijs, is de bevraging gesplitst. De helft van de respondenten werd gevraagd de vragenlijst in te vullen voor de onderbouw, de andere helft voor de bovenbouw.
De uitnodigingen voor het invullen van de vragenlijst werden gericht aan de afdelingsleider (onderbouw dan wel bovenbouw). Indien volgens het oordeel van de respondent iemand anders binnen de school beter op de hoogte was van praktijkgericht onderwijs binnen de school, verzochten we uitnodiging naar die persoon door te sturen.

Definitie van praktijkgericht onderwijs

Aan het begin van de vragenlijst werd de volgende algemene omschrijving van kenmerken en vormen van praktijkgericht onderwijs gegeven:

> Bij praktijkgericht onderwijs is bij het behalen van leerdoelen *binnen* het curriculum (idealiter) sprake van de volgende drie kenmerken:
> 1. Er wordt een *verbinding* gelegd met de *wereld buiten de school*: er is sprake van het toepassen van kennis in echte situaties.
> 2. Leerlingen leren door *doen*: leerlingen zijn actief betrokken (‘voeren uit’) en activiteiten bevatten een niet-schriftelijk onderdeel.
> 3. *Waardeerbaar.* Praktijkgericht onderwijs is waardeerbaar wanneer het is ingebed binnen de school en er inzicht is in de opbrengsten ervan bij leerlingen.
> De praktijkgerichte activiteiten kunnen binnen of buiten school plaatsvinden. Het gaat altijd om activiteiten binnen de reguliere lestijd.

In de vragenlijst voor het basisonderwijs werd aangegeven dat verlengde schooldag en brede schoolactiviteiten niet onder praktijkgericht onderwijs vallen. In de vragenlijst voor het voortgezet onderwijs werd vermeld dat stages er niet onder vallen. Vervolgens werden voorbeelden gegeven. Voor het basisonderwijs waren dit:

> Voorbeelden van activiteiten zijn klusklassen, maar ook excursies naar musea of opdrachten op basis van een realistische casus.
> Het kan ook gaan om activiteiten die primair gericht zijn op de voorbereiding op en/of oriëntatie op beroepsgericht vervolgonderwijs. Voorbeelden zijn opdrachten voor en/of in samenwerking met een bedrijf.

En voor het voortgezet onderwijs:

> Voorbeelden van activiteiten zijn klusklassen, maar ook excursies naar musea of opdrachten op basis van een realistische casus.

Activiteiten die *primair* gericht zijn op het voorbereiden op een beroep of beroepsgericht onderwijs onderscheiden we apart. Voorbeelden van activiteiten die daarbij horen, zijn werkplekleren en opdrachten voor en/of in samenwerking met een bedrijf. Over dit onderwerp stellen we apart vragen.

Vragenlijstopbouw

De opbouw van de vragenlijsten was als volgt:

I. Context: achtergrondvragen (functie invuller, bij vo ook schooltype waarvoor de vragenlijst werd ingevuld)
II. Vragen over praktijkgerichte activiteiten
    a. type activiteiten
    b. aanvullende vragen over een kenmerkende activiteit (omschrijving, doel, samenwerkingspartner, of het een op zichzelf staande activiteit is)
    c. algemene vragen over beoordeling van praktijkgericht onderwijs
III. Algemene vragen over praktijkgericht onderwijs
    a. Tevredenheid met het aanbod
    b. Pluspunten en knelpunten
    c. Informatiepositie en tevredenheid leerlingen en ouders
    d. Visie op en inbedding van praktijkgericht onderwijs

De vragen over praktijkgerichte activiteiten (II) werden voor het voortgezet onderwijs tweemaal voorgelegd: de eerste keer werd gevraagd dit in te vullen voor activiteiten primair gericht op leren door doen (en niet op voorbereiding op vervolgonderwijs) en de tweede keer voor activiteiten primair gericht op voorbereiding op een beroep.

Procedure en respons

Basisonderwijs

De uitnodiging is gestuurd naar 399 basisscholen. Van 25 basisscholen bleek het e-mail adres niet te kloppen. Hiervoor zijn 24 nieuwe uitnodigingen verstuurd (eigenlijk 25, maar 1 van de 25 bleek niet meer te bestaan). Na drie reminders was het aantal respondenten dat de vragenlijst invulde 28: dit betreft een responspercentage van 7,0%.
De verdeling van de responderende scholen naar regio en mate van stedelijkheid van de omgeving van de school, wijkt niet significant af van de landelijke verdeling.

Voortgezet onderwijs

De uitnodiging voor het voortgezet onderwijs is gestuurd naar twee groepen van 249 scholen, waarbij de ene groep gevraagd werd om de vragenlijst in te vullen voor de onderbouw en de andere helft voor de bovenbouw. Eén school werd (per abuis) dubbel benaderd: zowel voor het invullen van de vragenlijst voor de onder- als voor de bovenbouw. Deze school heeft de vragenlijst voor de bovenbouw ingevuld. De brinvestigingscodes van vijf scholen (drie benaderd voor onderbouw, twee voor bovenbouw) bleken niet meer te bestaan. De verzonden uitnodigingen kregen we niet retour, maar leverden begrijpelijkerwijs ook geen respons op. In totaal vulden 67 afdelingsleiders de vragenlijst in (n onderbouw 35, bovenbouw 32). Het responspercentage voor de onderbouw was na drie reminders 14,3% en voor de bovenbouw 13,0%.
Voor zowel de scholen die voor de onderbouw als die voor de bovenbouw benaderd zijn, wijkt de verdeling naar regio, stedelijkheid en schoolgrootte niet significant af van de landelijke verdeling. Deze bevindingen vormen ondersteuning voor de representativiteit van de gegevens.

4 Resultaten vragenlijstonderzoek

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten van het vragenlijstonderzoek. We geven eerst een samenvatting van de bevindingen. Daarna werken we de resultaten in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs apart uit.

Samenvatting vragenlijstonderzoek

Om inzicht te krijgen in de plek die praktijkgericht onderwijs inneemt in het basis- en voortgezet onderwijs en hoe de zichtbaarheid, meetbaarheid en waardering van prestaties van hiervan wordt vormgegeven, is een online vragenlijstonderzoek uitgevoerd. De vragenlijst werd ingevuld voor 28 schoolvestigingen in het basisonderwijs en 67 in het voortgezet onderwijs.
Praktijkgericht onderwijs wordt in dit onderzoek gedefinieerd als onderwijs waarbij leerlingen leren door te doen, waarbij er een duidelijke verbinding is met de buitenwereld en waarbij de opbrengsten van het leerproces waardeerbaar zijn binnen het curriculum. Er is onderscheid gemaakt tussen twee typen praktijkgericht onderwijs: (1) activiteiten die primair gericht zijn op leren door doen, en (2) activiteiten die primair gericht zijn op voorbereiding op een beroep of vervolgonderwijs.

Basisonderwijs

De meeste scholen, bijna vier vijfde, bieden praktijkgericht onderwijs aan[5]. Ruim de helft van de scholen waar wel praktijkgericht onderwijs wordt aangeboden, biedt een combinatie aan van activiteiten gericht op leren door doen en van voorbereiding op vervolgonderwijs. Bijna een vijfde biedt alleen activiteiten aan gericht op leren door doen en ruim een kwart alleen activiteiten gericht op voorbereiding op vervolgonderwijs. Het vaakst betreffen activiteiten in het kader van praktijkgericht onderwijs een lesactiviteit binnen school, een excursie, een workshop op school of een workshop buiten school. Voorbeelden zijn klusklassen, technieklessen, excursies en opdrachten in samenwerking met externe partijen zoals musea of bedrijven. Belangrijkste doelen van praktijkgericht onderwijs zijn het bevorderen van zelfvertrouwen, vertrouwen in eigen kunnen en creativiteit bevorderen.
Op ruim de helft van de scholen die praktijkgericht onderwijs aanbieden, is dit onderdeel van een schoolconcept. Meestal wordt er minder dan twee uur per week aan besteed, heeft het een vaste plek in het curriculum en komt het in meerdere vakken voor. Op bijna driekwart van de scholen wordt (meestal incidenteel) gebruikgemaakt van een externe samenwerkingspartner.
Op verreweg de meeste scholen komen producten voort uit praktijkgerichte activiteiten, het vaakst een prototype of ontwerp. Beoordeling van praktijkgerichte activiteiten vindt op iets minder dan de helft van de scholen plaats. Wanneer er beoordeeld wordt, gebeurt dit via peer-feedback, checklists, aanwezigheids-/inspanningsverplichting of zelfbeoordeling. Vaardigheden die het vaakst beoordeeld worden, zijn creativiteit, zelfstandigheid en samenwerken. Er wordt bij praktijkgericht onderwijs niet meer of minder werkdruk ervaren dan bij de reguliere lessen.

[5] Percentages met betrekking tot het vóórkomen van praktijkgericht onderwijs in het basis- en voortgezet onderwijs, betreffen een indicatie. Hoewel we expliciet hebben verzocht om het ook aan te geven wanneer er géén praktijkgericht onderwijs wordt aangeboden, is het mogelijk dat vooral scholen die dit type onderwijs wel aanbieden, eerder geneigd waren de vragenlijst te openen. In dat geval betreffen de percentages een overschatting.

Voortgezet onderwijs

Op de meeste scholen – meer dan vier op de vijf – worden praktijkgerichte activiteiten aangeboden. Dat verschilt per leerroute. Op locaties met alleen havo en/of vwo gebeurt dat op minder dan de helft van de scholen; bij vmbo-schoollocaties is dat op bijna negen van de tien. Op ruim de helft van de schoolvestigingen die praktijkgericht onderwijs aanbieden is dit onderdeel van een schoolconcept. Meestal heeft het een vaste plek in het curriculum en meestal komt het in meerdere vakken voor. Dit verschilt niet tussen de onder- en bovenbouw en tussen leerroutes. Alle scholen geven aan gebruik te maken van een samenwerkingspartner: de meerderheid van de scholen soms.

Activiteiten gericht op leren door doen. In het voortgezet onderwijs biedt ongeveer drie kwart van de scholen activiteiten aan die gericht zijn op leren door doen. Het vaakst betreft het excursies of lesactiviteiten buiten het leslokaal. In de onderbouw is het belangrijkste doel het versterken van zelfvertrouwen, terwijl dit in de bovenbouw leren samenwerken is.
Er komen verschillende producten van praktijkgericht onderwijs gericht op leren door doen voor. Het geven van een presentatie en het schrijven van een verslag komen het vaakst, namelijk op bijna alle scholen voor. Op alle scholen worden deze praktijkgerichte activiteiten beoordeeld. De beoordeling ervan gebeurt het vaakst met behulp van rubrics. In de onderbouw wordt creativiteit het vaakst beoordeeld en in de bovenbouw samenwerken. Een deel van de respondenten (een derde in de onderbouw, twee vijfde in de bovenbouw) ervaart veel meer werkdruk rondom de beoordeling van dit type praktijkgericht onderwijs dan bij de reguliere lessen. Bijna alle scholen nemen de praktijkgerichte prestaties mee in de voortgang van de schoolloopbaan van leerlingen.

Activiteiten gericht op voorbereiding op een beroep of vervolgonderwijs. In het voortgezet onderwijs biedt ruim de helft van de scholen activiteiten aan die gericht zijn op voorbereiding op een beroep of vervolgonderwijs. Het komt vooral voor binnen het vmbo. Het vaakst betreft het excursies (op alle scholen) en werkplekleren (op vier vijfde van de scholen).
Belangrijke doelen zijn het voorbereiden op de loopbaan, het vergroten van motivatie, het versterken van zelfvertrouwen en leren samenwerken.
Producten van beroepsgericht praktijkgericht onderwijs die het vaakst voorkomen zijn het geven van een presentatie en het schrijven van een verslag. De beoordeling gebeurt het vaakst op basis van rubrics. Vaardigheden die worden beoordeeld zijn meestal samenwerken, zelfstandigheid, planningsvaardigheden en specifieke vakkennis/vaardigheden. Op een kwart van de scholen wordt veel meer werkdruk ervaren bij de beoordeling van beroepsgericht praktijkgericht onderwijs, in vergelijking met reguliere lessen. Dit verschilt niet tussen de onder- en bovenbouw. Op alle scholen wordt beroepsgericht praktijkgericht onderwijs meegenomen in de cijferbeoordeling en meegewogen in de voortgang van de schoolloopbaan van een leerling.

Basis- en voortgezet onderwijs: belang, tevredenheid en plus- en knelpunten

De schoolleiders in het basisonderwijs zijn overwegend tevreden met het praktijkgerichte aanbod en de meerderheid vindt het belangrijk of heel belangrijk. De afdelingsleiders in het voortgezet onderwijs zijn neutraal tot tevreden met het praktijkgerichte aanbod en verreweg de meerderheid (vier vijfde) vindt het heel belangrijk.
Hoewel er op de meerderheid van de basisscholen concrete afspraken zijn over de opzet en activiteiten van praktijkgericht onderwijs, komt regelmatig evalueren en de aanwezigheid van een coördinator voor praktijkgericht onderwijs en het formuleren van leerdoelen voor praktijkgericht onderwijs minder vaak voor.

Op de meerderheid van de vo-scholen zijn er concrete afspraken over de opzet en activiteiten van praktijkgericht onderwijs, geven team en/of afdelingen gericht uitwerking aan de visie op praktijkgericht onderwijs en zijn leerdoelen geformuleerd voor praktijkgericht onderwijs en wordt het geëvalueerd. Daarnaast is er op de meerderheid van de vo-scholen een duidelijke visie op burgerschapsonderwijs. Op ruim twee vijfde van de vo-scholen die praktijkgericht onderwijs aanbieden is er een coördinator voor praktijkgericht onderwijs.
Samenwerking met externe partners en enthousiasme van leerlingen worden in het basisonderwijs als sterke punten van praktijkgericht onderwijs genoemd. Knelpunten zijn er daar soms: het vaakst te weinig voorbereidingstijd en een beperkt budget.
In het voortgezet onderwijs wordt als grootste pluspunt van praktijkgericht onderwijs genoemd dat het de kwaliteit van hun onderwijs verhoogt. De grootste ervaren knelpunten in het vo zijn geen/weinig budget en te weinig voorbereidingstijd; in de bovenbouw is dat daarnaast gebrek aan geschikte ruimte. In de bovenbouw worden in sterkere mate knelpunten ervaren dan in de onderbouw.

Resultaten basisonderwijs

Hieronder volgt een uitgebreide beschrijving van de resultaten van de vragenlijst die is afgenomen in het primair onderwijs.

Functie respondent

De meeste respondenten (82,1%, n=23) zijn schoolleider, de overige invullers zijn leerkracht, intern begeleider, onderwijsassistent of office manager.

Praktijkgerichte activiteiten

Ruim een vijfde (21.4%) van de scholen geeft aan geen praktijkgerichte activiteiten aan te bieden (zie Tabel 1). Op scholen waar wel praktijkgerichte activiteiten worden aangeboden, betreft dit meestal (42,9%) zowel activiteiten gericht op leren door doen als activiteiten gericht op voorbereiding op vervolgonderwijs. Ongeveer twee derde (62,5%) van de aangeboden praktijkgerichte activiteiten gericht op leren door doen, wordt in zowel de onder- als bovenbouw aangeboden. Wanneer het in één bouw wordt aangeboden, betreft dit op één school na de bovenbouw. Praktijkgerichte activiteiten gericht op voorbereiding op vervolgonderwijs worden allemaal in de bovenbouw aangeboden en in een enkel geval daarnaast in de onderbouw.

Tabel 1: Type praktijkgericht onderwijs

	%	n
Geen praktijkgerichte activiteiten	21.4	6
Alleen activiteiten primair gericht op leren door doen (niet voorbereiding op vervolgonderwijs)	14.3	4
Alleen activiteiten primair gericht op voorbereiding op vervolgonderwijs	21.4	6
Zowel activiteiten gericht op leren door doen als voorbereiding op vervolgonderwijs	42.9	12
Totaal	100	28

Algemene vragen kenmerken praktijkgericht onderwijs

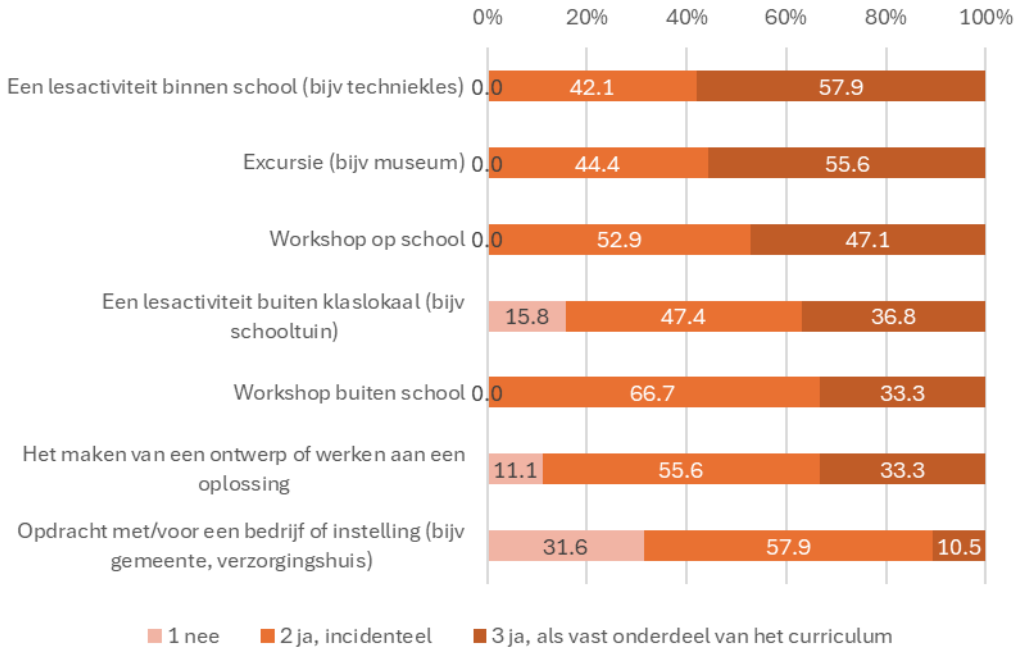
Op ruim de helft van de schoolvestigingen die praktijkgericht onderwijs aanbieden is dit onderdeel van een schoolconcept (56,3%, n=9). Meestal heeft het een vaste plek in het curriculum (75,0%, n=12) en komt het in meerdere vakken voor (86,7%, n=13).

Aan de respondenten werd gevraagd in te schatten hoeveel tijd leerlingen per week binnen het curriculum aan praktijkgericht onderwijs besteden. Het vaakst wordt hier minder dan twee uur per week aan besteed (66,7%, n=12).

Bijna driekwart van de schoolvestigingen geeft aan praktijkgerichte activiteiten te organiseren in samenwerking met een samenwerkingspartner: de meerderheid van de scholen (63,2%, n=12) soms, en een klein deel (10,5%, n=2) altijd.

Activiteiten in het kader van praktijkgericht onderwijs

Het vaakst betreffen activiteiten in het kader van praktijkgericht onderwijs een lesactiviteit binnen school, een excursie, een workshop op school of een workshop buiten school (zie Figuur 6). Dit komt voor op alle scholen die aangaven praktijkgericht onderwijs aan te bieden. Bij excursies en workshops op school betreft dit in ongeveer de helft (55,6%; 47,1%) van de gevallen een vast onderdeel van het curriculum. Praktijkgericht onderwijs dat het vaakst een vast onderdeel van het curriculum is, betreft een lesactiviteit binnen school (57,9%). Praktijkgerichte activiteiten die het vaakst incidenteel plaatsvinden, betreffen workshops buiten school (66,7%). Het minst vaak betreffen praktijkgerichte activiteiten een opdracht met/voor een bedrijf of instelling of een lesactiviteit buiten het klaslokaal. Evengoed komen deze activiteiten voor op de meerderheid van de scholen (68,4%; 84,2%).

Figuur 5: Figuur : Vormen en aspecten van praktijkgericht onderwijs in het basisonderwijs (n totaal = 19).

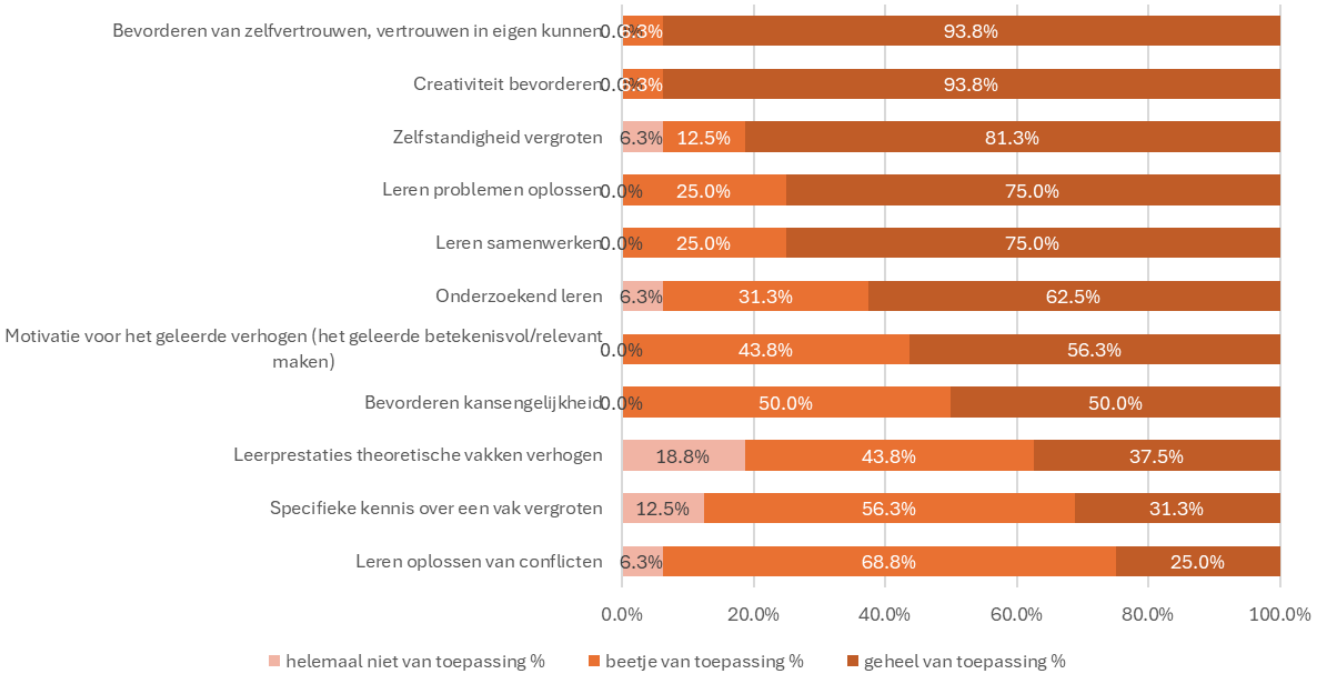
Concrete voorbeelden

Aan de respondenten werd gevraagd om een concreet voorbeeld in gedachten te nemen van praktijkgericht onderwijs. Genoemde voorbeelden zijn:

- Klusklas voor praktijkgerichte leerlingen

- Techniekles sen
- Het maken van een ontwerp, een uitvinding voor iets, met verschillende materialen met een specifiek doel, behorend bij een thematisch project
- Het gezamenlijk met een externe partij uitvoeren van een onderzoek.
- Verschillende workshops om de talenten van kinderen aan te spreken (uitgaan van hoofd, hart en handen).

Gevraagd werd welke doelen worden nagestreefd met de genoemde voorbeeldactiviteit. De belangrijkste doelen zijn het bevorderen van zelfvertrouwen en creativiteit (zie Figuur 7). Leerprestaties van theoretische vakken verhogen en specifieke kennis over een vak vergroten zijn de minst belangrijke doelen.

Figuur 6: Nagestreefde doelen van voorbeeldactiviteit van praktijkgericht onderwijs basisonderwijs (n totaal = 16).

Ruim een derde (37,5%) van de genoemde voorbeeldactiviteiten[6] wordt uitgevoerd met een samenwerkingspartner. Wanneer er sprake is van een samenwerkingspartner is dit in een derde van de gevallen een bibliotheek (33,3%) of een museum (33,3%).
Bijna twee derde (62,5%) van de voorbeeldactiviteiten maakt onderdeel uit van een groter geheel aan praktijkgericht activiteiten. Op de overige schoollocaties is het een op zichzelf staande activiteit.
Ongeveer een derde van de voorbeeldactiviteiten (31,3%) wordt beoordeeld. Beoordeling door medeleerlingen (40,0%), zelfbeoordeling (40,0%) en beoordeling aan de hand van een checklist (40,0%) komen het vaakst voor.

Algemene vragen over beoordeling van praktijkgerichte activiteiten
Er komen verschillende producten van praktijkgericht onderwijs voor (zie Figuur 8). Het maken van een prototype of ontwerp komt het vaakst voor (75%). Het maken van een website komt niet voor. Slechts

[6] n totaal = 16

twee respondenten geven aan dat op hun school geen producten voortkomen uit praktijkgerichte activiteiten.

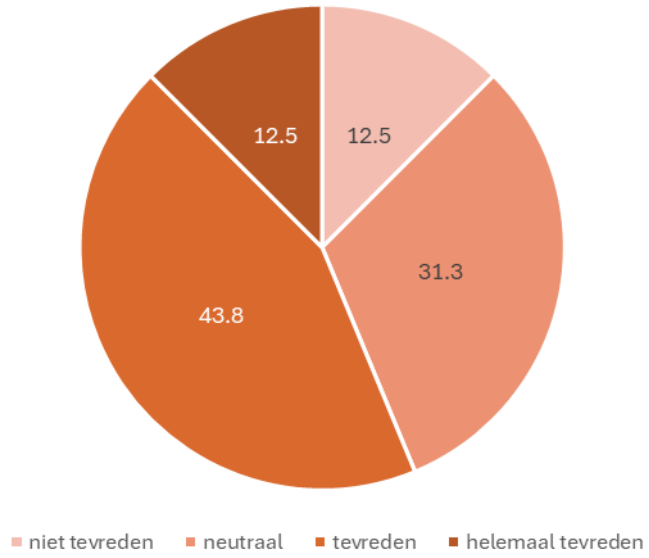
Figuur 7: Producten van praktijkgericht onderwijs in het basisonderwijs (n totaal = 16).

Op iets meer dan de helft (56,3%) van de schoolvestigingen worden praktijkgerichte activiteiten en/of producten niet beoordeeld. Redenen om dit niet te beoordelen zijn dat dit niet het doel is van de activiteiten en dat een beoordeling bijvoorbeeld niet motivatie verhogend is. Sommige respondenten geven aan dat wel naar het proces wordt gekeken of dat feedback wordt gegeven op een product, bijvoorbeeld wat er beter of handiger kan. Eén respondent geeft aan dat een beoordelingsinstrument in ontwikkeling is.
Respondenten die aangaven dat praktijkgerichte activiteiten en/of producten wel beoordeeld worden (n=7), is gevraagd op welke manier dit beoordeeld wordt, welke vaardigheden beoordeeld worden, hoe de werkdruk rondom beoordelen wordt ervaren en in hoeverre praktijkgerichte prestaties worden gewaardeerd.
Beoordeling door medeleerlingen, beoordeling aan de hand van een checklist en aanwezigheids-/inspanningsplicht komen voor op twee van de zeven basisscholen. Zelfbeoordeling komt voor op één basisschool; beoordeling op basis van rubrics komt niet voor.
Meerdere vaardigheden worden beoordeeld, waarvan creativiteit, zelfstandigheid en samenwerken het vaakst voorkomen (bij vier van de zeven basisscholen). Specifieke vakkennis/vaardigheden en theoretische kennis worden op twee van de zeven basisscholen beoordeeld. Planningsvaardigheden worden het minst vaak, namelijk op twee scholen beoordeeld.
De meerderheid van de respondenten (zes van de zeven) geeft aan niet meer en niet minder werkdruk te ervaren rondom de beoordeling van praktijkgericht onderwijs vergeleken met reguliere lessen. Eén respondent ervaart meer werkdruk; het ervaren van minder werkdruk dan bij de reguliere lessen komt niet voor.
Praktijkgerichte prestaties wegen op iets meer dan de helft van de schoollocaties (vier van de zeven) mee in de voortgang van de schoolloopbaan van een leerling, zij het op drie van deze vier scholen soms, op één school bijna altijd.

Daarnaast geeft de meerderheid van de respondenten aan dat praktijkgericht onderwijs wordt meegenomen in de cijferbeoordeling van leerlingen (van de zeven scholen op één nooit, op drie soms en op drie bijna altijd).

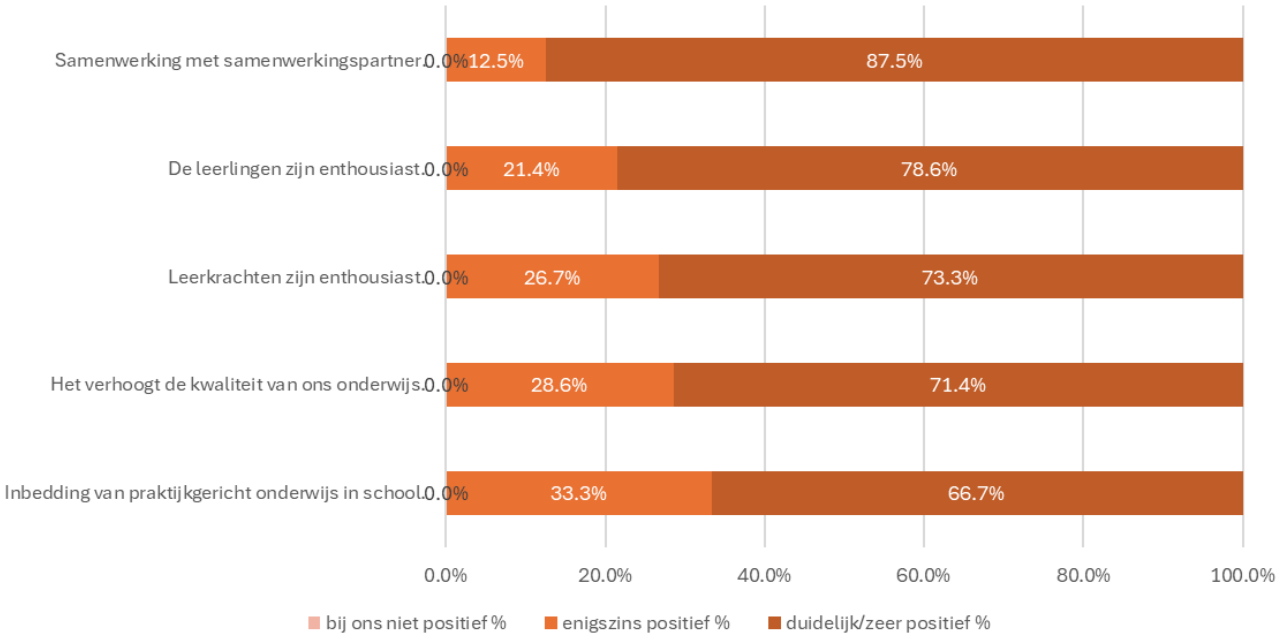
Tevredenheid aanbod praktijkgericht onderwijs

Aan respondenten is gevraagd in hoeverre zij tevreden zijn met het praktijkgericht onderwijs op hun school (zie Figuur 9). Zij konden dit aangeven op een schaal van 1 (helemaal niet tevreden) tot 5 (helemaal tevreden). De meeste respondenten zijn hierover tevreden (43,8%) tot helemaal tevreden (12,5%). Geen enkele respondent geeft aan helemaal niet tevreden te zijn met het aanbod.

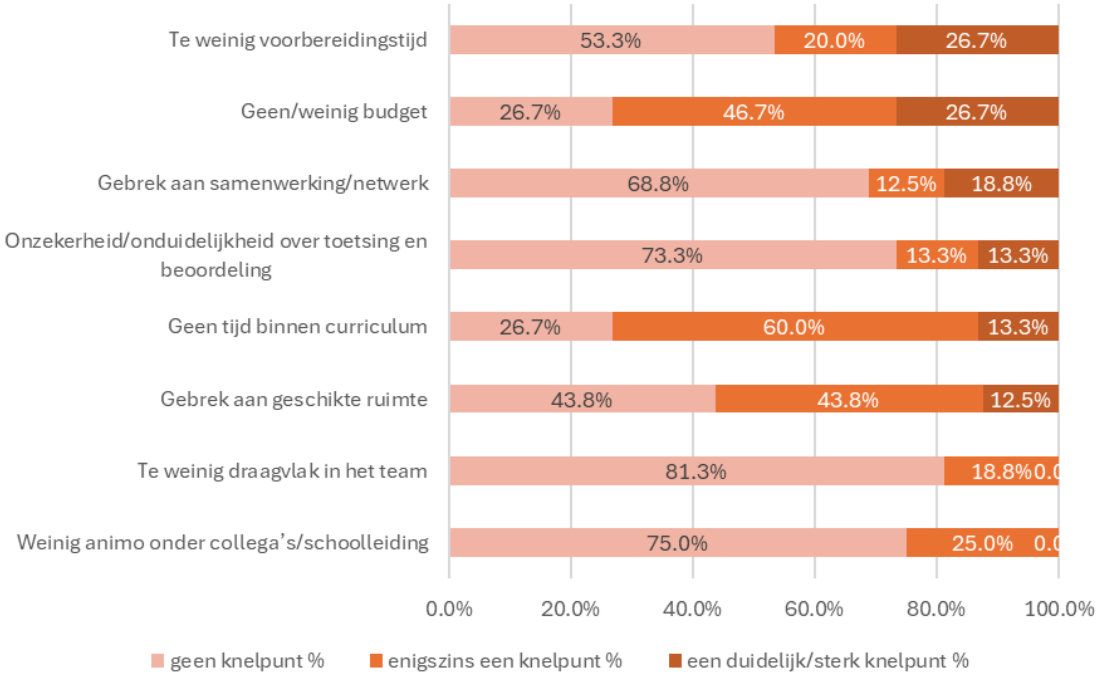
Figuur 8: Tevredenheid over aanbod praktijkgericht onderwijs in het basisonderwijs (%; n totaal = 16).

Daarnaast legden we aan de respondenten een aantal mogelijke pluspunten van praktijkgericht onderwijs voor (zie Figuur 10). Antwoordcategorieën zijn 1 bij ons niet positief, 2 enigszins positief en 3 duidelijk/zeer positief. Respondenten zijn over alle punten ofwel enigszins dan wel duidelijk positief. De meerderheid van de respondenten die eerder in de vragenlijst aangaf samen te werken met een samenwerkingspartner is hier duidelijk/zeer positief over (87,5%). Daarnaast ziet ook een groot deel van de respondenten het enthousiasme bij leerlingen als een duidelijk/zeer positief pluspunt (78,6%).

Figuur 9: Pluspunten van praktijkgericht onderwijs in het basisonderwijs (% van totaal; n totaal = 15).

Vervolgens werden mogelijke knelpunten voorgelegd aan de respondenten (zie Figuur 11). Antwoordcategorieën zijn 1 geen knelpunt, 2 enigszins een knelpunt en 3 een duidelijk/sterk knelpunt. Respondenten zien het vaakst te weinig voorbereidingstijd en geen/weinig budget als duidelijke knelpunten (allebei 26,7%). Geen tijd binnen het curriculum wordt door respondenten het vaakst enigszins als een knelpunt gezien (60%). Te weinig draagvlak in het team en weinig animo onder collega's/schoolleiding wordt het minst vaak als knelpunt gezien (respectievelijk 81,3% en 75% ervaart dit niet als knelpunt).

Figuur 10: Knelpunten van praktijkgericht onderwijs in het basisonderwijs (% van totaal; n totaal = 16).

Informatiepositie en tevredenheid leerlingen en ouders

Aan respondenten is ook gevraagd in hoeverre leerlingen zicht hebben op hun eigen praktijkgerichte prestaties en ouders zicht hebben op praktijkgerichte prestaties van hun kind (zie Tabel 2). Antwoordcategorieën waren 1 niet op de hoogte, 2 enigszins op de hoogte en 3 volledig op de hoogte. De meerderheid van de respondenten geeft aan dat leerlingen en ouders enigszins op de hoogte zijn de praktijkgerichte prestaties (respectievelijk 73,3% en 64,3%).

Tabel 2: Zicht op praktijkgerichte prestaties door leerlingen en hun ouders (rij%)

	Niet op de hoogte	Enigszins op de hoogte	Volledig op de hoogte
Zicht van leerlingen op eigen praktijkgerichte prestaties	6.7	73.3	20.0
Zicht van ouders op praktijkgerichte prestaties kind	14.3	64.3	21.4

Noot. Respectievelijk n=15 en n=14.

Daarnaast werd gevraagd naar de mate van tevredenheid van leerlingen en hun ouders met het praktijkgerichte onderwijs op school (zie Tabel 3). Antwoordcategorieën waren 1 niet tevreden, 2 enigszins tevreden en 3 tevreden. De meerderheid van de respondenten denkt dat leerlingen en hun ouders tevreden zijn met het aanbod van praktijkgericht onderwijs (respectievelijk 62,5% en 56,3%).

Tabel 3: Mate van tevredenheid van leerlingen en hun ouders met praktijkgerichte onderwijs op school (rij%)

	Niet tevreden	Enigszins tevreden	Tevreden	Weet ik niet
Tevredenheid leerlingen met praktijkgericht onderwijs	0.0	25.0	62.5	12.5

Tevredenheid ouders met praktijkgericht onderwijs	0.0	25.0	56.3	18.8

Noot. n=16.

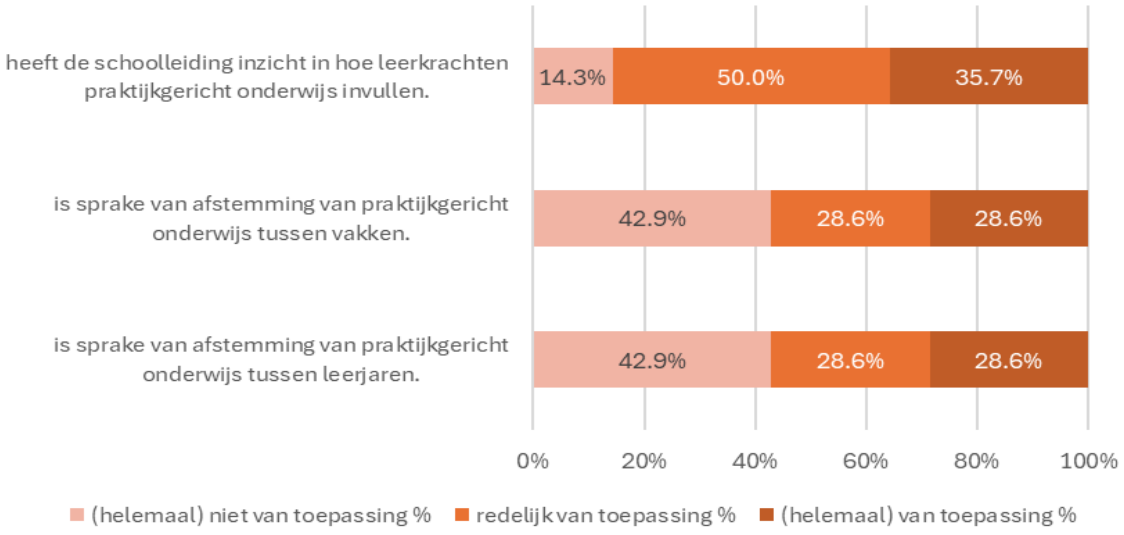
Visie en inbedding praktijkgericht onderwijs

Aan de respondenten is gevraagd hoe lang er op hun school praktijkgericht onderwijs wordt gegeven. De helft (50%, n=8) van de respondenten geeft aan dat langer dan drie jaar praktijkgericht onderwijs wordt gegeven.

Daarnaast is aan respondenten gevraagd in welke mate belang wordt gehecht aan praktijkgericht onderwijs op hun school. Ruim twee derde geeft aan dat praktijkgericht onderwijs belangrijk of heel belangrijk wordt gevonden (68,8%, n=11). Slechts één respondent (6,3%) geeft aan dat de school praktijkgericht onderwijs niet belangrijk vindt.

Ook is de respondenten gevraagd of hun school een duidelijke visie heeft op praktijkgericht onderwijs. Ruim de helft (56,3%, n=9) van de respondenten geeft aan dat hun school hierop geen duidelijke visie heeft en ruim een tiende (12,5%, n=2) geeft aan dit niet te weten.

Vervolgens werden enkele vragen gesteld over de mate van inbedding van praktijkgericht onderwijs in het overige onderwijs (zie Figuur 12). De antwoordcategorieën waren 1 (helemaal) niet van toepassing, 2 redelijk van toepassing en 3 (helemaal) van toepassing. De meerderheid van de respondenten geeft aan dat de schoolleiding enig (50,0%) tot volledig (35,7%) inzicht heeft in hoe leerkrachten praktijkgericht onderwijs invullen. Daarnaast geeft iets meer dan de helft van de respondenten aan dat er in enige tot volledige mate sprake is van afstemming van praktijkgericht onderwijs tussen vakken en tussen leerjaren (beide 28,6%).

Figuur 11: Mate van inbedding van praktijkgericht onderwijs in het overige onderwijs (n totaal = 14)

Figuur 12: Concretisering van de visie op praktijkgericht onderwijs en mate van inbedding en uitwerking van praktijkgericht onderwijs in het basisonderwijs (n totaal = 14).

Tot slot werd respondenten gevraagd naar de concretisering en uitwerking van praktijkgericht onderwijs op hun school (zie Figuur 13). Drie kwart (76,9%) van de respondenten geeft aan dat er op hun school concrete afspraken zijn over de opzet en activiteiten van praktijkgericht onderwijs. Vier tiende van de respondenten geeft aan dat het praktijkgericht onderwijs regelmatig wordt geëvalueerd op hun school. Verder geeft ongeveer drie tiende van de respondenten aan dat er een coördinator is voor praktijkgericht onderwijs (35,7%), dat een team/bouwen gericht uitwerking geven aan de visie op praktijkgericht onderwijs (30,8%) en dat opbrengsten van praktijkgericht onderwijs bij leerlingen in het team worden besproken (28,6%). Een kwart (25%) van de respondenten geeft aan dat er op hun school leerdoelen zijn geformuleerd voor praktijkgericht onderwijs.

Resultaten voortgezet onderwijs

Functie respondent.
De meeste respondenten (89,6%, n=60) vervullen een leidinggevende functie, meestal die van afdelingsleider, de overige invullers zijn alleen docent.

Aangeboden leerroutes
Aan de respondenten werd gevraagd welke schooltypen op hun schoollocatie aanwezig zijn. Op geen van de schoollocaties wordt praktijkonderwijs (pro) gegeven, terwijl er wel 14 scholen met dit niveau benaderd werden voor deelname aan dit onderzoek.
Op 39,4% (n=26) van de deelnemende schoollocaties wordt alleen vmbo onderwijs gegeven, op 47,0% (n=31) zowel vmbo als havo en/of vwo onderwijs en op 13,6% (n=9[7]) van de scholen alleen havo en/of vwo onderwijs. Deze verdeling is vergelijkbaar met de landelijke verdeling zonder praktijkonderwijs, namelijk respectievelijk 40,7%, 45,3% en 14,0%.

[7] Zes bovenbouw, drie onderbouw

Praktijkgerichte activiteiten

Bijna een vijfde (19,4%) van de scholen geeft aan geen praktijkgerichte activiteiten aan te bieden (zie onderstaande tabel). Waar deze activiteiten wel worden aangeboden, betreft dit meestal zowel activiteiten gericht op leren door doen die niet gericht zijn op voorbereiding op vervolgonderwijs als activiteiten primair gericht op voorbereiding op een beroep. Dit verschilt niet tussen onder- en bovenbouw.

Tabel 4: Type praktijkgericht onderwijs naar bouw

	Bovenbouw		Onderbouw		Totaal	
	%	n	%	n	%	n
0 geen praktijkgerichte activiteiten	18.8	6	20.0	7	19.4	13
1 alleen activiteiten primair gericht op leren door doen (niet voorbereiding op een beroep)	28.1	9	28.6	10	28.4	19
2 alleen activiteiten primair gericht op voorbereiding op een beroep	9.4	3	2.9	1	6.0	4
3 zowel 1 als 2	43.8	14	48.6	17	46.3	31
Totaal	100	32	100	35	100	67

Uitsplitsing naar leerroute (zie onderstaande tabel) laat zien dat op schoolvestigingen met alleen havo en/of vwo minder vaak praktijkgerichte activiteiten worden aangeboden dan op schoolvestigingen die (ook) vmbo aanbieden. Meer dan de helft van de havo/vwo schoollocaties (55,6%, n= 5) biedt geen praktijkgerichte activiteiten aan en als het wordt aangeboden betreft het vaker activiteiten primair gericht op leren door doen (44,4%, n= 4). Enkele havo/vwo scholen die het niet aanbieden, geven aan dat praktijkgericht onderwijs op hun school wel in ontwikkeling is. Genoemde redenen voor het niet aanbieden van praktijkgericht onderwijs op locaties waar (ook) vmbo onderwijs wordt gegeven, zijn het uitsluitend verzorgen van onderbouwonderwijs met meerdere leerroutes en het hanteren van een specifiek onderwijsconcept met een andere focus dan praktijkgerichtheid.

Tabel 5: Type praktijkgericht onderwijs naar leerroute

	vmbo	vmbo + havo/vwo	havo/vwo	totaal
	%	%	%	n
0 geen praktijkgerichte activiteiten	11.1	19.4	55.6	14
1 alleen activiteiten primair gericht op leren door doen (niet voorbereiding op vervolgonderwijs)	11.1	35.5	44.4	18
2 alleen activiteiten primair gericht op voorbereiding op een beroep	14.8	0.0	0.0	4
3 zowel 1 als 2	63.0	45.2	0.0	31
Totaal	100.0	100.0	100.0	67

Algemene vragen kenmerken praktijkgericht onderwijs

Op ruim de helft van de schoolvestigingen die praktijkgericht onderwijs aanbieden is dit onderdeel van een schoolconcept (bijv. Technasia of vernieuwend onderwijs; 53,3%, n=24). Meestal heeft het een vaste plek in het curriculum (86,7%, n=39) en meestal komt het in meerdere vakken voor (70,5%, n=31). Dit verschilt niet tussen de onder- en bovenbouw en tussen leerroutes.

Aan de respondenten werd gevraagd in te schatten hoeveel tijd leerlingen per week binnen het curriculum aan praktijkgericht onderwijs besteden (zie onderstaande tabel). Het vaakst wordt hier 2-4 uur aan besteed (40%, n=18). Hoewel het aantal havo/vwo scholen met praktijkgericht onderwijs erg klein is, gaf geen van de (vier) respondenten aan dat hier door leerlingen meer dan 4 uur aan wordt besteed. Van de scholen met alleen vmbo die praktijkonderwijs aanbieden, besteedt 63,6% (n=14) hier wekelijks meer dan 4 uur aan.

Tabel 6: Uren per week besteed aan praktijkgericht onderwijs

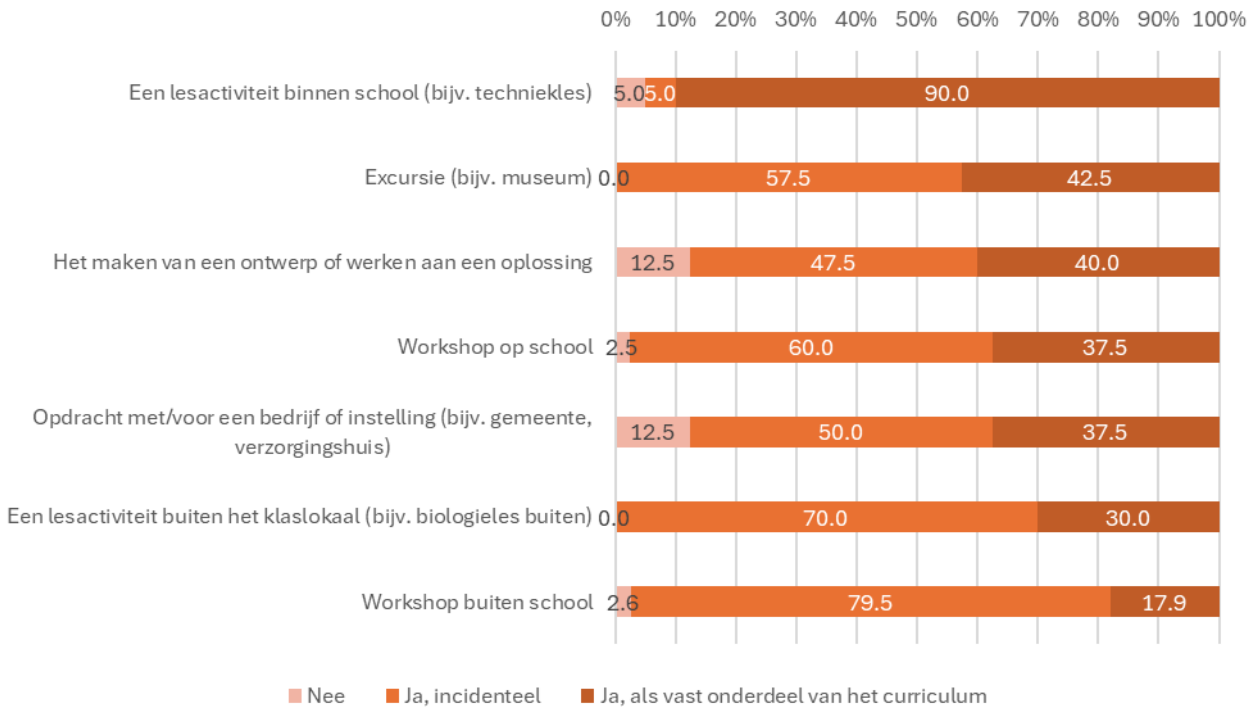
	Onderbouw	Bovenbouw	Totaal
< 2 uur	4.3	27.3	15.6
2-4 uur	52.2	27.3	40.0
4-6 uur	17.4	27.3	22.2
> 6 uur	26.1	18.2	22.2
n totaal	23	22	45

Alle scholen geven aan gebruik te maken van een samenwerkingspartner: de meerderheid van de scholen (91,1%, n=41) soms, de overige scholen (8,9%, n=4) altijd.

Praktijkgerichte activiteiten primair gericht op leren door doen (niet voorbereiding op een beroep)

De volgende resultaten betreffen alleen praktijkgerichte activiteiten primair gericht op leren door doen (niet op voorbereiding op een beroep). Dit betreft 50 schoollocaties.

Het vaakst betreffen deze praktijkgerichte activiteiten excursies of lesactiviteiten buiten het leslokaal (zie Figuur 14) Dit komt op alle scholen die aangaven praktijkgericht onderwijs gericht op leren door doen aan te bieden voor. Bij excursies is dit in ruim twee vijfde (42.5%) van de gevallen als vast onderdeel van het curriculum, bij lesactiviteiten buiten het klaslokaal in drie tiende (30%) van de gevallen. Praktijkgericht onderwijs gericht op leren door doen dat het vaakst vast onderdeel van het curriculum is, betreft een lesactiviteit binnen school (90.0%). Incidentele praktijkgerichte activiteiten gericht op leren door doen zijn het vaakst workshops buiten school. Drie scholen noemden andere vormen van praktijkgericht onderwijs: praktische verwerkingsopdrachten, het runnen van een restaurant en winkel en talentlessen beroepsgerichte leerwegen.

Figuur 13: Vormen en aspecten van praktijkgericht onderwijs primair gericht op leren door doen (n totaal = 40)

Concrete voorbeelden

Aan de respondenten werd gevraagd om een concreet voorbeeld in gedachten te nemen van leren door doen, niet primair gericht op voorbereiding op een beroep. Uit korte beschrijvingen die de respondenten gaven, bleek dit vaak te gaan om technische activiteiten. Genoemde voorbeelden zijn:

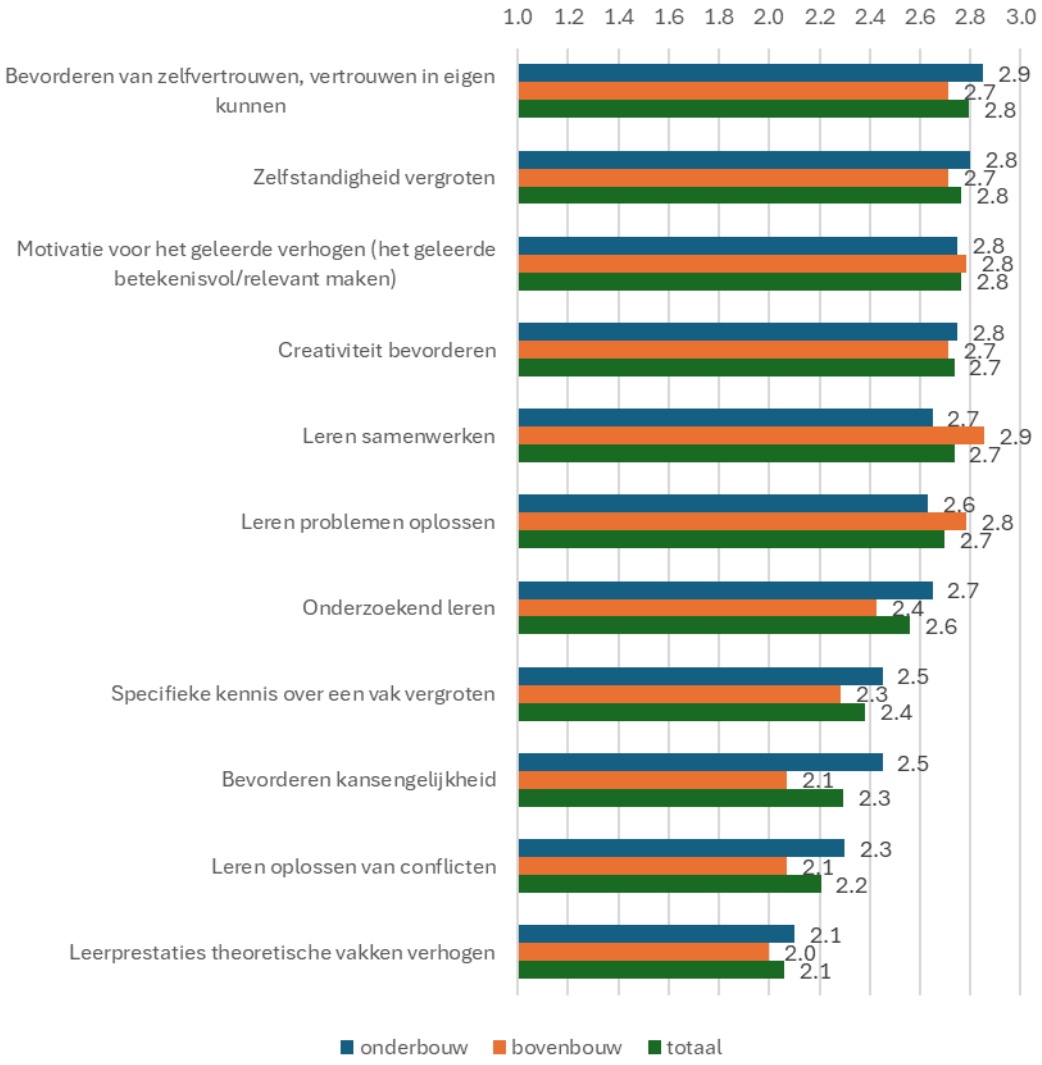
- aanbod van praktijkgericht vak Technologie & Toepassing als keuzevak in de bovenbouw van vmbo-t
- een opdracht voor het vak Technologie en Toepassing
- het maken van een foodtruck ontwerp
- het ontwerpen van een knuffel voor speciale doelgroep
- een multifunctionele sportaccommodatie ontwerpen
- een opdracht voor het Technasium uitvoeren
- een tuinontwerp maken bij wiskunde (schaal - berekeningen - maquette)
- een vleermuis- en/of egelhuis maken.

Een school noemde een praktijkgericht programma in 4 havo.

- Andere genoemde voorbeelden zijn:
- een enquête afnemen in de buurt
- een probleem over infrastructuur in dorp/stad inventariseren en een oplossing bedenken middels een plan van aanpak
- geïntegreerde vakken aardrijkskunde, biologie, natuurkunde, techniek en technologie en handvaardigheid waarin vmbo-bk leerlingen leren door iets te onderzoeken en te maken

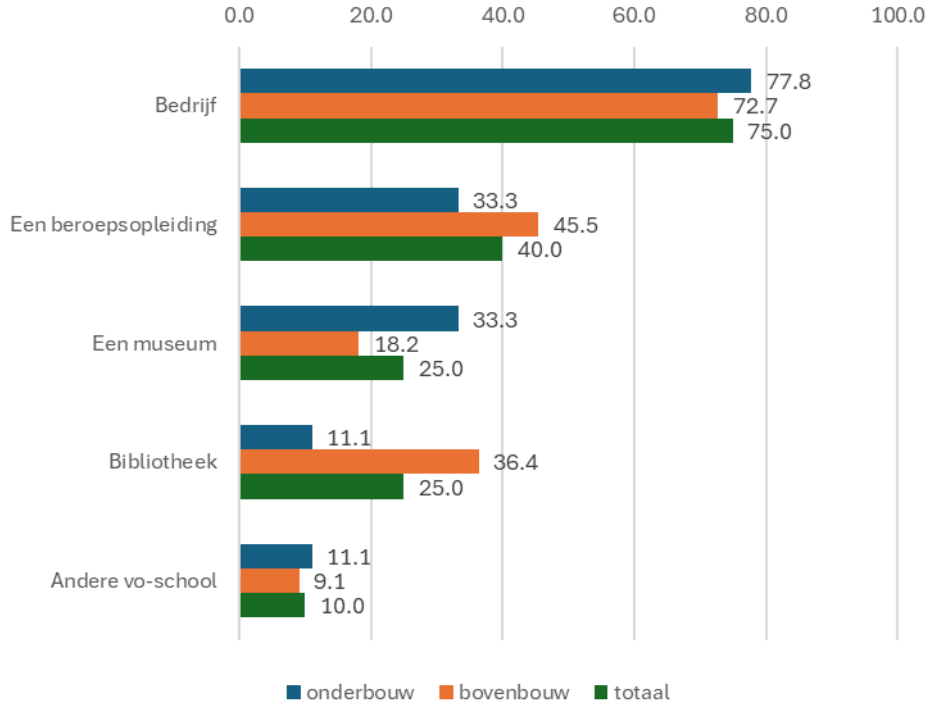
Ten slotte werden kunst en cultuur opdrachten genoemd: authentieke kunst educatie in het beeldende domein en opdrachten voor kunstzinnige vorming.

Gevraagd werd welke doelen worden nagestreefd met de genoemde voorbeeldactiviteit. Antwoordcategorieën zijn 1 helemaal niet van toepassing, 2 een beetje van toepassing en 3 geheel van toepassing. Met de activiteiten worden meerdere doelen nagestreefd, waarbij het belangrijkste doel in de onderbouw het bevorderen van zelfvertrouwen is en het belangrijkste doel in de bovenbouw leren samenwerken. Het verhogen van leerprestaties van theoretische vakken is in zowel de onder- als bovenbouw het minst belangrijke doel: dit is gemiddeld een beetje van toepassing.

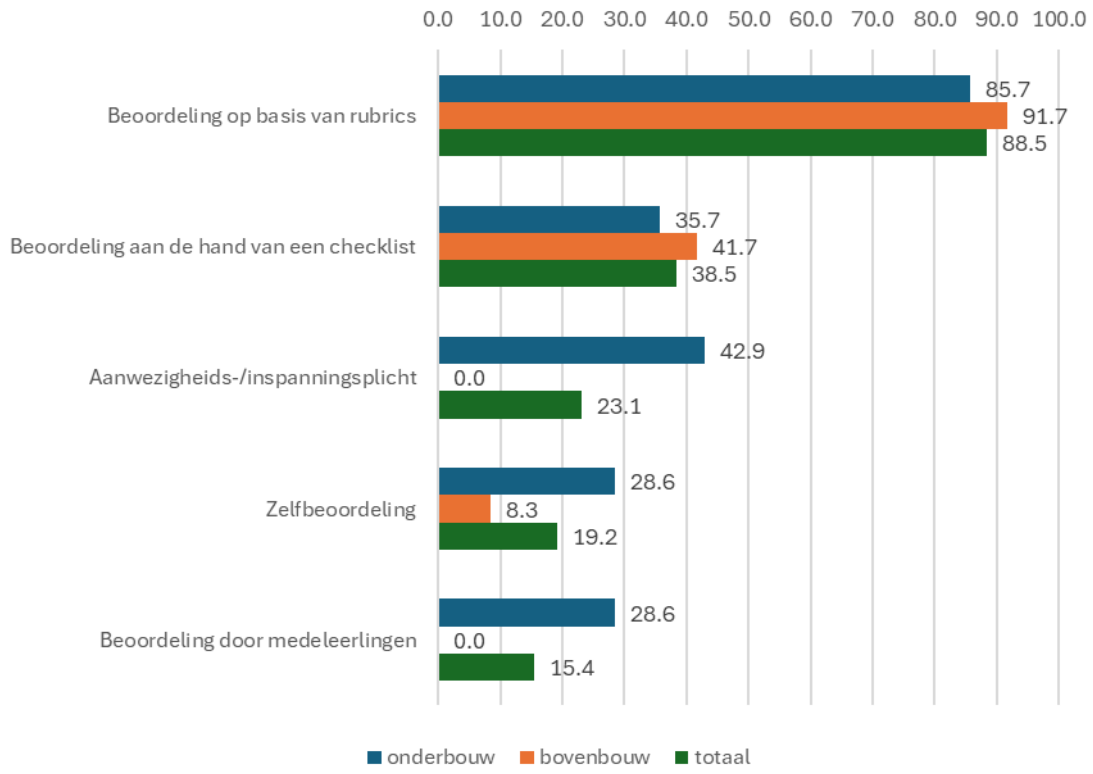
Figuur 14: Nagestreefde doelen met de voorbeeldactiviteit van praktijkgericht onderwijs primair gericht op leren door doen (gemiddelden; n totaal = 34; 1 = helemaal niet van toepassing, 2 = beetje van toepassing, 3 = geheel van toepassing)

Bijna drie vijfde van de genoemde voorbeeldactiviteiten wordt uitgevoerd met een samenwerkingspartner (totaal 58,8%; onderbouw 45,0%; bovenbouw 78,6%). Wanneer er sprake is van een samenwerkingspartner, is dit in zowel de onder- als bovenbouw in ongeveer driekwart van de voorbeeldactiviteiten een bedrijf (zie Figuur 17).

Figuur 15: - Het type samenwerkingspartner bij de voorbeeldactiviteit Indien sprake is van een samenwerkingspartner (% van totaal; n totaal = 20; n onderbouw = 9, n bovenbouw 11)

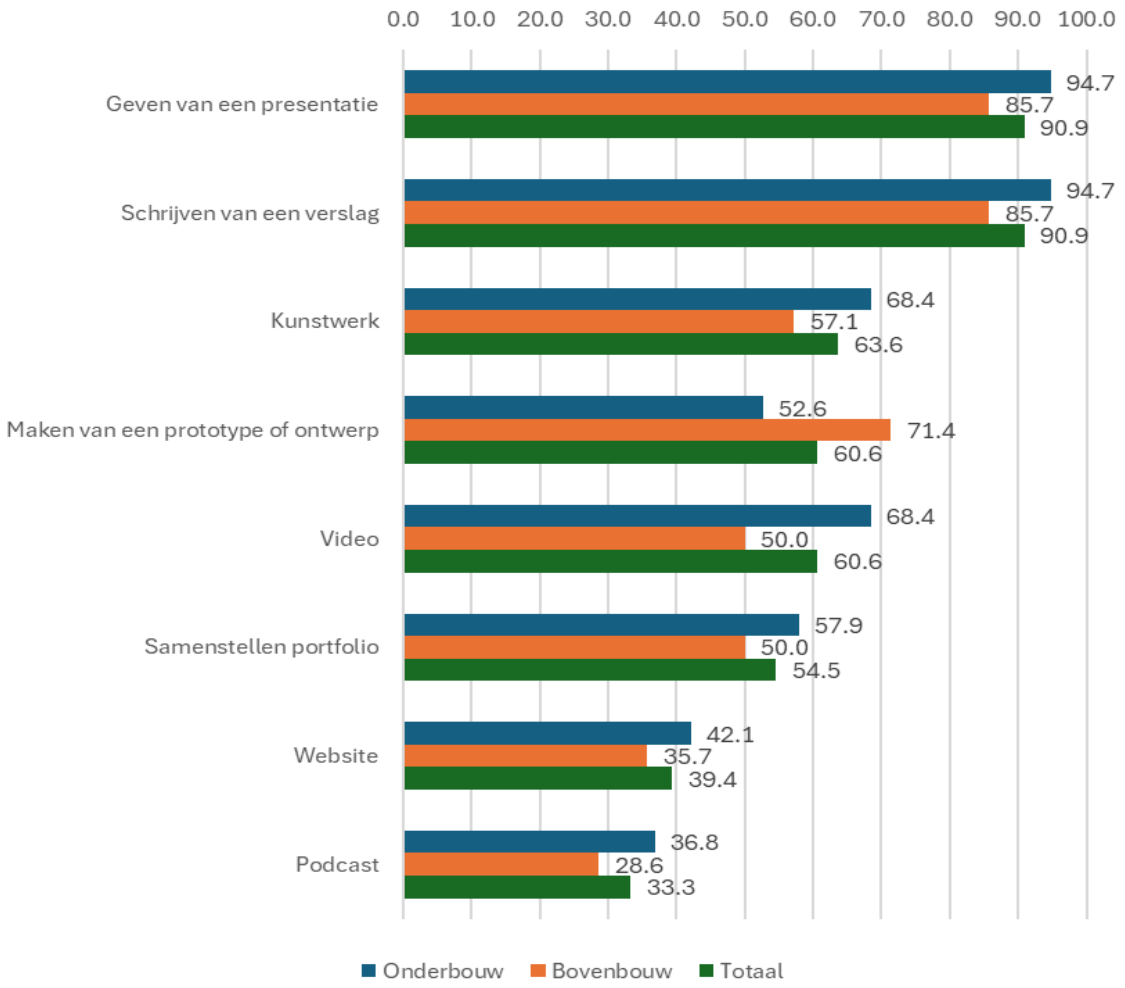
Bijna twee derde van de voorbeeldactiviteiten maakt onderdeel uit van een groter geheel aan praktijkgerichte activiteiten (totaal 63,6%; onderbouw 57,9%, bovenbouw 71,4%). Op de overige schoollocaties is het een op zichzelf staande activiteit.
Ruim driekwart van de voorbeeldactiviteiten (totaal 78,8%: onderbouw 73,7%, bovenbouw 85,7%) wordt beoordeeld. Voorbeelden van niet-beoordeelde activiteiten zijn het afnemen van een enquête in de buurt, een foodtruck ontwerpen en opdrachten voor kunstzinnige vorming. Een beoordeling op basis van rubrics komt in zowel de onder- als bovenbouw het vaakst voor (zie Figuur 17). Een aanwezigheidsplicht of inspanningsverplichting en beoordeling door medeleerlingen komt binnen de bovenbouw bij de voorbeeldactiviteit niet voor. Andere beoordelingsvormen die worden genoemd, zijn beoordeling met de indicatoren hoofd (theorie in de praktijk), hart (reflectievermogen leerling op samenwerking en proces) en handen (het resultaat) en de input van de externe partij.

Figuur 16: De beoordelingsvorm bij de voorbeeldactiviteit Indien sprake is van beoordeling (% van totaal; n totaal = 26; n onderbouw = 14, n bovenbouw 12)

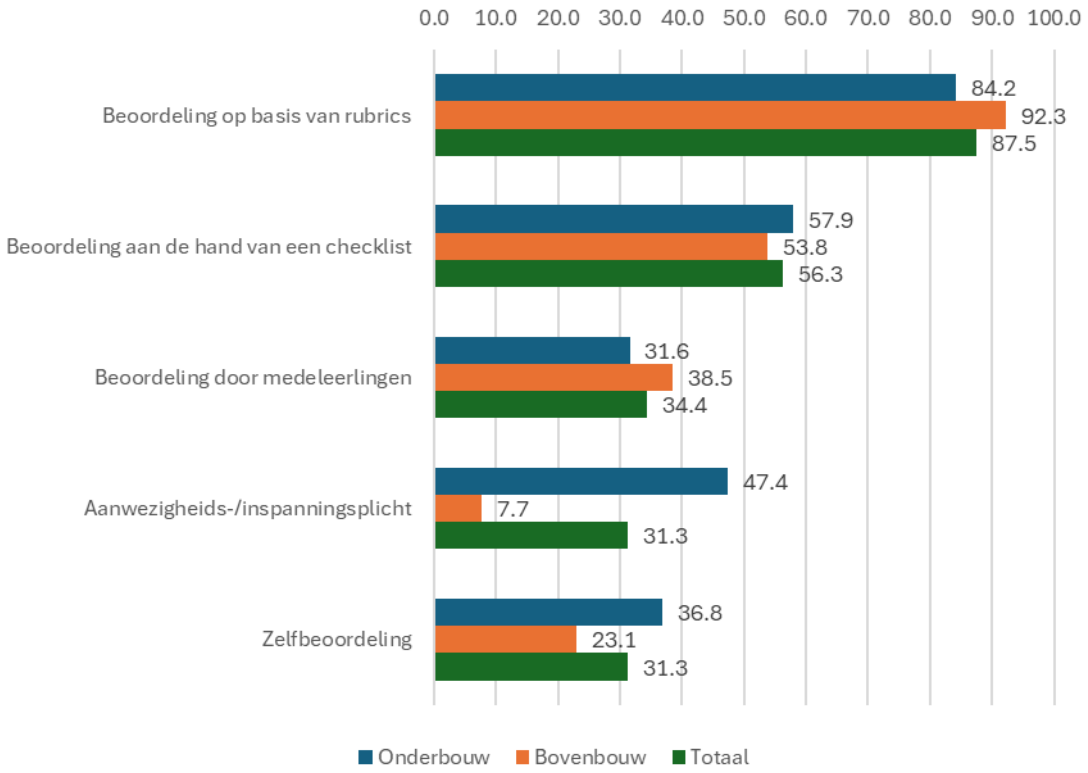
Algemene vragen over beoordeling

Er komen verschillende producten van praktijkgericht onderwijs gericht op leren door doen voor. Het geven van een presentatie en het schrijven van een verslag komen het vaakst voor. Dit komt op bijna alle scholen voor die praktijkgericht onderwijs gericht op leren door doen aanbieden (totaal 90,9%; onderbouw 94,7%, bovenbouw 85,7%.

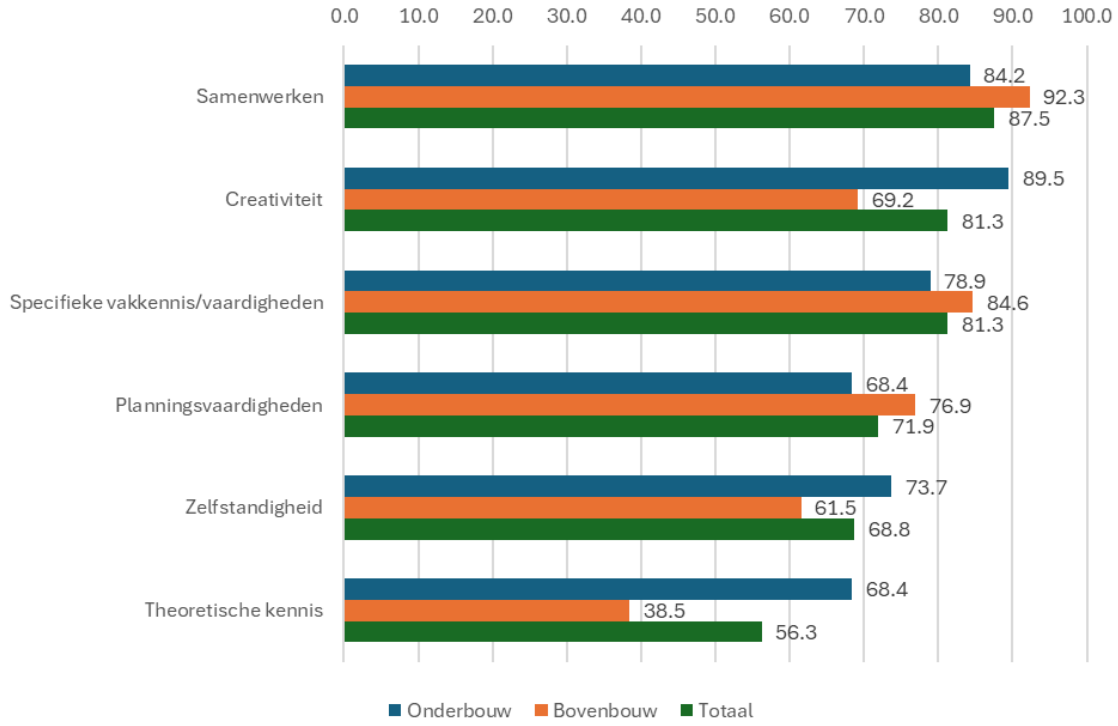
Figuur 17: Producten van praktijkgericht onderwijs primair gericht op leren door doen (% van totaal; n totaal = 33; n onderbouw = 19, n bovenbouw = 14)

Op alle schoollocaties worden aangeboden praktijkgerichte activiteiten primair gericht op leren door doen beoordeeld. Eén respondent geeft hierbij aan dat beoordeling plaatsvindt op het proces. De beoordelingsvorm die het vaakst voorkomt, is die op basis van rubrics; zelfbeoordeling komt het minst vaak voor.

Figuur 18: Beoordelingsvormen die voorkomen bij praktijkgericht onderwijs primair gericht op leren door doen (% van totaal; n totaal = 32; n onderbouw = 19, n bovenbouw = 13)

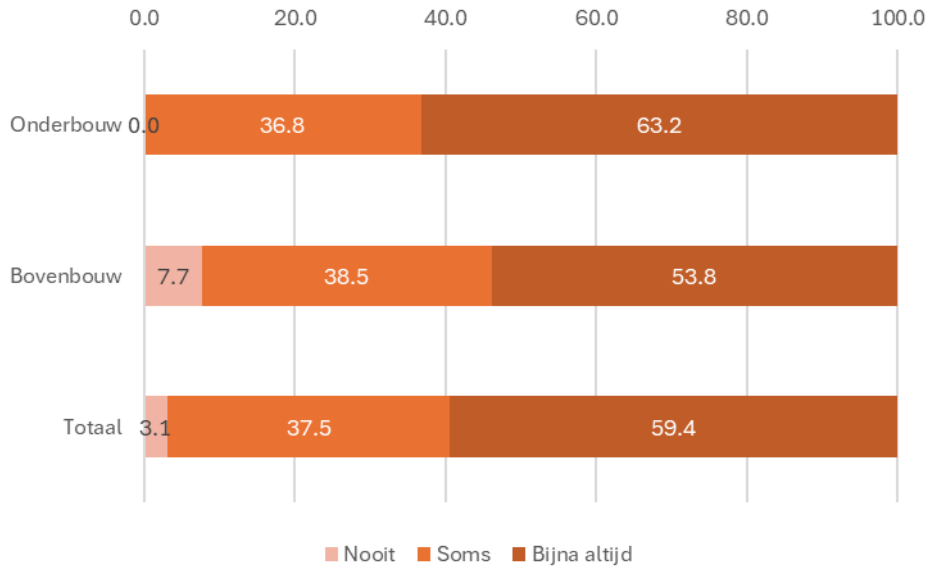
Bij praktijkgericht onderwijs primair gericht op leren door doen worden meerdere vaardigheden beoordeeld: in de onderbouw wordt creativiteit het vaakst beoordeeld (op 89.5% van de schoollocaties), en in de bovenbouw samenwerken (op 92.3% van de schoollocaties). Theoretische kennis beoordelen komt het minst vaak voor (in de onderbouw op 68.4% van de schoollocaties die dit type praktijkgericht onderwijs aanbieden en in de bovenbouw 38.5%).

Figuur 19: Vaardigheden die worden beoordeeld bij praktijkgericht onderwijs primair gericht op leren door doen (% van totaal; n totaal = 32; n onderbouw = 19, n bovenbouw = 13)

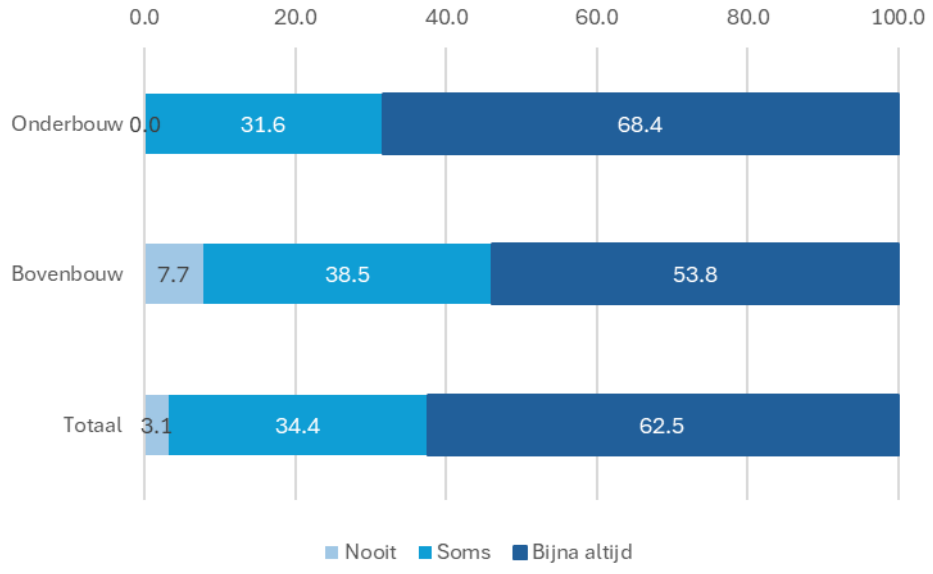
Bijna een derde van de respondenten in de onderbouw (31,6%, n=5) en bijna twee vijfde van de respondenten in de bovenbouw (46,2%, n = 6) ervaart veel meer werkdruk rondom de beoordeling van praktijkgericht onderwijs vergeleken met reguliere lessen. De overige respondenten ervaren niet meer, maar ook niet minder werkdruk; het ervaren van minder werkdruk dan bij de reguliere lessen komt niet voor.

Praktijkgericht onderwijs primair gericht op leren door doen wordt vrijwel altijd meegenomen bij de cijferbeoordeling. Op een ruim een derde van de schoollocaties wordt het soms en op ruim drie vijfde van de schoollocaties bijna altijd meegenomen in de cijferbeoordeling (zie onderstaande figuur).

Figuur 20: Mate waarin praktijkgericht onderwijs meegenomen wordt in de cijferbeoordeling van leerlingen (%; n totaal = 32; n onderbouw = 19, n bovenbouw = 13)

Praktijkgericht onderwijs primair gericht op leren door doen wordt daarnaast vrijwel altijd meegewogen in de voortgang van de schoolloopbaan (vervolgstappen) van een leerling. Op ongeveer een derde van de schoollocaties is dit soms het geval en op ruim drie vijfde van de schoollocaties bijna altijd.

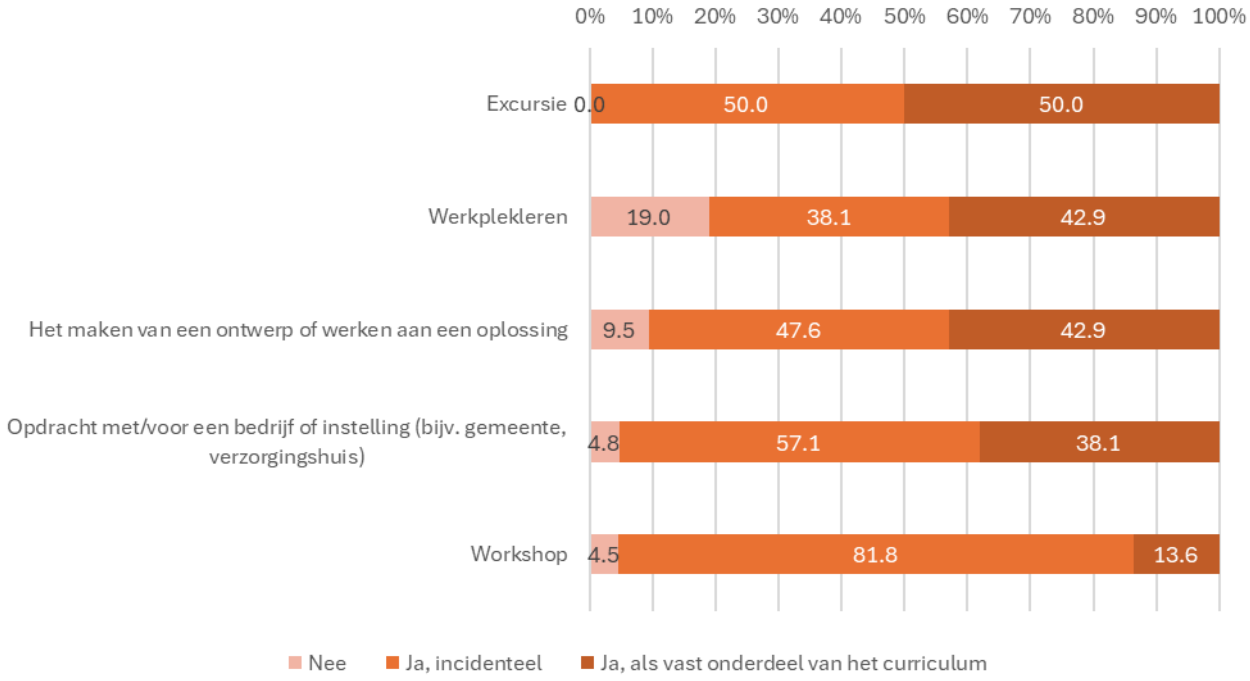

Figuur 21: Mate waarin praktijkgerichte prestaties primair gericht op leren door doen meewegen in de voortgang van de schoolloopbaan (vervolgstappen) van leerlingen (%; n totaal = 32; n onderbouw = 19, n bovenbouw = 13)

Praktijkgerichte activiteiten primair gericht op voorbereiding op een beroep

De volgende resultaten betreffen alleen praktijkgerichte activiteiten primair gericht op voorbereiding op een beroep of beroepsgericht vervolgonderwijs. Dit betreft 35 schoollocaties. Schoollocaties met alleen havo/vwo bleken hier geen onderdeel van uit te maken.

Het vaakst betreffen deze praktijkgerichte activiteiten excursies: alle schoollocaties die dit type praktijkgericht onderwijs aanbieden, noemen dit. Bij de helft (50%) is het incidenteel en bij de andere helft is het een vast onderdeel van het curriculum. Werkplekleren wordt het vaakst genoemd als vorm van praktijkgericht onderwijs dat *niet* voorkomt, maar dit betreft maar ongeveer een vijfde van de scholen (19%).
Van de voorgelegde vormen van beroepsgericht praktijkgericht onderwijs, komen workshops het vaakst incidenteel voor (81.2%), excursies zijn het vaakst structureel onderdeel van het curriculum. Andere vormen dan de voorgelegde vormen van beroepsgericht praktijkgericht onderwijs werden niet genoemd.

Figuur 22: Vormen en aspecten van praktijkgericht onderwijs primair gericht op voorbereiding op een beroep (n totaal = 22)

Concrete voorbeelden
Aan de respondenten werd gevraagd om een concreet voorbeeld in gedachten te nemen van praktijkgericht onderwijs gericht op de voorbereiding op een beroep en dit kort te omschrijven. Bij een deel van de genoemde voorbeeldactiviteiten worden andere betrokken, zoals familie en de buurt:

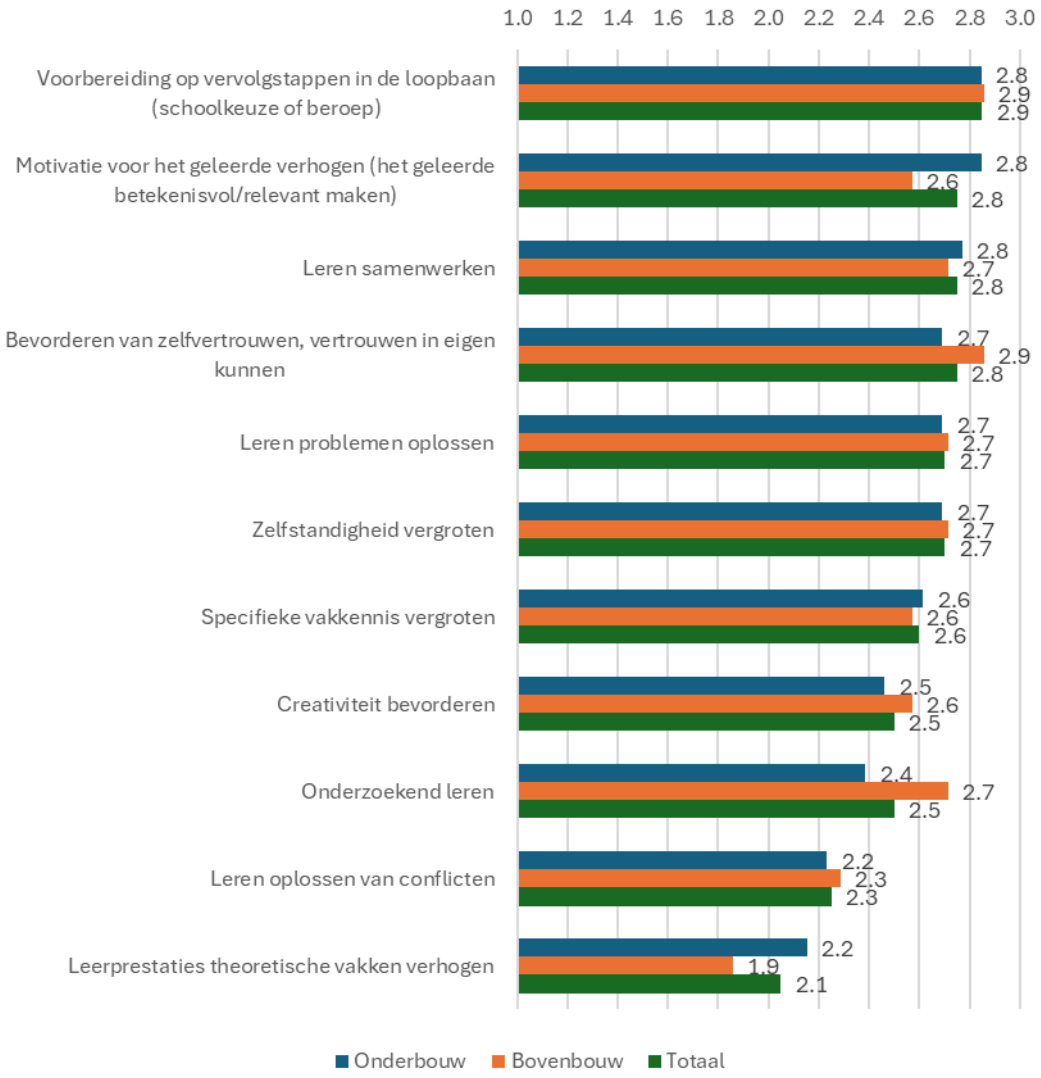
- activiteit voor de buurt organiseren
- dagje mee naar het werk, een minisnuffelstage bij een familielid of kennis
- koken voor gasten
- leerlingen fotograferen ouderen, maken contact, spreken ouderen, eindvoorstelling en presentatie in museum
- tafels dekken en lunch serveren.

Andere genoemde voorbeelden betreffen projecten, workshops of keuzevakken:

- een eigen onderneming opzetten
- vakoverstijgende duurzaamheidsproject in leerjaar 2, waarbij leerlingen in opdracht van een bedrijf een oplossing voor een probleem uitwerken en presenteren
- maken van een muurlamp metaalbewerking/installatiewerk
- meesterproef: leerlingen in klas 2 vmbo basis en kader onderzoeken profielen en bijbehorende beroepen ter voorbereiding op de profielkeuze, komen hierbij tot een product om te presenteren aan ouders en medeleerlingen.
- een gerichte activiteit zoals een evenement organiseren
- beroepsgerelateerde technische workshops
- de meesterproef: de laatste PGP opdracht samen met het mbo en bedrijfsleven
- het keuzevak innovatie & prototyping
- keuzevakken voor het profiel Groen.

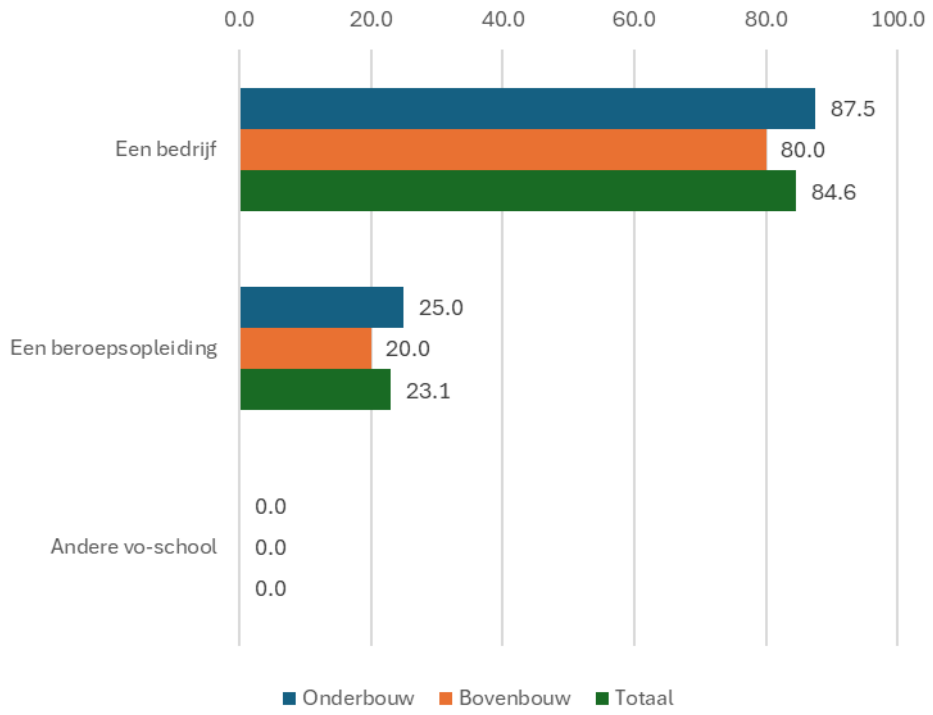
Gevraagd werd welke doelen worden nagestreefd met de genoemde voorbeeldactiviteit. Antwoordcategorieën zijn 1 helemaal niet van toepassing, 2 een beetje van toepassing en 3 geheel van toepassing.

Met de activiteiten worden meerdere doelen nagestreefd. In de onderbouw zijn voorbereiding op vervolgstappen in de loopbaan, motivatie voor het geleerde verhogen en leren samenwerken de belangrijkste doelen. In de bovenbouw is net als in de onderbouw voorbereiding op vervolgstappen in de loopbaan een van de belangrijkste doelen, daarnaast is het bevorderen van zelfvertrouwen het belangrijkste doel. Deze doelen worden gezien als geheel van toepassing. Het verhogen van leerprestaties van theoretische vakken is in zowel de onder- als bovenbouw het minst belangrijke doel: dit is gemiddeld een beetje van toepassing.

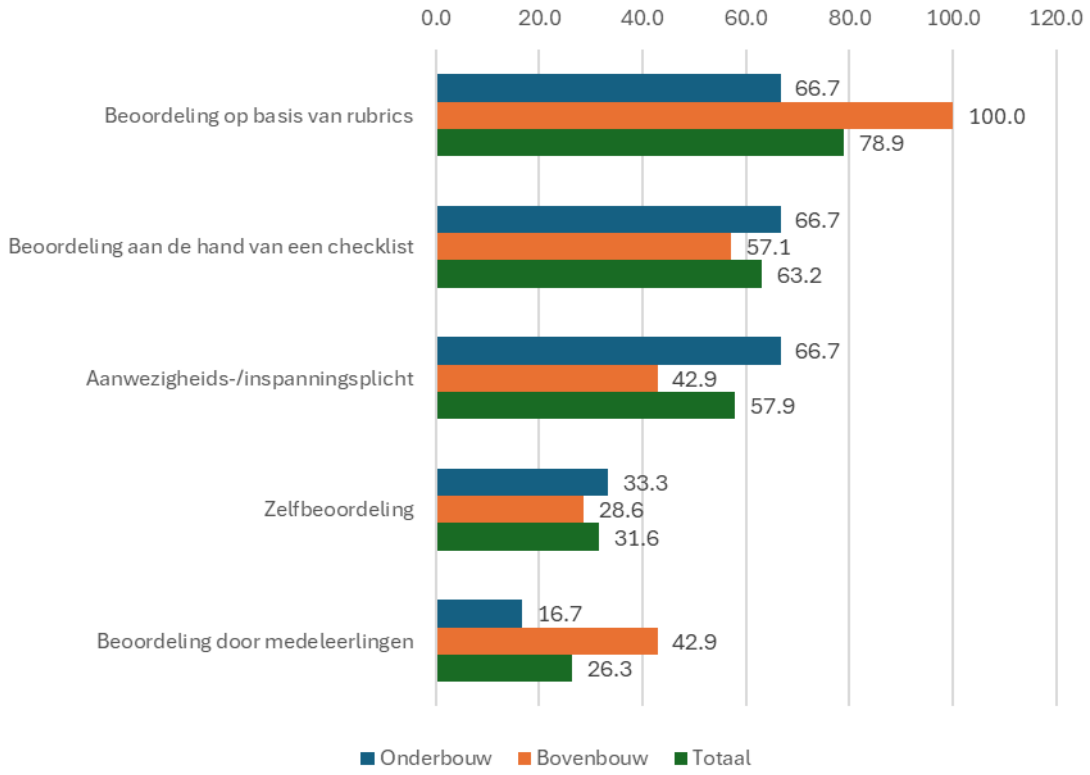
Figuur 23: Nagestreefde doelen met de voorbeeldactiviteit van praktijkgericht onderwijs gericht op voorbereiding op een beroep (gemiddelden; n totaal = 20; 1 = helemaal niet van toepassing, 2 = beetje van toepassing, 3 = geheel van toepassing)

Twee derde van de genoemde voorbeeldactiviteiten wordt uitgevoerd met een samenwerkingspartner (totaal 65,0%; onderbouw 61,5%; bovenbouw 71,4%). Wanneer er sprake is van een samenwerkingspartner, is dit in zowel de onder- als bovenbouw bij de meeste voorbeeldactiviteiten een bedrijf (zie Figuur 25). Ook een samenwerking met een beroepsopleiding komt voor; samenwerken met een andere vo-school niet.

Figuur 24: Het type samenwerkingspartner bij de voorbeeldactiviteit Indien sprake is van een samenwerkingspartner (% van totaal; n totaal = 13; n onderbouw = 8, n bovenbouw 5)

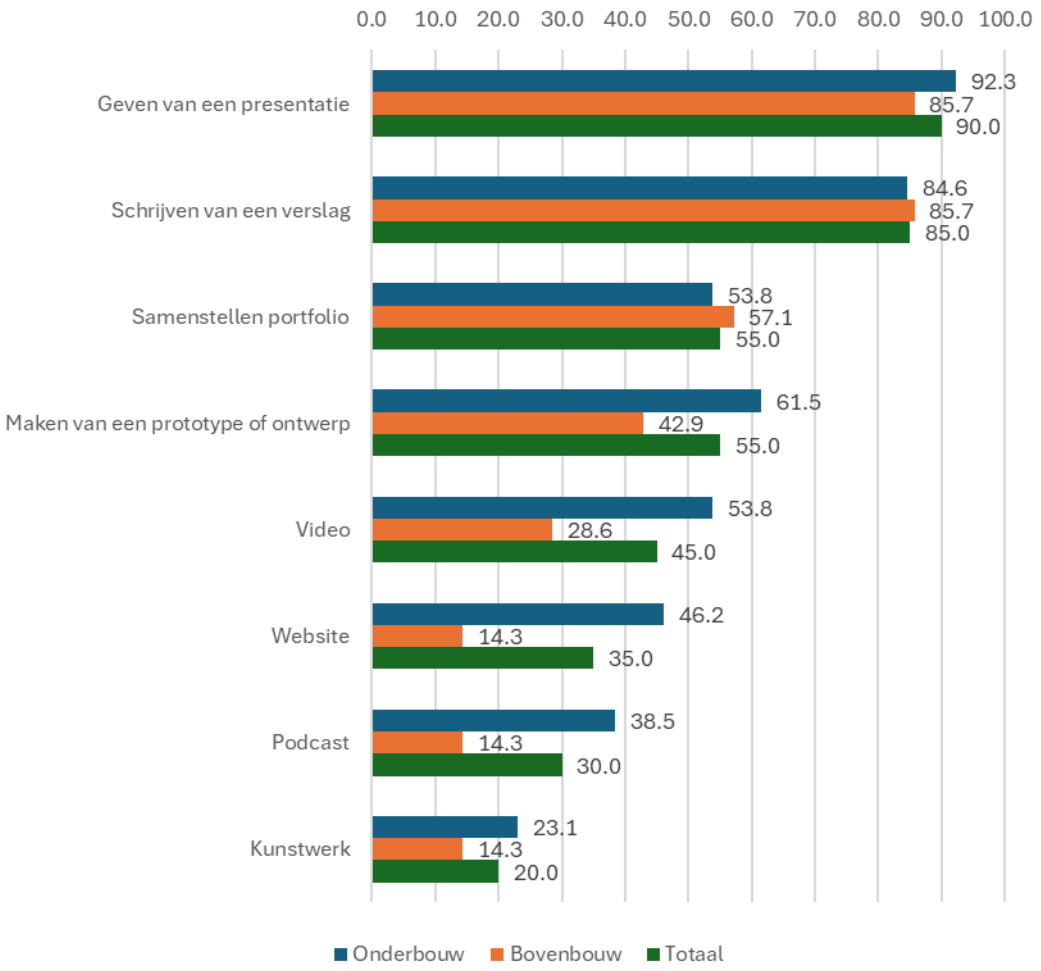
Ruim twee derde van de voorbeeldactiviteiten maakt onderdeel uit van een groter geheel aan praktijkgerichte activiteiten (totaal 70,0%; onderbouw 61,5%, bovenbouw 85,7%). Op de overige schoollocaties is het een op zichzelf staande activiteit.
Nagenoeg alle voorbeeldactiviteiten (op één in de onderbouw na, namelijk koken voor gasten) worden beoordeeld. #Een beoordeling op basis van rubrics komt het vaakst voor (zie Figuur 26). Een zelfbeoordeling en beoordeling door medeleerlingen komen het minst vaak voor. Een andere beoordelingsvorm die wordt genoemd is de beoordeling van een verslag door een docent.

Figuur 25: De beoordelingsvorm bij de voorbeeldactiviteit Indien sprake is van beoordeling (% van totaal; n totaal = 19; n onderbouw = 12, n bovenbouw 7)

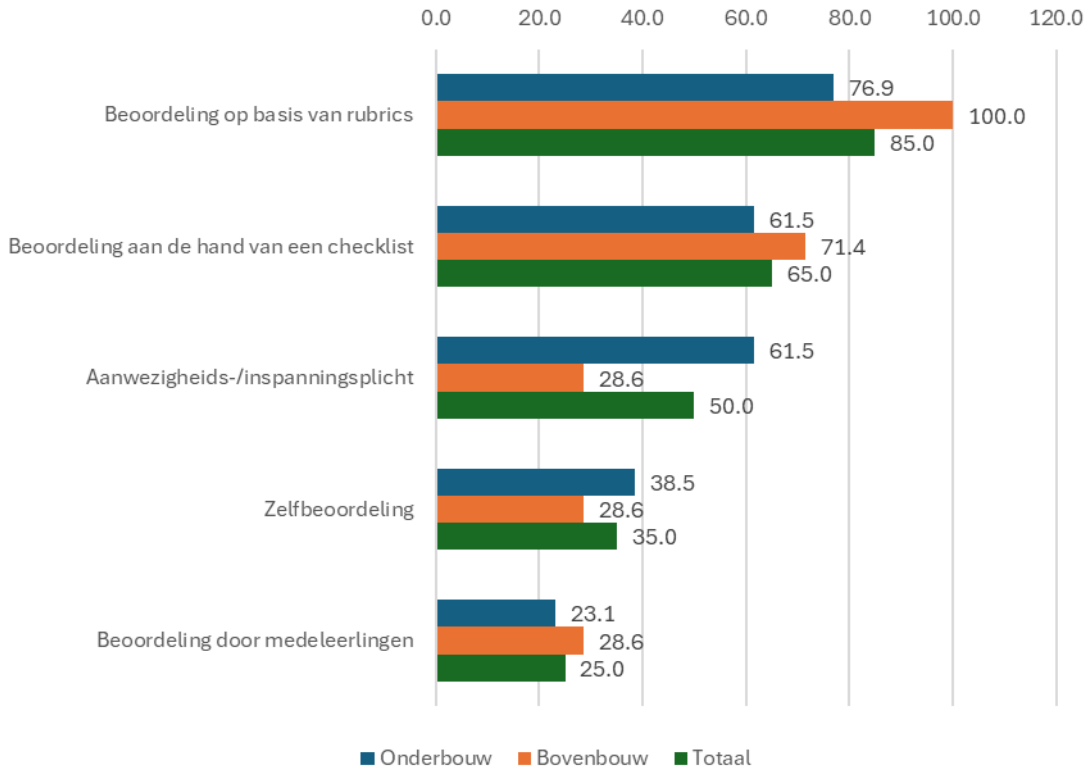
Algemene vragen over beoordeling

Op basis van beroepsgericht praktijkgericht onderwijs worden verschillende producten gerealiseerd. Het geven van een presentatie (totaal 90,0%; onderbouw 92,3%, bovenbouw 85,7%) en het schrijven van een verslag (totaal 84,6%; onderbouw 85,7%, bovenbouw 85,0%) komen het vaakst voor. Een kunstwerk maken komt het minst vaak voor: op een vijfde van de scholen (totaal 20%; onderbouw 23,1%, bovenbouw 14,3%). Een ander type product dat wordt genoemd betreft producten in de keuken of bakkerij.

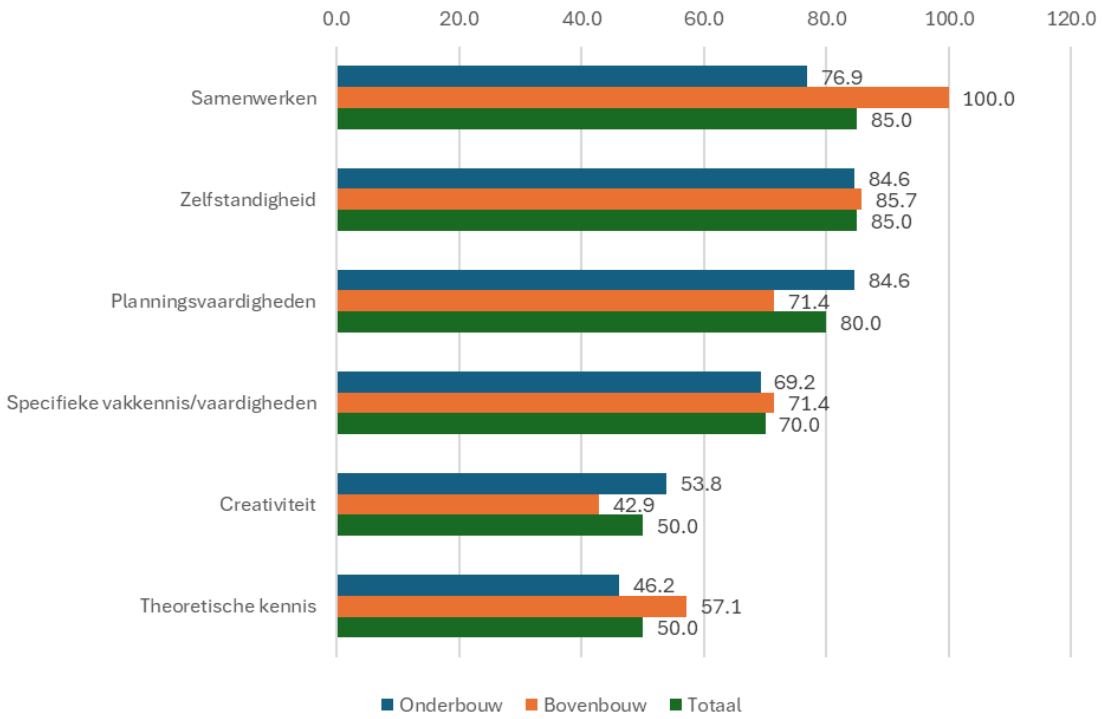
Figuur 26: Producten van praktijkgericht onderwijs primair gericht op voorbereiding op een beroep (% van totaal; n totaal = 20; n onderbouw = 13, n bovenbouw = 7)

Op alle schoollocaties worden aangeboden praktijkgerichte activiteiten gericht op voorbereiding op een beroep beoordeeld. Het vaakst vindt de beoordeling plaats op basis van rubrics, het minst vaak is sprake van beoordelingen door medeleerlingen (zie Figuur 28). Eén respondent noemt aanvullend dat een verslag wordt gemaakt door leerlingen dat wordt beoordeeld door een docent.

Figuur 27: Beoordelingsvormen die voorkomen bij praktijkgericht onderwijs primair gericht op voorbereiding op een beroep (% van totaal; n totaal = 20; n onderbouw = 13, n bovenbouw = 7)

Bij praktijkgericht onderwijs gericht op voorbereiding op een beroep worden meerdere vaardigheden beoordeeld: in de onderbouw wordt zelfstandigheid het vaakst beoordeeld, naast planningsvaardigheden (beide op 84.6% van de schoollocaties), in de bovenbouw wordt samenwerken het vaakst beoordeeld (op alle schoollocaties). Theoretische kennis beoordelen wordt in de onderbouw het minst vaak gedaan (46.2%), terwijl creativiteit bevorderen in de bovenbouw het minst vaak wordt beoordeeld (38.5%).

Figuur 28: Vaardigheden die worden beoordeeld bij praktijkgericht onderwijs primair gericht op voorbereiding op een beroep (% van totaal; n totaal = 20; n onderbouw = 13, n bovenbouw = 7)

Een kwart van de respondenten (totaal 25%, onderbouw 23,1%, bovenbouw 28,6%) van de respondenten ervaart veel meer werkdruk rondom de beoordeling van beroepsgericht praktijkgericht onderwijs vergeleken met reguliere lessen. De meest overige respondenten ervaren niet meer, maar ook niet minder werkdruk; het ervaren van minder werkdruk dan bij de reguliere lessen wordt door één respondent aangegeven.

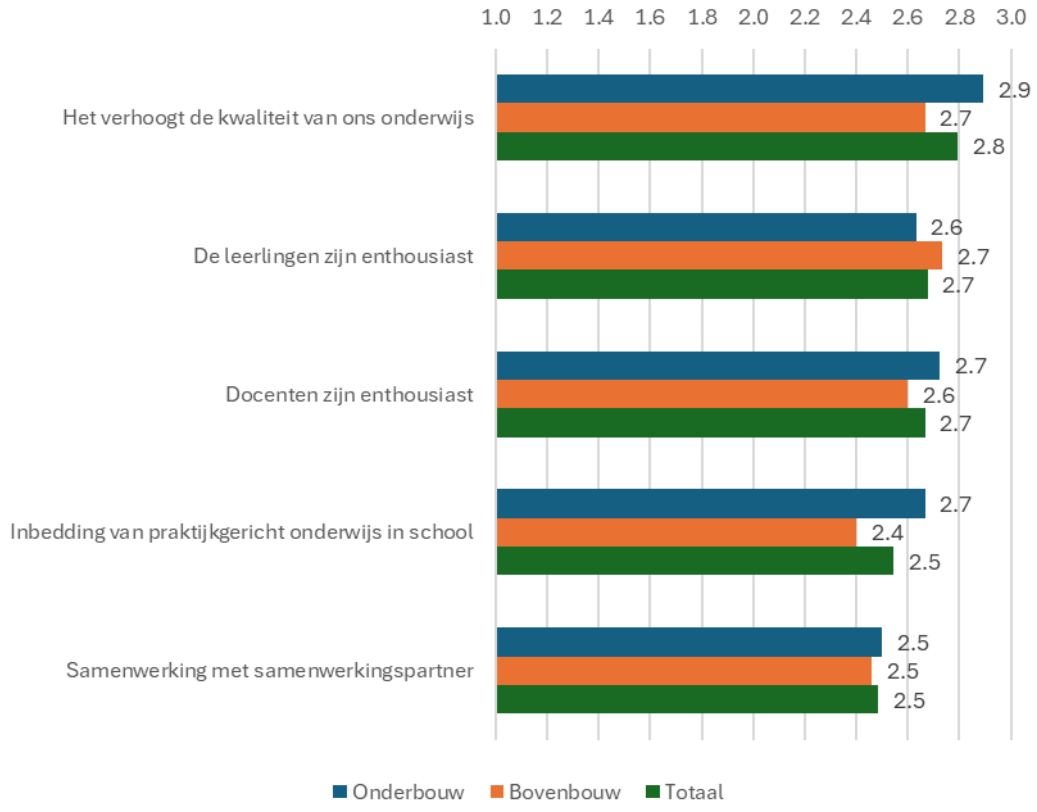
Praktijkgericht onderwijs gericht op de voorbereiding op een beroep wordt op alle scholen meegenomen in de cijferbeoordeling: op 30% van de scholen soms (onderbouw 30,8%, bovenbouw 28,6%) en op 70% van de schoollocaties (onderbouw 69,2%, bovenbouw 71,4%) bijna altijd. Praktijkgericht onderwijs primair gericht op de voorbereiding op een beroep wordt ook op alle scholen meegewogen in de voortgang van de schoolloopbaan (vervolgstappen) van een leerling (de percentages zijn precies gelijk aan die bij de cijferbeoordeling).

Algemene vragen over het gehele praktijkgerichte onderwijs in het voortgezet onderwijs

Tevredenheid over het aanbod

Gevraagd werd in hoeverre respondenten tevreden zijn met het praktijkgerichte onderwijs op hun school. Zij konden dit aangeven op een schaal van 1 (helemaal niet tevreden) tot 5 (helemaal tevreden). Gemiddeld zijn de respondenten hierover neutraal tot tevreden (totaal 3,5; onderbouw 3,6, bovenbouw 3,4). In de onderbouw is 15,8% (n=3) ontevreden en in de bovenbouw 26,7% (n=4) (totaal 20,6%, n=7).

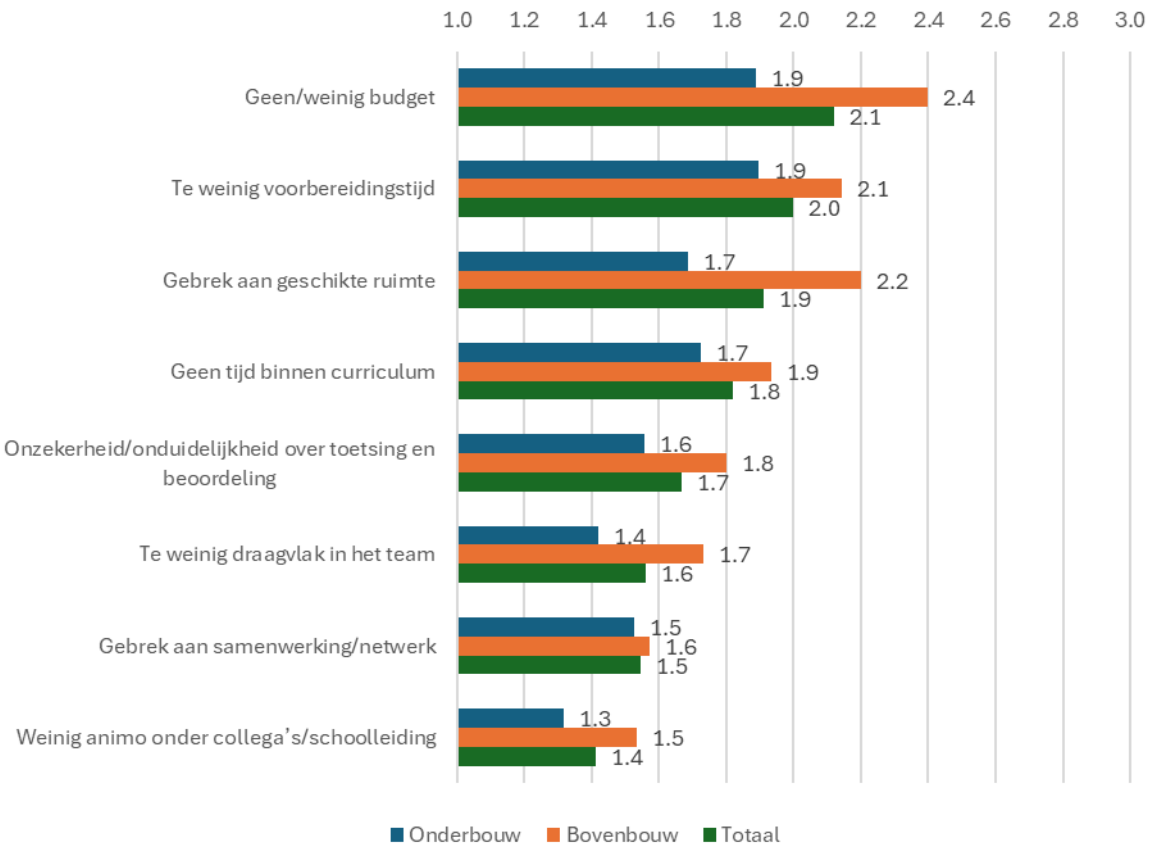
Daarnaast legden we aan de respondenten een aantal mogelijke pluspunten van praktijkgericht onderwijs voor (zie Figuur 31). Antwoordcategorieën zijn 1 bij ons niet positief, 2 enigszins positief 3 duidelijk/zeer positief. Over het geheel genomen zijn de respondenten positief over de voorgelegde punten: in totaal wordt maar vier keer aangegeven dat een aspect niet positief is (antwoordcategorie 1): één keer bij de samenwerking met de samenwerkingspartner en drie keer bij de inbedding van praktijkgericht onderwijs in school. In de onderbouw zijn de respondenten het meest positief over dat praktijkgericht onderwijs de kwaliteit van hun onderwijs verhoogt: zij zijn hier duidelijk positief over. In de bovenbouw wordt dat ook als grootste pluspunt gezien, naast dat leerlingen er enthousiast over zijn. Beide aspecten worden als (vrij) duidelijk positief gezien. In de onderbouw zijn respondenten het minst positief over de samenwerking met de samenwerkingspartner: dit wordt als enigszins tot duidelijk positief gezien. In de bovenbouw zijn respondenten het minst positief over de inbedding van praktijkgericht onderwijs in de school: dit wordt als enigszins tot duidelijk positief gezien.

Figuur 29: Pluspunten van praktijkgericht onderwijs (% van totaal; n totaal = 34; n onderbouw = 19, n bovenbouw = 15)

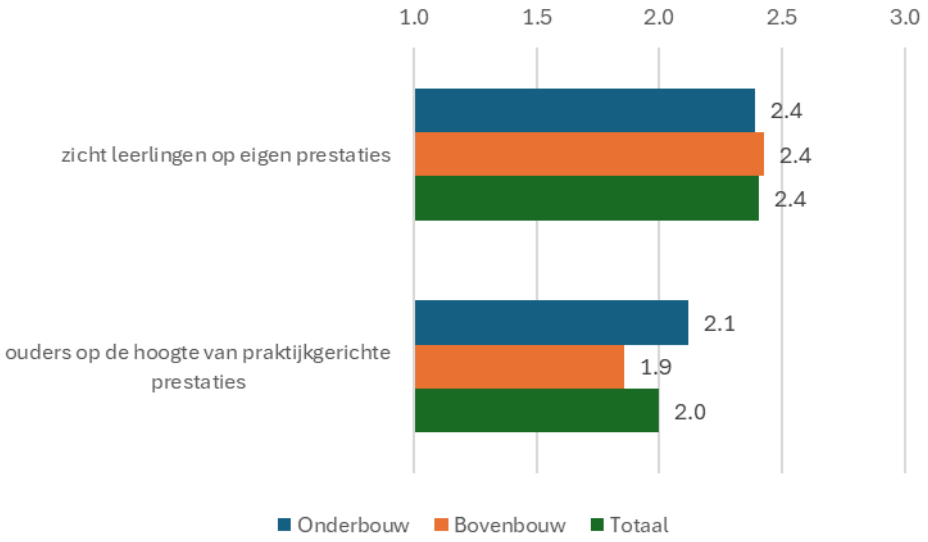
Vervolgens werden enkele mogelijke knelpunten voorgelegd (zie Figuur 32). Antwoordcategorieën zijn 1 geen knelpunt, 2 enigszins een knelpunt, 3 een duidelijk/sterk knelpunt. Bij alle knelpunten zijn er één of meer respondenten die dit als een duidelijk knelpunt zien. Bij geen/weinig budget is dit bijna een derde (30.3%), bij gebrek aan geschikte ruimte en te weinig voorbereidingstijd een kwart (respectievelijk 26,5% en 24,2%). Geen tijd binnen het curriculum wordt door een vijfde (21,2%) als een duidelijk knelpunt gezien. Bijna een tiende ziet onzekerheid/onduidelijkheid over toetsing en beoordeling als een duidelijk knelpunt (9,1%). Te weinig draagvlak in het team, gebrek aan samenwerking/netwerk en

weinig animo onder collega's/schoolleiding wordt door één à twee respondenten als duidelijk knelpunt gezien.
Het grootste knelpunt is voor zowel de onder- als bovenbouw dat er geen of te weinig budget is: in de onderbouw is dit enigszins een knelpunt, in de bovenbouw is dit enigszins tot een duidelijk knelpunt. In de onderbouw is gebrek aan voorbereidingstijd een ongeveer even groot knelpunt als geen/weinig onderwijstijd (namelijk enigszins een knelpunt). Dat er weinig tot geen animo is onder collega's/schoolleiding is in zowel de onder- als bovenbouw het minst vaak een knelpunt: dit is geen tot enigszins een knelpunt.

Figuur 30: Knelpunten van praktijkgericht onderwijs (% van totaal; n totaal = 34; n onderbouw = 19, n bovenbouw = 15)

Informatiepositie en tevredenheid leerlingen en ouders
Gevraagd werd in hoeverre leerlingen volgens de respondenten zicht hebben op hun praktijkgerichte prestaties en in hoeverre ouders op de hoogte zijn van de praktijkgerichte prestaties van hun kind. Antwoordcategorieën waren (1 niet op de hoogte, 2 enigszins op de hoogte, 3 volledig op de hoogte). Gemiddeld hebben leerlingen enigszins tot volledig zicht op hun praktijkgerichte prestaties en zijn ouders volgens de respondenten enigszins op de hoogte van de praktijkgerichte prestaties van hun kinderen.

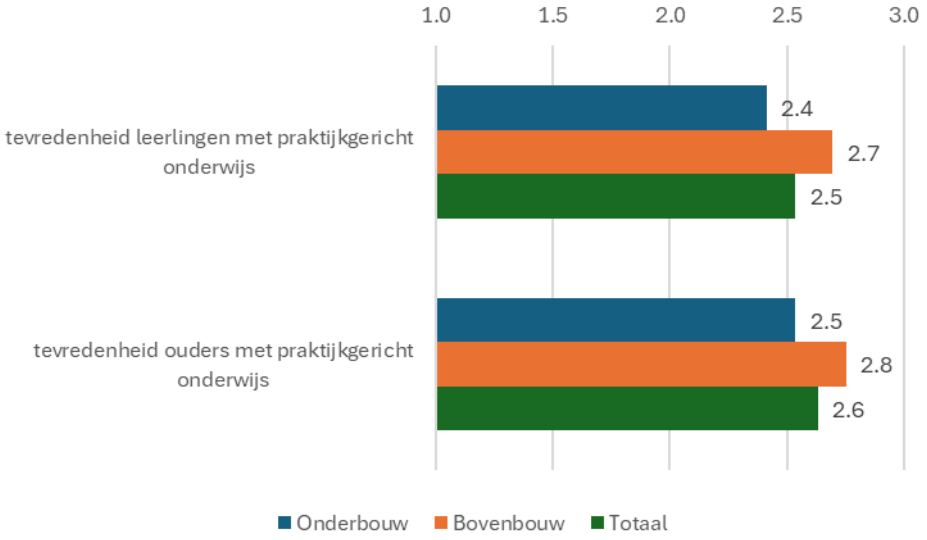
Figuur 31: Zicht op praktijkgerichte prestaties door leerlingen en hun ouders (1 niet op de hoogte - 3 volledig op de hoogte) n totaal = 32 (n onderbouw = 18, n bovenbouw 14)

Daarnaast werd gevraagd naar de mate van tevredenheid van leerlingen en ouders met het praktijkgericht onderwijs op school (zie Tabel 7).

Tabel 7: Mate van tevredenheid van leerlingen en ouders met het praktijkgerichte onderwijs op de school volgens de respondenten, rijpercentages (n = 34)

	Niet tevreden	Enigszins tevreden	Tevreden	Weet ik niet
Tevredenheid leerlingen met praktijkgericht onderwijs	0.0	41.2	47.1	11.8
Tevredenheid ouders met praktijkgericht onderwijs	0.0	29.4	50.0	20.6

In de onderstaande figuur wordt de gemiddelde mate van tevredenheid getoond, apart voor onder- en bovenbouw. De antwoorden ‘weet ik niet’ zijn hierbij buiten beschouwing gelaten. Gemiddeld denken de respondenten dat leerlingen en ouders enigszins tevreden tot tevreden zijn over het praktijkgericht onderwijs op hun school. Dit geldt voor zowel het praktijkgerichte onderwijs in de onder- als bovenbouw.

Figuur 32: Tevredenheid leerlingen en ouders met praktijkgericht onderwijs (1 niet tevreden - 3 tevreden) n totaal = 30 (n onderbouw = 17, n bovenbouw 13)

Visie en inbedding

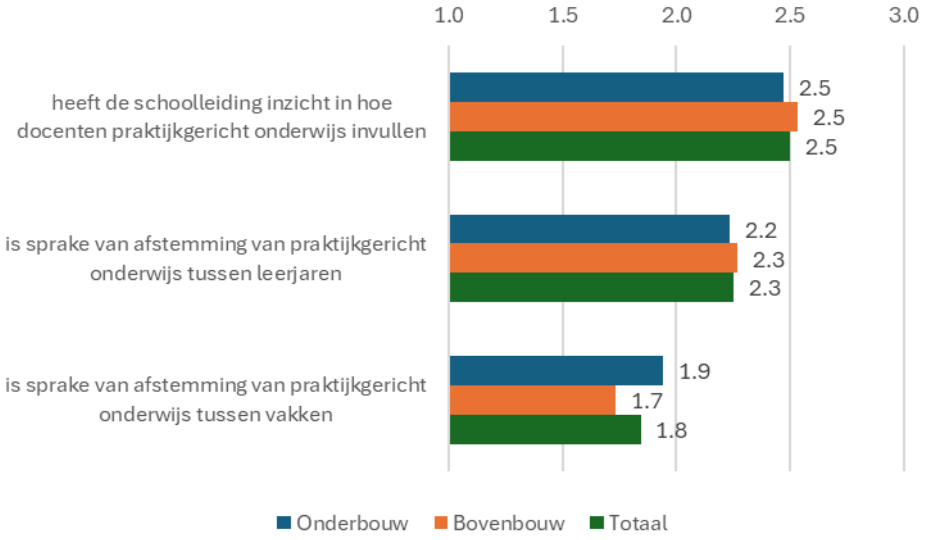
Op twee derde van de scholen (onderbouw 70,6%, bovenbouw 64,3%, totaal 67,7%) wordt er langer dan drie jaar praktijkgericht onderwijs gegeven; op een derde van de scholen drie jaar of minder.

Op ongeveer acht tiende van de scholen die praktijkgericht onderwijs aanbieden wordt dit heel belangrijk gevonden (onderbouw 77,8%, bovenbouw 80,0%, totaal 78,8%)[8]. Op de overige scholen die praktijkgericht onderwijs aanbieden, wordt het enigszins belangrijk gevonden.

Op de meerderheid van de scholen is een duidelijke visie op burgerschapsonderwijs (onderbouw 66.7%, bovenbouw 80,0%, totaal 72,2%). Bijna een vijfde van de respondenten geeft aan dat er geen duidelijke visie is (onderbouw 22,2%, bovenbouw 13,3%, totaal 18,2%) en bijna een tiende weet het niet (onderbouw 11,1%, bovenbouw 6,7%, totaal 9,1%).[9]

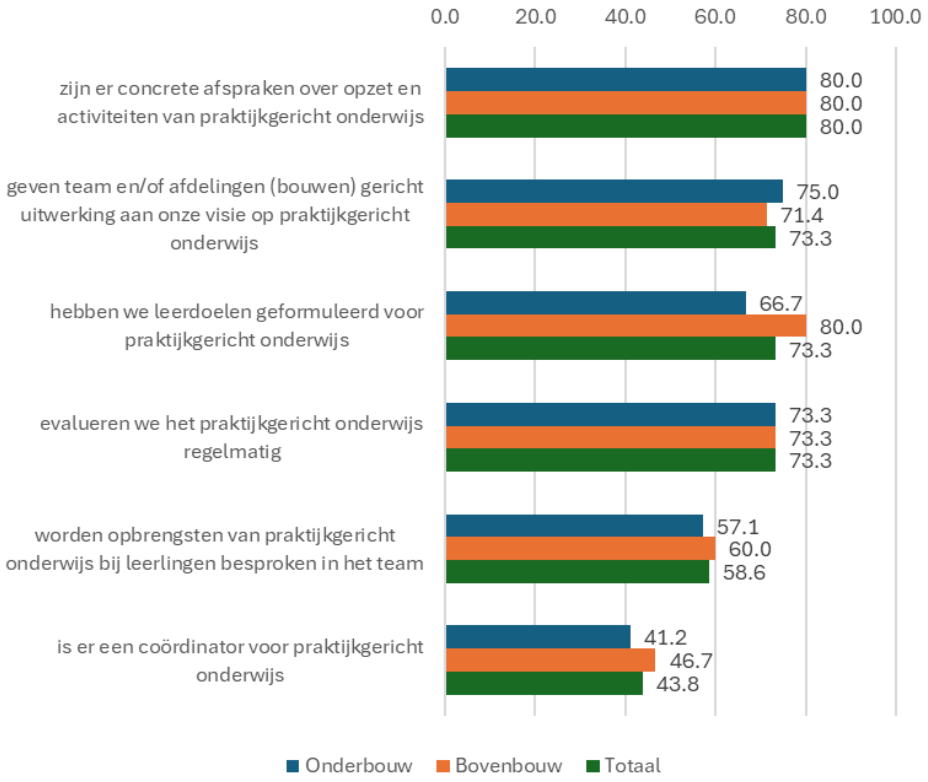
Vervolgens werden enkele vragen gesteld over de mate van inbedding van praktijkgericht onderwijs in het overige onderwijs (zie Figuur 34). Antwoordcategorieën zijn 1 helemaal niet van toepassing, 2 redelijk van toepassing, 3 (helemaal) van toepassing. In zowel de onder- als bovenbouw is tussen enigszins en helemaal sprake van inzicht in hoe docenten praktijkgericht onderwijs invullen, en enigszins sprake van afstemming van praktijkgericht onderwijs tussen leerjaren en tussen vakken.

[8] n totaal = 33, n onderbouw = 18, n bovenbouw = 15
[9] n totaal = 33, n onderbouw = 18, n bovenbouw = 15

Figuur 33: Mate van inbedding van praktijkgericht onderwijs in het overige onderwijs (1 helemaal niet van toepassing - 3 (helemaal) van toepassing; n totaal = 32 (n onderbouw = 17, n bovenbouw 15)

Ten slotte werden uitspraken voorgelegd over de concretisering en uitwerking van praktijkgericht onderwijs met de vraag of deze van toepassing zijn. Op vier vijfde van de scholen zijn er concrete afspraken over de opzet en activiteiten van praktijkgericht onderwijs. Op ongeveer driekwart van de scholen geven team en/of afdelingen gericht uitwerking aan de visie op praktijkgericht onderwijs en zijn leerdoelen geformuleerd voor praktijkgericht onderwijs. Ook wordt praktijkgericht onderwijs op bijna driekwart van de scholen die praktijkgericht onderwijs geven, geëvalueerd. Op ruim twee vijfde van de scholen die praktijkgericht onderwijs aanbieden is er een coördinator voor praktijkgericht onderwijs.

Figuur 34: concretisering van de visie op praktijkgericht onderwijs en mate van inbedding en uitwerking van praktijkgericht onderwijs; n totaal = 32 (n onderbouw = 17, n bovenbouw 15)

5 Methode casestudies

Om een beter beeld te krijgen hoe scholen precies invulling geven aan praktijkgericht onderwijs, hebben we zes casestudies uitgevoerd. Deze casestudies illustreren hoe scholen invulling geven aan praktijkgericht onderwijs.

Werving en selectie

Bij het invullen van de enquête konden scholen zich aanmelden voor een casestudie. In totaal hebben tien scholen voor voortgezet onderwijs en drie scholen in het primair onderwijs zich aangemeld. Op basis van de aanmeldingen hebben we vier vo-scholen geselecteerd. Hierbij hebben we rekening gehouden met variatie in leerroutes en zoveel mogelijk landelijke spreiding.

In het primair onderwijs hebben we de drie scholen benaderd die zich via de enquête hadden aangemeld. Eén van deze scholen bleek nog niet te zijn gestart met praktijkgericht onderwijs. Deze school heeft daarom niet deelgenomen aan de casestudie. In Tabel 8 staat een overzicht van de scholen en respondenten die hebben deelgenomen aan de casestudies.

Per school hebben we twee gesprekken gevoerd: één met de teamleider of schoolleider en de betrokken leraren en één gesprek met de leerlingen. De gespreksleidraden staan in Bijlage 1. De gesprekken duurden ongeveer 1 uur en vonden op de school plaats.

Tabel 8 overzicht deelname aan casestudies primair en voortgezet onderwijs

School	Respondenten gesprek medewerkers	Respondenten gesprek leerlingen
Primair onderwijs		
1. School A	Eén docent en één schoolleider	Dertien leerlingen van groep 8
2. School B	Twee docenten	Geen leerlingen gesproken
Voortgezet onderwijs		
3. School C	Twee docenten en één afdelingsleider	Twee leerlingen (vmbo tl)
4. School D	Drie docenten en één teamleider	Drie leerlingen (vmbo basis)
5. School E	Eén docent en één teamleider	Vier leerlingen (vmbo tl)
6. School F	Eén docent en één teamleider	Vier leerlingen (drie vmbo kader, één vmbo basis)

6 Resultaten casestudies

Op basis van de gesprekken met betrokken leraren, de teamleider of schoolleider en leerlingen hebben we per school een geanonimiseerd schoolportret gemaakt. In dit schoolportret lichten we uit hoe praktijkgericht onderwijs op de verschillende scholen vorm krijgt. Naast de schoolportretten beschrijven we aan het einde van dit hoofdstuk de overkoepelende bevindingen op basis van de casestudies. We beginnen het hoofdstuk met een korte samenvatting van de resultaten.

Samenvatting resultaten casestudies

Om een duidelijker beeld te krijgen van hoe scholen praktijkgericht onderwijs invullen, hebben we zes casestudies uitgevoerd. Per school zijn twee gesprekken gevoerd: één gesprek met betrokken leraren en de teamleider of schooleider en één gesprek met leerlingen. In totaal zijn gesprekken gevoerd op vier vo-scholen en twee po-scholen.

Motivatie om praktijkgericht onderwijs aan te bieden

Uit de casestudies komen verschillende motieven naar voren om praktijkgericht onderwijs aan te bieden. De belangrijkste motivatie is de wens om leerlingen actief te laten leren en vaardigheden te laten ontwikkelen die ze ook buiten de schoolcontext toe kunnen passen. Sommige scholen zien praktijkgericht onderwijs als middel om leerlingen beter voor te bereiden op de huidige samenleving, waarin vaardigheden zoals probleemoplossend vermogen, kritisch omgaan met informatie en onderzoekend leren steeds belangrijker zijn. Daarnaast zijn er ook scholen die door praktijkgerichte programma's vanuit OCW of door het schoolbestuur zijn gestimuleerd om praktijkgericht onderwijs aan te bieden. Sommige scholen en besturen hopen zich middels praktijkgericht onderwijs te onderscheiden van andere scholen in de omgeving.

Inbedding in het curriculum

Binnen de casestudie scholen blijkt praktijkgericht onderwijs het sterkst ingebed in de leerwegen vmbo basis en kader, waar praktijkgericht onderwijs terugkomt in de profielen en keuzevakken. In de theoretische leerwegen komt praktijkgericht onderwijs met name terug in de praktijkgerichte programma's. Vmbo-docenten geven aan dat ook havo- en vwo afdelingen groeiende belangstelling tonen in praktijkgericht onderwijs, maar dat de implementatie vaak nog in de kinderschoenen staat. Tussen leerwegen zien we verschillen in hoe ze praktijkgericht onderwijs invullen: in vmbo basis- en kader ligt de nadruk vaker op het uitvoeren van opdrachten, terwijl in vmbo-tl meer aandacht is voor projectmatig werken, ontwerp en reflectie. In de casestudies binnen het primair onderwijs varieerde de wijze van inbedding: één school had praktijkgericht onderwijs voor alle leerlingen op een vast moment in het rooster opgenomen, terwijl de andere school dit onderwijs alleen aan een selecte groep leerlingen aanbood.

Beoordeling van praktijkgericht onderwijs

De vo-scholen die deelnamen aan de casestudie maken gebruik van cijfers of beoordelingsschalen om praktijkgericht onderwijs te beoordelen. Vaak wordt gebruik gemaakt van een rubrics om het proces en het product te beoordelen. Soms spelen externe opdrachtgevers een rol in de beoordeling, vooral bij het eindproduct. De casestudies in het primair onderwijs lieten zien dat praktijkgericht onderwijs daar niet altijd wordt beoordeeld.

Zichtbaarheid en waardering

Wat betreft de zichtbaarheid blijkt dat ouders doorgaans inzage hebben in de resultaten voor praktijkgericht onderwijs. De meeste leerlingen ervaren dat hun ouders praktijkgerichte prestaties belangrijk vinden, al hebben ouders niet altijd een goed beeld van wat praktijkgericht onderwijs precies inhoudt. Ook merken scholen dat de status van theoretisch onderwijs en de meer theoretische profielen, ondanks inspanningen van de school, hoger blijft.

De leerlingen die we spraken verschilden in hun opvattingen over het belang van praktijkgerichte prestaties ten opzichte van theoretische prestaties. Leerlingen van vmbo basis en kader vonden praktijkgerichte prestaties over het algemeen belangrijker dan leerlingen van vmbo-tl of het primair onderwijs. Leerlingen in het primair onderwijs gaven vaker aan dat praktijkgerichte prestaties minder belangrijk zijn, omdat deze niet worden meegewogen in het uiteindelijke schooladvies.

Opbrengsten van praktijkgericht onderwijs

Hoewel leerlingen soms toch meer belang hechten aan theoretische prestaties, zijn ze wel enthousiast over praktijkgericht onderwijs. In de casestudies gaven leerlingen aan dat het bijdraagt aan actiever leren, meer afwisseling in de schooldag en het toepassen van theorie in de praktijk. Ook gaven de leerlingen aan dat ze door praktijkgericht onderwijs verschillende vaardigheden hadden ontwikkeld, zoals plannen, samenwerken en presenteren. Leerlingen in het po en vo vonden het vaak nog moeilijk om te verwoorden wat zij door het praktijkgerichte onderwijs over zichzelf of hun loopbaan hadden geleerd. Na enig nadenken konden de meeste leerlingen echter wel een talent of kwaliteit noemen, zoals stressbestendigheid of interesse in een bepaald onderwerp of vakgebied.

Ook de leraren, schoolleiders en teamleiders die deelnamen aan de casestudies waren over het algemeen enthousiast over praktijkgericht onderwijs. Voor sommigen biedt praktijkgericht onderwijs een kans om het werk te verdiepen en extra uitdaging te vinden. Verschillende leraren gaven aan met veel plezier te werken aan het ontwikkelen van projecten, het ontwerpen van beoordelingsinstrumenten en het opbouwen van netwerken met externe partners. Een keerzijde is dat dit ook meer werkdruk op kan leveren; dit geldt met name voor leraren die de praktijkgerichte opdrachten en beoordelingsinstrumenten zelf ontwerpen. Ook afstemming met externe partners en ontwikkeling en verbetering van de opdrachten kost veel tijd.

Voortgang en verbeterkansen

Respondenten benadrukten dat praktijkgericht onderwijs gebaat is bij structurele financiering, meer ontwikkeltijd en ruimte om het onderwijs naar eigen inzicht vorm te geven. Praktijkgericht onderwijs is momenteel nog te veel afhankelijk van de keuzes van het schoolbestuur, waardoor sommige scholen elk jaar opnieuw onzeker zijn of zij dit onderwijs het volgende jaar kunnen voortzetten. Verder gaven bijna alle scholen die deelnamen aan de casestudies aan dat het veel tijd kost om als school contact te leggen met externe organisaties om praktijkgericht onderwijs vorm te geven. Daarnaast moeten leraren nog te vaak zelf het wiel uitvinden, bijvoorbeeld bij het ontwerpen van opdrachten en beoordelingsinstrumenten. De respondenten zien hier kansen voor de overheid om scholen te helpen bij het leggen van verbinding met externe partners en het creëren van professionaliseringsmogelijkheden voor leraren die zich bezig houden met praktijkgericht onderwijs.

Schoolportretten primair onderwijs

Hieronder beschrijven we de casestudies in het primair onderwijs.

Praktijkgericht onderwijs met Techniek en Ontwerpend en Onderzoekend leren

Groepen: leerlingen van groep 1 t/m groep 8

School A werkt inmiddels vijf jaar met Onderzoekend en Ontwerpend Leren (OOL). Alle leerlingen van groep 1 t/m 8 krijgen wekelijks drie kwartier OOL. Voor dit vak is één van de leraren twee dagen per week vrij geroosterd. De lessen worden steeds aan een halve klas gegeven. De andere helft blijft bij de eigen leerkracht. Op deze manier profiteert de groepsleerkracht van een kleinere groep, terwijl de leerlingen afwisselend OOL volgen.

Bij OOL wordt in periodes gewerkt (van vakantie tot vakantie), waarbij twee verschillende onderdelen afgewisseld worden:

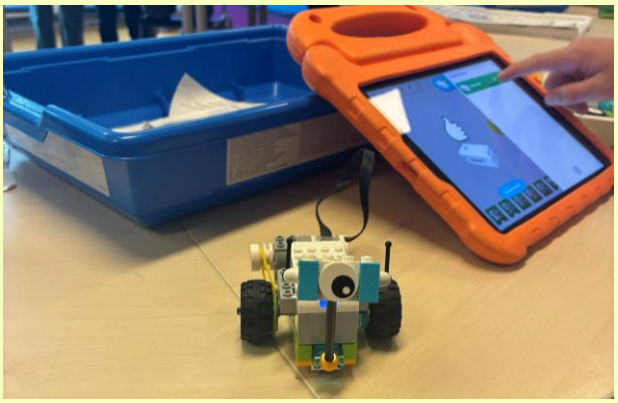
1. *Techniek en programmeren*
   In de loop der jaren heeft de school kasten vol materialen verzameld. Elke vier weken worden er nieuwe materialen klaargelegd door de leraar. De leerlingen kiezen zelf uit welke 'bak' ze werken, met de afspraak dat ze steeds iets anders proberen.
   De bakken bevatten bijvoorbeeld LEGO-onderdelen waarmee een bewegend model moet worden nagebouwd. Daarnaast beschikt de school over verschillende robotjes en treinen die de leerlingen zo moeten programmeren dat ze een parcours kunnen afleggen.
2. *Onderzoekend leren*
   In de onderbouw werken leerlingen aan onderzoeksvragen die aansluiten bij hun eigen belevingswereld. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek *"Wie heeft de pepernoten gestolen?"* Alle juffen en meesters leverden hun schoenen in, waarna de kinderen de gevonden schoenafdruk vergeleken met de verschillende schoenprofielen om tot een antwoord te komen.
   In de bovenbouw bedenken leerlingen zelf een onderzoeksvraag binnen een gezamenlijk thema, zoals inheemse volken. De leerlingen bedenken wat ze te weten willen komen over een bepaald volk of stam en doorlopen vaste onderzoeksstappen: 1) een leervraag opstellen 2) informatie verzamelen 3) leervragen beantwoorden 4) presenteren en 5) reflecteren. De opdrachten komen uit een bestaande methode. Hierin komt bijvoorbeeld mediawijsheid terug, waarbij leerlingen leren welke websites en bronnen betrouwbaar zijn.

Met deze lessen wil de school leerlingen laten ervaren "dat er meer is dan rekenen en taal". Daarnaast probeert de school zichzelf te profileren en te onderscheiden van andere scholen in de omgeving.

Een inkijkje tijdens de les

Tijdens de OOL-les kregen we de gelegenheid om leerlingen te bevragen over wat ze deden en hoe zij OOL ervaren. Zodra de les van groep 8 begint, komen de kinderen enthousiast het lokaal binnen en gaan direct aan de slag. Sommige leerlingen werken individueel, anderen zoeken elkaar op in duo's of kleine groepjes.

Een aantal leerlingen bouwt bijvoorbeeld een LEGO-ventilator. Met behulp van de iPad zoeken ze de

juiste instructies op en verzamelen de benodigde onderdelen. Veel kinderen geven aan dat ze techniek en programmeren leuker vinden dan onderzoekend leren. Ze genieten vooral van het 'spelen met LEGO' en waarderen de vrijheid om zelf te kiezen wat ze gaan doen. Volgens de leerkracht zijn de rekenresultaten verbeterd door het leren programmeren.
Onderzoekend leren vinden leerlingen spannender, omdat het project daar wordt afgesloten met een presentatie. Een van de leerlingen zegt hierover: *"Ik vind presenteren super eng. Ik heb wel het idee dat het minder spannend wordt als ik het vaker doe".* Sommige medeleerlingen vinden het spannend, maar ook leuk, om met de rest van de klas te delen wat ze hebben geleerd. Een ander punt volgens de leerlingen is dat binnen de periodes van onderzoekend leren weinig variatie is, omdat de leerlingen steeds dezelfde onderzoekcyclus doorlopen. Wel gaven leerlingen aan dat de lessen helpen bij de voorbereiding op de middelbare school: leren zelfstandig werken, feedback geven en presenteren.

Beoordeling
Alleen de presentaties van leerlingen uit groep 5-8 worden beoordeeld. De leraar van OOL en de groepsleerkracht beoordelen samen de presentatie. De leerlingen worden door hun groepsleerkracht beoordeeld op de presentatie zelf, zoals de lengte van de presentatie en de poster of PowerPoint en de leraar van OOL beoordeelt leerlingen op hun werkhouding tijdens het onderzoek.
De leerlingen vinden het belangrijk om een goede beoordeling te krijgen voor hun presentatie. Toch geven meerdere leerlingen aan dat ze andere vakken, zoals rekenen belangrijker vinden. Een van de leerlingen zegt hierover: *"Rekenen bepaalt ook mijn advies, terwijl een presentatie over de Papoea's geen invloed heeft op mijn advies."*

Andere invullingen van praktijkgericht onderwijs
Naast de vaste OOL-lessen kent de school ook verschillende andere vormen van praktijkgericht onderwijs, waarbij het voor de schoolleider wel lastig aangeven is hoeveel uur per week dit precies aan bod komt. Deze activiteiten zijn niet structureel, maar vinden incidenteel plaats, vaak afhankelijk van het initiatief van leerkrachten of ouders.
Zo komen ouders soms in de klas vertellen over hun beroep, wanneer dit aansluit bij een actueel thema. Ook is er een moestuin die samen met ouders wordt onderhouden. Een recent voorbeeld: leerlingen kookten samen met vaders soep, gemaakt van zelf geoogste groenten. Daarnaast gaan alle leerlingen één keer per jaar op bezoek bij de twee vmbo-scholen in de buurt, waar ze ook een praktijkgerichte opdracht krijgen.

Knelpunten en aandachtspunten
- Beperkt budget: Om praktijkgericht onderwijs mogelijk te maken, is één docent voor twee dagen in de week vrij geroosterd om deze lessen te geven. Elk schooljaar is het weer spannend of de schoolleider hier opnieuw budget voor krijgt vanuit het schoolbestuur.
- Focus op basisvaardigheden: De schoolleider ervaart veel druk vanuit de inspectie om te voldoen aan de referentieniveaus. Daarnaast vraagt inclusief onderwijs veel van de school.

De schoolleider merkt dat leerlingen die in de klas soms probleemgedrag laten zien, juist profiteren van de lessen OOL en kunnen laten zien waar zij goed in zijn. Volgens de schoolleider zou het helpen als er meer wordt gekeken naar wat leerlingen wél kunnen in plaats van dat leerlingen en scholen worden afgerekend op wat leerlingen niet kunnen.

- Weinig mogelijkheden voor samenwerking in de buurt: De schoolleider geeft aan dat de school momenteel niet samenwerkt met lokale bedrijven in de buurt rondom praktijkgericht onderwijs. Hier liggen nog kansen voor de school, maar in de omgeving zijn ook maar beperkte mogelijkheden. "*Er zit wel een bakker, maar die bakt zijn brood op een andere locatie".*

De praktijkklas als aanvulling op de plusklas

Groepen: selectie van leerlingen van groep 7 en 8

Al vijf jaar biedt de onderwijsstichting waar School B onder valt een bijzonder programma aan: de praktijkklas.[10] Dit school-overstijgende initiatief behelst een wekelijkse woensdagochtend gewijd aan leren door te doen. Twee leraren geven het vak. Zij hebben een 'dubbele aanstelling', staan bijvoorbeeld twee dagen voor de klas in groep 5 en hebben twee dagen uren voor de praktijkklas. Zoals veel po-leraren hebben zij een arbeidsrelatie met een stichting waar meerdere basisscholen onder vallen. Ook de praktijkklas valt onder deze stichting, die is dus niet gekoppeld aan één school. De bij deze stichting aangesloten basisscholen hanteren voor de school-overstijgende praktijkklas een visie-gedreven 'aannamebeleid'. Niet alle leerlingen mogen deelnemen. Ib'ers van de scholen worden richting het einde van elk schooljaar gevraagd om te kijken naar groep-zes leerlingen die vastlopen op één of meerdere leergebieden en uitstroomprofiel praktijkonderwijs of vmbo basis/kader hebben. Er wordt gewerkt met twee kleine groepen van zes tot acht leerlingen van verschillende scholen. Deze kinderen mogen vanaf groep zeven twee jaar lang op woensdagochtend naar de praktijkklas, waar ze de kans krijgen om op een andere manier te leren en te groeien.

Aandacht voor praktisch lerende leerlingen

De praktijkklas is opgezet als "*plusklas voor de onderkant*," aldus één van de betrokken leraren. Men wilde deze leerlingen een kans geven om praktisch bezig te zijn en te leren te doen. Landelijk is volgens gesprekspartners bij de school afgelopen jaren "*alles geïnvesteerd in onze meer begaafden*." De praktijkklas is daar een reactie op: de kinderen die beter leren door te doen "*mogen er ook zijn. Zij zijn ook slim, maar dan op een andere manier. Deze mensen hebben we ook nodig in de maatschappij*."

Doelen van de praktijkklas

De praktijkklas is in eerste instantie gericht op het welzijn en de ontwikkeling van kinderen wiens competenties en leerstijlen minder goed aansluiten bij traditioneel onderwijs (leerdoelen bereiken door opdrachten waarin boeken en geschreven verwerking zware componenten zijn). Concreet uit zich dit in de volgende doelen voor de praktijkklas:

- Zelfvertrouwen: Kinderen die in de klas teruggetrokken zijn omdat ze achterlopen, bloeien op als ze merken dat ze iets goed kunnen.
- Het gevoel ertoe te doen: In de klas word je vooral gezien als je hoge cijfers haalt voor theorievakken. De praktijkklas biedt een ander podium.

[10] Namens deze stichting spraken wij enkel met leraren. De citaten in dit schoolportret zijn dus allemaal afkomstig van een leraar, niet van een leerling of schoolleider.

- Een bredere wereld: De praktijkklas helpt deze leerlingen om verder te kijken dan de beroepen die ze van huis uit kennen (zoals een van de leraren het zei: 'mijn vader is stukadoor, dus ik word dat ook') en om nieuwe mogelijkheden te leren zien.

Beoordeling: positieve en gerichte feedback
Vanwege deze doelen is er bewust *niet* gekozen voor beoordeling met cijfers. Het doel is hier niet om 'prestaties' te rangschikken, maar om kinderen in hun kracht te zetten. De 'beoordeling' bestaat uit positieve, gerichte feedback die vaardigheden en competenties benoemt. Na een ochtend op een zorgboerderij hoort een leerling bijvoorbeeld: "*Wat goed hoe jij dat deed, je was echt zorgzaam voor die ouderen*."

Opbrengsten
De resultaten worden omschreven als zeer positief. Leerlingen die normaal gesproken de 'hulpbehoevende' zijn, ervaren nu hoe het is om een ander te kunnen helpen. Leraren zien dat kinderen die op school vastlopen en soms gedragsproblemen vertonen, gemotiveerder terugkeren naar de klas. Ze hebben een succeservaring opgedaan en zitten beter in hun vel. Deze verandering wordt ook door ouders opgemerkt. Soms zijn er ook opbrengsten voor de traditionele vakken: een leerling die worstelt met rekenen, snapt na het opmeten van een perkje voor de plantsoendienst opeens wel wat 'oppervlakte' inhoudt.

Ook voor de leraren zelf levert de praktijkklas veel op. Het werken in een kleine groep geeft de energie en de ruimte om een echte relatie met de leerlingen aan te gaan. "*Dit is een gemis in grote klassen," stelt een van hen. "Dat dat kan, brengt mij ook veel als leerkracht.*"

Een ochtend in de praktijk
De woensdagochtend vindt in principe altijd buiten de schoolmuren plaats. Het praktijklokaal – sinds twee jaar ingericht op één van de scholen – is slechts een terugvaloptie voor techniek- en handvaardigheidslessen. Met kleine groepen trekken de leraren eropuit naar diverse organisaties in de regio, zoals een garage, supermarkt, zorgboerderij, plantsoendienst of restaurant. Omdat het organiseren van deze bedrijfsbezoeken tijd vraagt, begint de praktijkklas pas in de week voor de herfstvakantie. De weken ervoor worden gebruikt om het schema rond te krijgen. De leraren communiceren deze planning ook naar de betrokken ouders: het is hun taak om hun kind elke woensdag vóór negen uur bij de locatie van die week – bijvoorbeeld supermarkt X in dorp Y– af te zetten en ook weer op te halen. "*Dit vinden ouders prima*," merkt een leraar desgevraagd op, "*want ze krijgen een blij kind terug.*"

Op locatie steken de leerlingen de handen uit de mouwen. Ze krijgen allerlei taakjes die hen onder begeleiding écht laten meedraaien. Ze maken in een restaurant een club sandwich, bedienen in de supermarkt een kassa met echte klanten, bakken croissants in een professionele oven of helpen mee in de stal van de zorgboerderij.

De bedrijven werken graag mee. De motivatie hiervoor is tweeledig. Enerzijds is er de sympathie voor de doelgroep en een gevoel van maatschappelijke verplichting. Anderzijds zien de bedrijven een wervingsvoordeel. Het is een manier om potentiële toekomstige medewerkers te vinden voor functies als vakkenvuller of autospuiter, die steeds lastiger in te vullen zijn. Zo blijven leerlingen soms 'plakken' bij bijvoorbeeld een garage of supermarkt, aldus gesprekspartners.

Knelpunten en aandachtspunten

- De leraren benadrukken dat het succes van de praktijkklas afhangt van de kleine groepen en de tijd voor voorbereiding. Dankzij de keuzes van het bestuur is hier financiële ruimte voor.
- Dit is een knelpunt voor de grootste wens van betrokkenen, namelijk om dit aanbod te verbreden. Zowel ouders als leraren gunnen dit ook aan kinderen *"met gewoon uitstroomprofiel havo."* De reden is dat in het huidige onderwijs, volgens een betrokken leraar, "*het elastiekje constant onder spanning staat*." Praktisch leren buiten de school motiveert, prikkelt en haalt voor alle kinderen de spanning eraf, niet alleen voor hen met een meer praktisch uitstroomprofiel.
- Een uitdaging blijft echter de beeldvorming. Soms moeten ouders overtuigd worden dat een ochtend praktijk waardevoller is "*dan een extra ochtend spelling oefenen*." Dit lukt niet altijd. Om hen hierin mee te nemen, organiseert de school een speciale ouderavond voor de praktijkklas, wat als een redelijk effectieve strategie wordt ervaren. Ook omdat ouders hun werkgever dan wel eens aanmelden als bezoekbedrijf.

Schoolportretten voortgezet onderwijs

Praktijkgericht onderwijs als opdracht die de school zichzelf stelt

Niveau: vmbo theoretische leerweg (tl)

In de mavo-afdeling school C krijgen leerlingen praktijkgericht onderwijs bij het vak Technologie & Toepassing (T&T). Het is een verplicht vak in het derde leerjaar en een keuzevak in leerjaar vier, waar het nu ook een examenvak is. Al vanaf de onderbouw maken leerlingen kennis met deze manier van werken, via het vak Technologisch Design (TD), dat hen voorbereid op praktijkgericht werken. TD werd tien jaar geleden ontwikkeld op de school. Probleemoplossend denken en creativiteit stonden daarbij centraal. Dat is daarna naar de bovenbouw doorgetrokken. Ook de havo- en vwo-afdelingen zetten voorzichtig de eerste stappen in praktijkgericht onderwijs.

Voorbeeldopdracht: Ontwerp een belevingstuin voor dementerende ouderen
Eén van de projecten bij T&T is het ontwerpen van een belevingstuin voor een zorginstelling voor dementerende ouderen. Leerlingen verdiepen zich eerst in dementie en bezoeken een verzorgingstehuis om een goed beeld te krijgen van de bewoners en hun behoeften. Hierbij komen vragen aan bod zoals: *hoe kun je dementerende ouderen zich huis laten voelen?* En: w*at hebben ze nodig in een tuin?* Vervolgens gaan ze aan de slag met het ontwerpen van een tuin en het bouwen van een maquette, die ze tot slot aan het verzorgingshuis presenteren.

De leerlingen zeggen dat ze door deze opdracht hebben geleerd om bij een ontwerp rekening te houden met de doelgroep. Ook hebben ze geleerd welke stappen je moet nemen om tot een eindproduct te komen. Doordat de opdracht in groepjes wordt gemaakt, leren ze ook samenwerken. Een van de leerlingen zegt hierover: *"Ik heb geleerd dat ik soms iets te eigenwijs ben om in een groep te werken, dan volg ik liever mijn eigen plan terwijl ik het eerst met de rest van de groep moet afstemmen. Toch vind ik het goed dat er veel groespopdrachten zijn, al vind ik het persoonlijk wel moeilijk".*

Docenten ontwerpen zelf de opdrachten
Vol enthousiasme vertellen de twee docenten over alle opdrachten, die ze allemaal zelf hebben ontwikkeld. De docenten leggen contacten met bedrijven en instellingen waarmee samengewerkt wordt en begeleiden de leerlingen door het hele project heen. Deze manier van werken stelt ook extra eisen aan de docenten, zoals technische kennis, netwerken, 3D tekenen en programmeren. De school heeft ervoor gekozen niet deel te nemen aan de experimentele invoering van het examenvak praktijkgericht onderwijs, om ruimte te houden voor eigen ontwikkeling.
De docenten en de afdelingsleider zijn overtuigd van de meerwaarde van praktijkgericht onderwijs: leerlingen verwerven nieuwe kennis en vaardigheden én leren bestaande kennis in de praktijk toe te passen. Een van de docenten zegt hierover: *"Regelmatig blijkt dat leerlingen de theoretische kennis wel bezitten, maar die niet kunnen toepassen in praktische opdrachten. T&T beoogt die kloof te overbruggen."*

Beoordeling
Bij de beoordeling van de prestaties van leerlingen wordt gebruik gemaakt van gedetailleerde rubrics, die de docenten zelf hebben ontwikkeld. De prestaties in de verschillende fases van het project worden door de docenten beoordeeld. Leerlingen werken samen aan de projecten, maar krijgen elk een eigen beoordeling.
De leerlingen zeggen het belangrijk te vinden dat ze individueel beoordeeld worden, ook als ze met een groep aan een opdracht werken. Volgens leerlingen maakt dit de opdrachten serieuzer. Voor de docenten is levert individueel beoordelen wel meer werk op. Ze moeten zicht hebben op het leerproces en op de bijdragen die elke leerling levert. Ook de opdrachtgevers spelen een rol in de beoordeling. Zij doen dit door 'pluimen' te geven voor het resultaat, de docenten beoordelen met behulp van een rubric het proces.

Knelpunten en aandachtspunten
- Tijdsintensief: De docenten geven aan dat het ontwerpen en opzetten van projecten veel tijd kost. De docenten krijgen beiden drie uur per week ontwikkeltijd en geven aan dat dit structureel nodig is. Bovenop deze drie uur steken ze ook nog eigen tijd in het ontwikkelen van de opdrachten en het leggen van contact met het werkveld.
- Bedrijvencontact: Het (blijven) betrekken van bedrijven is ook een knelpunt. Volgens de respondenten zouden bedrijven in de omgeving overvraagd worden wanneer alle scholen in de omgeving praktijkgericht onderwijs zouden aanbieden. Ook personeelstekorten bij bedrijven zorgen er soms voor dat bedrijven afzien van samenwerking. Zo is de brandweer afgehaakt omdat er geen mensen meer waren om met projecten mee te werken.
- Kennis en netwerk leunt sterk op twee docenten: Het succes van praktijkgericht onderwijs leunt op deze school sterk op het enthousiasme, expertise en netwerk van twee docenten. Dit maakt praktijkgericht onderwijs ook kwetsbaar. De docenten hebben wel veel vastgelegd op papier, maar desondanks blijft het succes van praktijkgericht onderwijs grotendeels afhankelijk van de capaciteiten en affiniteit van de docenten met deze manier van werken.

Praktijkgericht leren voor álle leerlingen

Niveau: vmbo basis | vmbo kader | vmbo theoretische leerweg (tl) | onderbouw havo/vwo

Bij school D is praktijkgericht onderwijs een belangrijk kenmerk. Leerlingen van vmbo basis en vmbo kader krijgen binnen hun profiel praktijklessen. Voor deze praktijklessen beschikt de school over verschillende praktijkruimten, zoals een ruime keuken en een tuin met verschillende dieren. De school hecht veel waarde aan brede oriëntatie. *"Het is belangrijk dat leerlingen beseffen dat het vmbo niet draait om het kiezen van een specifieke beroepsrichting, maar het ontdekken van interesses".*

De school heeft de ambitie om de praktijkcomponent te versterken en praktijkgericht onderwijs breder uit te rollen. Vanaf schooljaar 2025 – 2026 krijgen ook leerlingen van vmbo-tl en havo/vwo praktijklessen in de onderbouw. Zij gaan dan ook aan de slag in bijvoorbeeld de keuken of dierenweide. Leerlingen van verschillende niveaus volgen dan samen deze praktijklessen.

Waarom ook praktijklessen voor tl en havo/vwo?
De school heeft hiervoor meerdere redenen:

- Visie: de school gelooft dat alle leerlingen beter leren als ze afwisseling hebben tussen theorie en praktijk. *"Je moet leerlingen niet alleen maar op een stoeltje zetten"*
- Animo: tijdens open dagen ziet de school dat ook leerlingen met vmbo- tl of havo/vwo advies enthousiast worden van de praktijkvakken- en lokalen.
- Demografische ontwikkeling: het aantal leerlingen dat vmbo basis of kader doet loopt terug. Door ook praktijklessen aan te bieden voor vmbo tl en havo/vwo hoopt de school meer leerlingen te trekken.

Praktijkopdrachten beoordeling
Leerlingen krijgen concrete opdrachten: zo oefenen ze snijtechnieken in de keuken, leren hoe ze een corsage maken of voeren ze een zelfbedachte beweegactiviteit voor ouderen uit. Leerlingen worden meestal beoordeeld op het product dat ze afleveren. Bij het maken van een corsage beoordeelt de docent bijvoorbeeld of de bloemen stevig vastzitten, of er geen draadjes of bloemen uitsteken en of de corsage past binnen het thema (bijvoorbeeld pasteltinten).

Leerlingen van vmbo basis geven aan dat ze voor het profiel dat zij hebben gekozen praktijktoetsen krijgen en theorietoetsen. De theorietoetsen gaan bijvoorbeeld over hygiëne in de keuken. Bij de praktijktoetsen "*kun je laten zien wat je kan*". De leerlingen geven aan dat er ook uitwisseling plaatsvindt tussen de verschillende profielen: *"Bij Zorg en Welzijn strijken we de overalls van leerlingen van Groen en bij Horeca Bakkerij en Recreatie gebruiken we de sla die Groen heeft geoogst."*

Wat hebben de leerlingen van de praktijkopdrachten geleerd?
Op de vraag wat de leerlingen van de praktijkopdrachten hebben geleerd, blijken de antwoorden uiteen te lopen. Voor sommige leerlingen heeft het gewerkt als een kompas bij hun studiekeuze. Zo vertelt een leerling dat zij dankzij de opdrachten heeft ontdekt dat ze talent heeft voor nagelstyling

en dit graag tot haar beroep wil maken. Een andere leerling geeft aan dat de opdrachten in de keuken haar hebben laten zien dat ze goed overzicht kan houden en meerdere taken tegelijk kan uitvoeren. Deze leerling wil na haar vmbo mogelijk naar de politieacademie, waar deze vaardigheden ook goed van pas kunnen komen.

Knelpunten en aandachtspunten

- Samenwerking met het bedrijfsleven: Bij de meeste praktijkgerichte opdrachten wordt er niet samengewerkt met het bedrijfsleven. Hoe vaak er wordt samengewerkt verschilt per profiel en is ook afhankelijk van het netwerk van de docent. Ook is het soms lastig om een bedrijf bereid te vinden om samen te werken, zo geeft de docent van Groen aan: "*De boer is afhankelijk van zijn oogst, en met dertig leerlingen tegelijk op het erf is niet altijd praktisch. We hebben nu gelukkig een veldje gevonden waar het niet erg is als er wat appels vallen, maar in de samenwerking zit niet echt vastigheid.*"
- Curriculumplanning vs. praktijk: De schoolplanning sluit niet altijd aan op spontane of seizoensgebonden activiteiten vanuit het bedrijfsleven.
- Doelen vmbo basis en kader: Volgens de docenten zijn de door de overheid vastgestelde doelen voor de profielvakken in vmbo basis en kader soms te specifiek en te rigide. Hierdoor ervaren zij onvoldoende ruimte om aandacht te besteden aan overkoepelende vaardigheden. *"Bij Horeca, Bakkerij en Recreatie moeten leerlingen bijvoorbeeld vijf soorten deeg en hun eigenschappen kennen, terwijl dit totaal niet relevant is voor een leerling die later een opleiding tot onderwijsassistent wil volgen."* Ook bij Zorg en Welzijn zijn de doelen soms te veel toegespitst op één specifieke doelgroen. Dit maakt dat docenten soms moeten zoeken naar manieren om binnen de gestelde doelen aandacht te besteden aan overkoepelende doelen of vaardigheden.

Praktijkgericht onderwijs als uitvloeisel van OCW-eisen

Niveau: vmbo theoretische leerweg (tl)

School E ontwikkelde een praktijkgericht programma (pgp), omdat OCW voornemens was dit te verplichten voor de theoretische leerweg (tl) van het vmbo. Hoewel die eis later verviel, had de school het vak Dienstverlening & Producten (D&P) al grotendeels ontwikkeld. Ook omdat het bestuur en veel docenten voorstander zijn van een praktijkcomponent in de tl, biedt de school D&P aan. Het vak staat sinds het schooljaar 2024-2025 voor drie uur per week op rooster van derdejaars vmbo-tl leerlingen. Vanaf volgend schooljaar kunnen ook vierdejaars vmbo-tl leerlingen D&P als keuzevak kiezen.

Voorbeeldopdracht: Upcycle een product uit de kringloopwinkel
D&P op het Lumens College werkt met de stappen van *design thinking*: inleven, bedenken, maken, opleveren en reflecteren. Iedere periode doorlopen leerlingen deze fasen in één opdracht. De eindproducten verschillen: een mediaproduct, een technisch product, een advies over een proces; het organiseren van een activiteit.

Een voorbeeldopdracht hiervan is een opdracht in samenwerking met lokale kringloopwinkels. Hiervoor interviewden de leerlingen medewerkers van een kringloopwinkel om te ontdekken welke

producten onverkocht bleven. Vervolgens kozen ze één van deze producten (bijvoorbeeld een gieter of skateboard) en maakten dit 'verkoopbaar' door er een lamp van te maken. Leerlingen presenteerden dit product vervolgens aan de winkeleigenaren, die het konden verkopen. Docenten geven aan leerlingen bij deze opdracht bewust richting een specifiek eindproduct te sturen (verkoopbaar maken *door het integreren een lichtbron*), om de opdracht concreter te maken.

De eindpresentatie voor de winkeleigenaren was een spannend hoogtepunt van de opdracht. De leerlingen vertelden met verlegen trots dat ze nog nooit een presentatie hadden gegeven voor mensen buiten school. Voor velen was het de eerste keer dat ze hun ideeën moesten 'verkopen' aan een echte opdrachtgever. Een ervaring die hen ver buiten hun comfortzone bracht, zeker voor leerlingen die, zoals de docenten al aangaven, vaak nog weinig ervaring hebben met professioneel bellen of mailen. Juist daarom was het zo'n leerzaam moment. Ze leerden een verhaal te structureren, te staan voor je werk en te reageren op vragen – vaardigheden die ze zonder dit vak waarschijnlijk niet op deze manier hadden opgedaan. Dit soort dingen onderscheidt D&P echt van "*normale vakken*", aldus een leerling. De leerlingen antwoorden in koor volmondig 'Ja' als we ze vragen of ze het keuzevak zouden aanraden aan anderen.

Beoordeling

Het examenprogramma 'Praktijkgericht programma vmbo gl en tl. Dienstverlening en Producten' van SLO kent 17 eindtermen. Deze vormen het uitgangspunt voor de opdrachten, materialen en beoordelingsinstrumenten die docenten ontwikkelen. In de beoordeling staat centraal of leerlingen bepaalde vaardigheden beheersen, zoals het geven van een presentatie, het maken van een plan van aanpak, of communicatie met de opdrachtgever. Gesprekspartners benoemen dat laatste expliciet als meerwaarde van het vak: *"Vaak hebben leerlingen nog geen of weinig ervaring met bellen of mailen."*

Rubric – Jezelf presenteren aan een opdrachtgever

Onderdeel	Uitstekend	Goed	Voldoende	Onvoldoende
Duidelijke introductie	Je stelt jezelf kort en krachtig voor. Je noemt je sterke kanten en ervaring die passen bij de opdracht.	Je vertelt duidelijk wie je bent en wat je kunt, maar het kan iets strakker.	Je vertelt wel iets over jezelf, maar het is wat rommelig of minder relevant.	Je vertelt weinig of onduidelijk over wie je bent en wat je kunt.
Actief luisteren	Je luistert goed, kijkt de ander aan, en reageert passend op vragen en opmerkingen.	Je luistert meestal goed en reageert op bijna alle vragen.	Je luistert, maar mist soms belangrijke dingen.	Je luistert niet goed en gaat niet in op wat de ander zegt.
Zelfverzekerdheid	Je straalt vertrouwen uit in jezelf, zonder te overdrijven. Je komt rustig en duidelijk over.	Je komt meestal zeker over, met soms wat twijfel.	Je bent wat onzeker of te bescheiden.	Je komt erg onzeker of juist arrogant over.
Oplossingsgericht denken	Je kunt goed uitleggen hoe jij kan helpen met een oplossing	Je hebt een idee en legt meestal duidelijk uit wat jij kunt betekenen.	Je hebt wel een idee, maar legt het niet duidelijk uit.	Je hebt geen duidelijke bijdrage of weet niet goed wat je moet zeggen.
Vraaggericht werken	Je stelt slimme vragen om de opdrachtgever beter te begrijpen. Je denkt mee.	Je stelt goede vragen, maar mist soms een kans om door te vragen.	Je stelt een paar vragen, maar niet altijd de juiste.	Je stelt geen of weinig vragen.

Elke periode staan andere eindtermen centraal. Samenwerken komt bijvoorbeeld in alle projecten aan bod, maar hoeft volgens de docent niet steeds opnieuw beoordeeld te worden. Betrokkenen vinden het nog uitdagend om de eindtermen te vertalen naar opdrachten met rubrics die valide cijfers opleveren. De docent krijgt hier 2,5 tot 3 wekelijkse ontwikkeluren voor. Dat dit geen overbodige luxe is, blijkt wel als de docent enthousiast vertelt hoe ze in de zomervakantie aan de slag is gegaan met het ontwerpen van de rubrics. Ze heeft (tevergeefs) gezocht naar voorbeelden, dus heeft ze met assistentie van AI zelf de vertaalslag van de SLO-eindtermen naar beoordelingsinstrumenten gemaakt. Dit illustreert de pioniersgeest die nu nog nodig is om D&P te implementeren op een school. De docent zegt hierover: "*Je moet heel veel uitzoeken, maar dat vind*

ik ook heel leuk". Het resultaat is een beoordelingsproces waarin leerlingen met elkaar en docent in gesprek gaan over de cijfers die leerlingen zichzelf en elkaar geven, en de rubric-plaatsing die de docent passend vindt. In dit gesprek, zegt de docent, mogen leerlingen de beoordelingen die zij zichzelf en elkaar geven "*verdedigen*".

Gesprekspartners stippen hier ook de eis vanuit OCW aan dat praktijkopdrachten niet hergebruikt worden maar een actuele levende vraag vanuit een maatschappelijke partner moeten weerspiegelen (*"Het kan niet zo zijn dat we leerlingen elk jaar een lampje laten afleveren"*). Dit betekent dat het aanbod continu moet worden geüpdatet, wat tijd kost. Desondanks verwachten zij dat de docent op termijn met minder ontwikkeluren uit de voeten kan. De school streeft hiervoor naar langdurige samenwerking met enkele organisaties die elk jaar opdrachten kunnen leveren die (enigszins) anders zijn, zodat er aan de eis voldaan kan worden zonder dat er elk jaar nieuwe partners moeten worden gezocht.

Knelpunten en aandachtspunten

- Praktijkgericht gehalte: Docenten geven aan dat het voor leerlingen tegenvalt hoe praktijkgericht de lessen zijn. Zij zouden liever meer op locatie werken. Nu werken ze vaak - in groepjes - in het techniekokaal of achter de computer.
- Bedrijvencontact: Het is soms echter lastig leerlingen tijdens schooltijd in aanraking te laten komen met een bedrijf. De urgentie is voor bedrijven minder hoog. Daarnaast zijn bedrijfsbezoeken relatief duur, met name vanwege busvervoer.
- Docentbevoegdheden. De docent D&P is officieel niet bevoegd om in het techniekokaal les te geven. Het zou helpen als deze bevoegdheid efficiënt te halen zou zijn. Vanuit de school klinkt, in verband met werving en borging, een vergelijkbare wens voor een OCW-erkend cursuspakket waarmee docenten een certificering voor D&P kunnen halen.

Praktijkgericht onderwijs in het praktijklokaal

Niveau: pre- entree | vmbo basis | vmbo kader | vmbo theoretische leerweg (tl) | havo | vwo | gymnasium

Praktijkgericht onderwijs binnen vmbo basis en kader

Leerlingen van vmbo basis en kader volgen op school F wekelijks elf lesuren van 70 minuten praktijkgericht onderwijs. In het vierde leerjaar hebben leerlingen zeven lesuren praktijkgericht onderwijs en een stagedag. Aan het einde van jaar twee kiezen leerlingen een profiel: Bouwen, Wonen en Interieur (BWI), Produceren, Installeren en Energie (PIE) of Dienstverlening en Producten (D&P). De school experimenteert (succesvol) met het combineren van BWI en PIE, zodat leerlingen niet vastzitten aan één profiel. Docenten werken dus steeds meer samen tussen de profielen.

Praktijkgericht onderwijs binnen vmbo tl en havo

Ook binnen de andere leerwegen is er steeds meer aandacht voor praktijkgericht onderwijs binnen de school: *"Een van de redenen hiervoor is dat praktische vaardigheden alle leerlingen weerbaarder en onafhankelijker maakt. (teamleider)"* Vanaf het schooljaar 2025- 2026 wordt het praktijkgerichte programma (PGP) als pilot geïntroduceerd in vmbo- tl. Ook is de school gestart het met aanbieden

van PGP aan de havo. Het vak combineert theorie en praktijk en wordt gegeven in de techniekloka len van de vmbo-locatie, bij de PIE-afdeling. Het keuzevak is beschikbaar binnen de profielen NG en NT. Betrokken docenten zijn zeer bevlogen en het vak momenteel verder aan het ontwikkelen.

Opdrachten vmbo basis en kader

De opdrachten verschillen per profiel. Bij D&P werken leerlingen bijvoorbeeld aan het ontwerp van een foodtruck met een menukaart. Ze onderzoeken hierbij diverse buitenlandse keuken en krijgen als opdracht een duurzaam menu samen te stellen dat binnen het budget past. Leerlingen van BWI leren bijvoorbeeld hoe ze een deur moeten schilderen, waarbij de leerling eerst online theorie volgt, aan de hand daarvan zelf een stappenplan opstelt en vervolgens zelf praktisch aan de slag gaat met de uitvoering.

De leerlingen werken redelijk zelfstandig aan de opdrachten en tijdens de les zijn de verschillende leerlingen vaak met verschillende opdrachten bezig. Dit maakt dat je als docent *"voelsprieten en zestig ogen moet hebben en een duizendpoot moet zijn. Je moet er van houden en snel kunnen schakelen."* De leerlingen laten de opdrachten tussentijds aftekenen door de docent voordat ze verder werken aan een project. De docent geeft aan dat dit voor meer structuur en houvast binnen een project zorgt, evenals een duidelijk eindpunt. Een van de leerlingen geeft echter aan dat de projecten hierdoor minder 'echt' voelen doordat ze steeds aan losse opdrachten in kleine stukjes werken.

Wat hebben de leerlingen van de praktijkopdrachten geleerd?

Leerlingen ervaren uiteenlopende opbrengsten van de praktijkgerichte vakken. Sommige leerlingen noemen concrete vaardigheden, zoals het kunnen demonteren van auto's. Andere leerlingen benadrukken juist meer overkoepelende vaardigheden: *"Ik heb geleerd om problemen op te lossen, bijvoorbeeld door om hulp te vragen wanneer iets niet lukt, of door rustig naar een oplossing te zoeken en na te denken"* of *"Ik heb geleerd zelfstandiger te zijn".*

Lessen vinden voornamelijk binnen de schoolse context plaats

De lessen vinden voornamelijk plaats in het praktijklokaal. Volgens de leerlingen wordt er op school weinig samengewerkt met het bedrijfsleven. Of leerlingen bij praktijkgericht onderwijs meer met bedrijven zouden willen werken, verschilt per leerling. De ene leerling geeft aan dat dit voor hem niet nodig is, terwijl een andere leerling het wel interessant zou vinden om samen met de beroepsklas bedrijven te bezoeken, want nu gebeurt dit alleen met de mentorklas tijdens LOB. Weer een andere leerling zou dit ook leuk vinden, maar dan liever in kleine groepen.

Beoordeling

De praktijkopdrachten wegen mee voor zowel de overgang als het examen. Beoordeling gebeurt aan de hand van een rubric. De rubric is opgedeeld in onderdelen zoals vormgeving product, inlevergedrag, samenwerking, werkhouding en gedrag. *"Bij werkhouding kijken de docenten*

bijvoorbeeld of je niet de hele tijd door het lokaal heenloopt, maar of je echt aan het werk bent" (leerling). Per onderdeel krijgen de leerlingen een cijfer van 1 t/m 10, waarbij de betekenis van cijfers tekstueel worden toegelicht. Elke docent gebruikt de rubric, en de uiteindelijke beoordeling wordt gezamenlijk door de docenten van het keuzevak vastgesteld. "*Werkhouding van de leerling kan per docent verschillen, en dan wordt een middenweg gezocht."* Voor de losse praktijkopdrachten ontvangen leerlingen formatieve feedback en tussentijdse cijfers. De leerlingen geven aan dat zij de beoordelingen eerlijk vinden verlopen.

Bij BWI en PIE worden leerlingen strenger beoordeeld op het werktempo dan bij D&P. Een van de leerlingen zegt hierover: *"Als je te lang over een casus doet, bijvoorbeeld 13 in plaats van 7 uur, dan gaat je cijfer naar beneden. Als je op een rustig tempo doorwerkt dan is het goed te doen"* (leerling).

Knelpunten en aandachtspunten

- Wisselingen in examenprogramma's: Landelijke wisselingen in examenprogramma's en -eisen zorgen voor weinig stabiliteit, waardoor het curriculum voortdurend bijgesteld moet worden.
- Tijdsintensief: Bij praktijkgerichte vakken is het extra belangrijk om projecten actueel te houden. Hier is ontwikkeltijd voor docenten voor nodig. Ondanks een hoge opslagfactor ervaren docenten nog steeds te weinig ontwikkeltijd.
- Bedrijvencontact: Het kost tijd om een netwerk van bedrijven buiten de school op te zetten, samenwerkingen te realiseren en dit te onderhouden. "*Het is handig als je als docent in het vakgebied zelf hebt gewerkt, bijvoorbeeld toerisme, dan helpt bij contacten leggen."*
- Steeds hogere materiaalkosten: Praktijkvakken kost veel geld aan materialen. Hout bestellen en boodschappen zijn kostbaar. Hoewel er bekostiging is, blijven de kosten hoog.

Overkoepelende bevindingen op basis van de casestudies

In deze paragraaf bundelen we de bevindingen van de casestudies. Dit doen we op basis van de casestudies in het po en vo.

Motivatie om praktijkgericht onderwijs aan te bieden

De scholen noemen verschillende redenen om praktijkgericht onderwijs aan te bieden. De belangrijkste drijfveer is de overtuiging dat leerlingen meer en beter leren wanneer ze actief bezig zijn. Meerdere respondenten spreken zich dan ook uit tegen het vele stilzitten op school. Volgens hen is het een misvatting dat leerlingen hier het meeste van leren. Die overtuiging vertaalt zich in een groeiende aandacht voor praktijkgericht onderwijs binnen de scholen zelf. Twee vo-scholen gaven bijvoorbeeld aan dat zij merken dat zowel vmbo-tl- als havoleerlingen behoefte hebben aan en enthousiast worden van praktijkgericht onderwijs, terwijl deze leerwegen van oorsprong een meer theoretisch karakter hebben.

Een andere genoemde reden om praktijkgericht onderwijs aan te bieden is het ontwikkelen van vaardigheden die leerlingen nodig hebben in de huidige samenleving. Vooral in het primair onderwijs en vmbo- tl wordt het belang benadrukt van 21-eeuwse vaardigheden en het voorbereiden op de moderne wereld. Daarachter ligt de overtuiging dat de samenleving om andere competenties vraagt dan de maatschappij waarop onderwijs van oudsher voorbereidt. Vaardigheden zoals probleemoplossend vermogen, kritisch denken en onderzoekend leren zouden daarom een centralere plek in zouden moeten nemen in het onderwijs om leerlingen goed uit te rusten voor de moderne wereld. Praktijkgericht onderwijs sluit hier beter bij aan dan 'traditionele' avo-vakken (informatieoverdracht)

met schriftelijke toetsing (van de feitenkennis). Ook noemen verschillende respondenten dat praktische vaardigheden, zoals het werken met elektra, leerlingen weerbaarder en onafhankelijker zou maken, bijvoorbeeld wanneer de leerling op kamers gaat of gaat verhuizen.

Sommige scholen zijn vooral van buitenaf gestimuleerd om met praktijkgericht onderwijs aan de slag te gaan. Zo waren de praktijkgerichte programma's voor vmbo-tl en havo voor een aantal scholen een belangrijke aanleiding om hiermee te starten. Daarnaast werden enkele scholen vanuit het schoolbestuur gestimuleerd om praktijkgericht onderwijs verder te ontwikkelen. Op enkele scholen (zowel po als vo) bleek praktijkgericht onderwijs een manier om de concurrentiepositie te versterken. Enkele po en vo-scholen profileren zich door praktijkgericht onderwijs aan te bieden en hopen zich zo van andere scholen in de buurt te onderscheiden. Ten slotte biedt één po-school praktijkgericht onderwijs aan om extra aandacht te geven aan kinderen die het best praktisch leren, als tegenwicht voor de gepercipieerde landelijke focus op meerbegaafde kinderen.

Rol van praktijkgericht onderwijs binnen het curriculum

We hebben gesproken met meerdere brede vo-scholen die verschillende onderwijsniveaus aanbieden. Wat opvalt, is dat vooral binnen het vmbo aandacht wordt besteed aan praktijkgericht onderwijs. Bij de havo- en vwo afdelingen is wel (groeiende) interesse, maar lijkt er minder praktijkgericht gewerkt te worden.

Verder verschillen de vmbo-niveaus in de manier waarop zij aandacht besteden aan praktijkgericht onderwijs. De praktijkgerichte component zit bij vmbo basis en vmbo kader met name in de profielkeuze. Hierdoor is praktijkgericht onderwijs ook ingebed in het curriculum. Bij vmbo-tl worden de praktijkgerichte programma's als voorbeeld genoemd van praktijkgericht onderwijs. Op sommige scholen onderneemt de havo-afdeling voorzichtig stappen richting praktijkgericht onderwijs, maar dit staat volgens de respondenten vaak nog in 'kinderschoenen'.

Tussen de scholen bestaat veel variatie in de manier waarop praktijkgericht onderwijs wordt vormgegeven. In het vmbo-kader en vmbo-basis ligt de nadruk vaak op het correct uitvoeren van praktijkopdrachten, zoals het metselen van een muurtje of het naleven van hygiëneregels in de keuken. Bij het vmbo-tl is er daarentegen doorgaans wat meer aandacht voor het ontwerpproces (bijvoorbeeld via de stappen van design thinking) en voor reflectie.

Van de twee po-scholen die we hebben gesproken, hebben beide scholen praktijkgericht onderwijs een vaste plek in het curriculum gegeven (maar niet altijd voor alle leerlingen). De invulling van praktijkgericht onderwijs verschilt sterk tussen scholen. Eén school biedt praktijkgericht onderwijs aan alle leerlingen, maar legt daarbij slechts in beperkte mate de verbinding met de wereld buiten de school. De andere school richt zich juist nadrukkelijk op samenwerking met bedrijven en organisaties in de omgeving en maakt die verbinding expliciet onderdeel van het onderwijs. Deze school biedt het praktijkgerichte programma structureel aan, maar alleen aan een selecte groep leerlingen.

Beoordeling van praktijkgericht onderwijs

De vier vo-scholen die we hebben gesproken, hebben praktijkgericht onderwijs opgenomen in het curriculum, bijvoorbeeld in de vorm van een keuzevak of praktijkvak. Leerlingen worden beoordeeld met een cijfer of schaal (onvoldoende – zeer goed). Sommige scholen maken daarbij onderscheid tussen het proces en het eindproduct. Voor de beoordeling wordt doorgaans gewerkt met meerdere rubrics,

waarbij specifieke vaardigheden elk een eigen rubric hebben. Het gaat dan bijvoorbeeld om presenteren, reflecteren, samenwerken, werkhouding, scrummen en informatie verzamelen.

Wanneer er wordt samengewerkt met een externe opdrachtgever, speelt deze soms ook een rol in de beoordeling. Een van de scholen geeft echter aan dat opdrachtgevers vaak vooral naar het eindproduct kijken en minder naar het proces. Daarbij worden de oorspronkelijke leerdoelen geregeld uit het oog verloren. Daarom heeft deze school ervoor gekozen dat de beoordeling van de externe opdrachtgever aanvullend is, maar niet leidend. Ook een andere school noemt dat externe opdrachtgevers vooral een stem hebben in het cijfer van het product en niet het proces.

Het merendeel van de leerlingen is tevreden over de wijze van beoordelen. Leerlingen geven aan het eerlijk te vinden wanneer zij bij groepsopdrachten individueel door de leraar worden beoordeeld. Op één school merken leerlingen op dat de leraar medeleerlingen soms te snel een voldoende geeft, terwijl niet alle eisen zijn behaald.

De wijze van beoordelen verschilt sterk tussen het primair en voortgezet onderwijs. De vier vo-scholen in de casestudies hebben de beoordeling structureel verankerd. Leerlingen ontvangen een cijfer dat meetelt voor de overgang of het examen, veelal gebaseerd op gedetailleerde rubrics. In het primair onderwijs verschilt het. De ‘praktijkklas’ wordt niet beoordeeld, omdat dit niet aansluit bij het achterliggende doel ervan. De school die OOL aanbiedt, beoordeelt leerlingen groep 5 tot en met 8 op hun eindpresentatie van het project waar ze aan hebben gewerkt.

Waardering van praktijkgericht onderwijs

In de gesprekken met de scholen en leerlingen hebben we het ook gehad over de zichtbaarheid en waardering van praktijkgericht onderwijs. De vier vo-scholen hebben praktijkgericht onderwijs een structurele plek gegeven in het curriculum, wat bijdraagt aan de zichtbaarheid.

Zichtbaarheid voor ouders

Ouders en leerlingen kunnen de beoordelingen voor het praktijkgerichte vak vaak terugzien in Magister. Bijna alle leerlingen geven aan dat hun ouders het belangrijk vinden dat ze goede cijfers halen voor praktijkgericht onderwijs. Ook geven sommige leerlingen aan dat hun ouders het leuk vinden om te horen wat ze hebben gedaan in de praktijkgerichte lessen. Soms nemen leerlingen hun werk ook mee naar huis, met name wanneer zij kleinere tastbare eindproducten hebben gemaakt, zoals een boeket. Grotere objecten zijn moeilijker mee te nemen, al geeft een van de leerlingen aan dat de leraar grotere objecten, zoals een stoel, bij de leerling thuis langsbrengt.

Sommige scholen zetten actief in op zichtbaarheid richting ouders, bijvoorbeeld door hen uit te nodigen voor praktijkgerichte evenementen. Toch valt de opkomst soms tegen en blijft het bereiken van ouders vaak een uitdaging. Meerdere scholen geven aan dat het imago van het vmbo – ondanks inspanningen als open dagen, VIP-tours, evenementen en praktijklessen op de basisschool – nog altijd achterblijft bij dat van havo en vwo. Ook praktijkgericht onderwijs ondervindt hiervan de gevolgen. Een van de respondenten zegt hierover: *“Dat idee dat theorie beter is, raken we niet in 1-2-3 kwijt.”*

Twee scholen met een praktijkgericht programma benadrukken dat het lastig is om ouders een goed beeld te geven van wat dit onderwijs precies inhoudt. Dat komt enerzijds doordat ouders moeilijk te bereiken zijn, en anderzijds doordat zij zelf vaak een traditioneel onderwijsprogramma hebben gevolgd. Bovendien leeft soms ten onrechte het beeld dat praktijkgerichte programma’s uitsluitend op techniek

zijn gericht, waardoor sommige ouders al op voorhand concluderen dat het niet geschikt is voor hun kind. Ook twee leerlingen merken op dat hun ouders geen beeld hebben van het vak Technologie en Toepassing (T&T). *"Onze ouders zouden niet kunnen uitleggen wat T&T is".*

In het po wordt de praktijkklas door leerlingen, leraren en ouders zeer gewaardeerd. Al zien we daar ook dat ouders het soms minder belangrijk vinden dan traditionele vakken als spelling. Toch zien ook daar betrokkenen dat de praktijklessen de kinderen zelfvertrouwen en vaardigheden geven, "*soms wordt het dan een heel ander kind*."

Praktijkgerichte prestaties ten opzichte van theoretische prestaties
Leerlingen hebben uiteenlopende opvattingen over het belang van praktijkgerichte prestaties ten opzichte van theoretische prestaties. De leerlingen van vmbo-b en vmbo-k geven over het algemeen aan dat ze praktijkgerichte prestaties even belangrijk of belangrijker vinden. Ook hebben ze het idee dat hun ouders en leraren de praktijkvakken even belangrijk of belangrijker vinden. Leerlingen van vmbo-tl geven aan dat zij en hun ouders praktijkgerichte prestaties even belangrijk of iets minder belangrijk vinden dan theoretische prestaties.

Leerlingen in het primair onderwijs geven aan dat ouders en leraren het belangrijk vinden dat ze een goed cijfer halen voor de praktijkgerichte opdrachten. Ook vinden ze het belangrijk dat de leerlingen een goede ervaring opdoen. Toch hebben ze het idee dat ouders en leraren cijfers voor theoretische vakken belangrijker vinden. Een van de leerlingen zegt hierover: *"Ik heb het idee dat juffen en meester dit vak ook minder belangrijk vinden dan bijvoorbeeld rekenen. Er wordt niet gezegd: dit <u>moet</u> je echt goed doen."* De leerlingen geven aan dat ze praktijkgerichte prestaties zelf even belangrijk of minder belangrijk vinden dan theoretische prestaties. Leerlingen die praktijkgerichte prestaties minder belangrijk vinden, geven als reden dat dit niet meeweegt in het schooladvies.

Beslissingen op basis van praktijkgerichte prestaties
Bij de vo-scholen die we hebben gesproken wegen de praktijkgerichte prestaties van leerlingen mee in de overgang naar een nieuw leerjaar. Een leerling van een praktijkgericht programma zegt hierover: *"Je moet een voldoende hebben en anders moet je dingen opnieuw maken, maar ze gaan je denk ik niet laten zitten op T&T, dan moet je projecten overdoen."*

Leerlingen in het primair onderwijs geven aan dat de cijfers op de praktijkgerichte prestaties niet meewegen in het schooladvies. Wel worden de praktijkgerichte prestaties soms wel gebruikt als *motivering* bij een bepaald advies om ouders te laten inzien waar de talenten van hun kind liggen.

Opbrengsten van praktijkgericht onderwijs

Opbrengsten voor leerlingen
Vo-scholen benadrukken dat door praktijkgericht onderwijs leerlingen actiever leren, meer afwisseling gedurende de schooldag ervaren en theorie beter leren toepassen. Daarnaast noemen leraren verschillende vaardigheden die leerlingen hebben ontwikkeld, zoals: projectmatig werken, samenwerken, creatief denken, communiceren met externen en presenteren.

Net als de leraren benadrukken ook leerlingen dat ze door praktijkgericht onderwijs actiever leren. Sommige leerlingen geven aan dat praktijkgericht onderwijs ook helpt om de theorie beter te onthouden. Zo zegt een van de leerlingen hierover: *"Voor theoretische vakken moet je je vooral veel*

herinneren. Hier gaat het meer om dat je iets moet uitvoeren. Daardoor onthoud je ook de theorie makkelijker" (leerling vo). Een vo-docent T&T merkte op dat leerlingen bij wiskunde allerlei theorie leren over bijvoorbeeld het berekenen van de oppervlakte van een ruimte, maar tijdens haar vak er achter komen dat het ze niet lukt die kennis aan te wenden voor oppervlakteberekening op een zelfgetekende plattegrond van een onregelmatige ruimte. Een geschreven toets zou dit onvermogen om kennis te vertalen naar de praktijk niet signaleren. Juist door dit 'doen' worden leerlingen gedwongen de theorie écht te doorgronden, wat leidt tot een diepere en duurzamere leeropbrengst.

Bijna alle leerlingen geven aan dat ze praktijkgerichte vakken leuker vinden dan theoretische vakken. De meeste leerlingen zouden praktijkgerichte vakken dan ook aanraden aan andere leerlingen. Leerlingen waarderen dat ze met praktijkgerichte vakken actief bezig zijn en niet de hele dag hoeven te zitten. Een van leerling zegt hierover: *"Ik zou praktijkgericht onderwijs aanraden, maar dan moet je wel naar vmbo basis of kader gaan. Vmbo tl is klote als je praktijkgericht onderwijs leuk vindt. Theorie is niet altijd leuk want dan zit je de hele dag op een houten stoel niks te doen. Praktijkgericht onderwijs is veel chiller."*

Verder geven po en vo leerlingen aan dat zij door praktijkgericht onderwijs beter weten hoe ze een project moeten aanpakken. Een van de leerlingen zegt hierover: *"Ik heb beter leren plannen en doorwerken. Ik was altijd op het nippertje klaar, en nu ben ik verder van tevoren klaar" (leerling po).* Ook leerlingen in het voortgezet onderwijs geven aan dat ze beter weten welke stappen ze moeten zetten om (op tijd) tot het gewenste eindresultaat te komen.

Leerlingen vonden het soms moeilijk om te benoemen wat ze door praktijkgericht onderwijs over zichzelf hadden geleerd. Veel leerlingen hadden hier niet eerder over nagedacht. Toch kwamen de meeste leerlingen na een tijdje nadenken tot nieuwe inzichten. Vaak waren dit inzichten met betrekking tot loopbaanoriëntatie, bijvoorbeeld: *"ik ben erachter gekomen dat ik ouderenzorg niet leuk vind"* (leerling vo) of "*ik heb ontdekt dat ik programmeren leuk vind" (leerling po)*. Sommige leerlingen gaven ook aan dat ze door praktijkgericht onderwijs meer inzicht hadden gekregen in hun eigen talenten, bijvoorbeeld: "*ik heb geleerd dat ik rustig kan blijven en weinig stress ervaar" (leerling vo).*

De leraren van de praktijkklas benoemden dat leerlingen die hieraan deelnamen (kinderen met uitstroomprofiel prak of basis/kader), er zeer veel baat bij hebben. Het verhoogt hun zelfvertrouwen doordat ze iets kunnen en beter worden. Ook hun ouders merken dit.

Opbrengsten voor leraren

Uit de gesprekken met vo-leraren blijkt dat praktijkgericht onderwijs veel van hen vraagt. Dit geldt in het bijzonder voor leraren die zelf opdrachten en beoordelingsinstrumenten ontwikkelen. Daarnaast kost de afstemming met externe samenwerkingspartners veel tijd en doet dit een beroep op vaardigheden zoals netwerken en het onderhouden van relaties. Ook tijdens de lessen wordt er meer van leraren gevraagd, omdat zij meer moeten differentiëren wanneer leerlingen tegelijkertijd aan verschillende projecten werken of zich in uiteenlopende fasen van een project bevinden. Tegelijkertijd hebben we ook veel enthousiaste docenten gesproken. Voor sommigen biedt praktijkgericht onderwijs juist een kans om het werk te verdiepen en extra uitdaging te vinden. Ook in het primair onderwijs benadrukte een schoolleider dat praktijkgericht onderwijs het werk van de desbetreffende leraar verrijkt en meer afwisseling bood, waardoor zij gemotiveerd was om fulltime te blijven werken. Po-leraren waarderen de kleinere groepen en de mogelijkheid om betekenisvollere relaties aan te gaan met hun leerlingen.

Voortgang van praktijkgericht onderwijs

Vooral de scholen die praktijkgericht onderwijs in samenwerking met het bedrijfsleven vormgeven, benadrukken dat dit onderwijs voortdurend vernieuwing en afstemming vraagt. Sommige opdrachten kunnen het jaar daarop worden hergebruikt, maar moeten telkens worden afgestemd en waar nodig aangepast aan de nieuwe context. Dit maakt dat het onderwijs altijd in ontwikkeling is.

Daarnaast geven de meeste leraren aan dat praktijkgericht onderwijs veel van hen vraagt. Dit geldt met name voor leraren die opdrachten en beoordelingsinstrumenten zelf ontwikkelen en samenwerken met het externe partners. De voorbereidingstijd is doorgaans dan ook hoger dan bij vakken zoals wiskunde of Nederlands. Sommige leraren krijgen wel extra voorbereidingstijd voor de praktijkgerichte lessen, maar dit is meestal niet toereikend.

Verder lopen de scholen in de samenwerking met externe partners ertegenaan dat in de omgeving van de school niet altijd veel bedrijven zijn gevestigd. Sommige respondenten geven aan dat schaalbaarheid een probleem kan vormen wanneer praktijkgericht onderwijs breder wordt uitgerold. In elke regio is slechts een beperkt aantal bedrijven bereid of in staat om mee te werken aan praktijkgerichte opdrachten. Wanneer meerdere scholen in dezelfde regio praktijkgericht onderwijs aanbieden, raken deze bedrijven al snel overvraagd, waardoor het vinden van partners moeilijker wordt. Bovendien maken de relatief hoge kosten van bedrijfsbezoeken het extra uitdagend. Daarnaast leunt het netwerk vaak sterk op één leraar, waardoor het vertrek van deze persoon een risico vormt voor de continuïteit.

Verbeterkansen

Aan de respondenten hebben we ook gevraagd welke verbeterkansen zij voor praktijkgericht onderwijs zien. Daarnaast hebben we gevraagd wat de respondenten andere scholen mee zouden geven wanneer ze met praktijkgericht onderwijs starten.

Verbeterpunten volgens leerlingen

De meeste leerlingen zijn enthousiast over praktijkgericht onderwijs. Wel merken meerdere leerlingen op dat de opdrachten niet altijd ‘echt’ aanvoelen. Dit komt bijvoorbeeld doordat ze uit veel deelopdrachten bestaan of kleinschaliger zijn dan in de praktijk. Zo vertelt een leerling uit het profiel Groen dat de opdrachten op school vaak beperkt blijven tot het uitzetten van enkele plantjes, terwijl dit in het bedrijfsleven veel grootschaliger gebeurt.

Tips voor scholen die met praktijkgericht onderwijs gaan starten

Leraren en schoolleiders benadrukken dat het belangrijk is dat scholen bij de start van praktijkgericht onderwijs uitgaan van hun eigen visie. Er is geen standaardaanpak die eenvoudig op alle scholen kan worden toegepast. Het succes hangt sterk af van de capaciteiten en het enthousiasme van de betrokken leraren. In de gesprekken met vo-scholen kwam naar voren dat niet iedere leraar praktijkgericht onderwijs kan of wil geven. Het is daarom van belang dat dit onderwijs niet wordt ingevuld door docenten met “uren over”, maar juist door leraren die hier affiniteit mee hebben.

Ook de rol van de schoolleider of teamleider kwam in meerdere gesprekken naar voren, net name als pleitbezorger richting het bestuur. Twee respondenten (uit po en vo) gaven aan dat zij voortdurend richting het bestuur moeten onderbouwen waarom praktijkgericht onderwijs belangrijk is en waarom hiervoor extra financiële middelen nodig zijn. Zij ervoeren dit als een voortdurende strijd. Een wissel van school of teamleider zou mogelijk ook betekenen dat praktijkgericht onderwijs op school zou verdwijnen.

Verbeterkansen voor de Rijksoverheid
Meerdere respondenten geven aan dat praktijkgericht onderwijs meer ontwikkeltijd vraagt dan andere vakken, wat het kostbaar maakt. Daarbovenop komen vaak extra uitgaven voor materialen, projecten en excursies. Structurele financiering zou er volgens hen voor zorgen dat praktijkgericht onderwijs duurzaam wordt verankerd in het curriculum.

Ook kwam in meerdere gesprekken naar voren dat sommige scholen veel rigiditeit ervaren in de examinering van de beroepsgerichte programma's (vmbo basis en kader) en het toezicht van de inspectie. Hierdoor voelen sommige scholen zich beperkt in de eigen ruimte die ze hebben om praktijkgericht onderwijs naar eigen inzicht vorm te geven.

Respondenten benadrukken dus dat zowel meer financiële middelen als meer ruimte om te experimenteren nodig is om praktijkgericht onderwijs te verbeteren en verder te verankeren. Ook gaf een van de scholen aan dat ze het prettig zouden vinden als de overheid een rol zou kunnen spelen in het verbinden van de school met externe partners in de omgeving. Een andere school geeft aan dat ze behoefte hebben aan professionaliseringsmogelijkheden voor leraren die praktijkgerichte vakken geven.

7 Conclusies en aanbevelingen

Om recht te doen aan de diversiteit aan talenten van leerlingen, is het noodzakelijk om meer aandacht en erkenning te geven aan praktijkgericht onderwijs. Hoewel veel scholen al praktijkgerichte onderdelen aanbieden en deze als waardevol ervaren, blijft het zichtbaar maken en meetbaar maken van de prestaties een uitdaging. Daarom heeft OCW dit onderzoek geïnitieerd naar de huidige plek van praktijkgericht onderwijs in het primair en voortgezet onderwijs en naar manieren waarop de zichtbaarheid, meetbaarheid en waardering van prestaties van leerlingen hierin worden vormgegeven.

Overkoepelende bevindingen

Alles overziend trekken wij de volgende conclusies over de stand van zaken van praktijkgericht onderwijs in Nederland.

Primair onderwijs

Veel basisscholen bieden in meer of mindere mate praktijkgericht onderwijs aan. Dit onderwijs heeft echter vaak nog een incidenteel karakter — het gaat dan om losse activiteiten zoals excursies, projecten of workshops. Structurele inbedding in het curriculum ontbreekt meestal, zowel wat betreft meetbaarheid als waardeerbaarheid.

Op minder dan de helft van de basisscholen worden praktijkgerichte activiteiten beoordeeld en als er sprake is van een beoordeling dan wordt deze beoordeling als minder belangrijk gezien dan theoretische prestaties, omdat het niet meeweegt in het advies naar het voortgezet onderwijs. Dit maakt dat ouders en leerlingen in het po ook minder waarde hechten aan praktijkgerichte prestaties.

Voortgezet onderwijs

Net als in het po bieden ook de meeste vo-scholen praktijkgerichte activiteiten aan, maar hier zien we grote verschillen tussen de leerroutes. In vmbo-basis/kader vormt praktijkgericht onderwijs de kern van het curriculum en is praktijkgericht onderwijs ook onderdeel van het examenprogramma, waardoor deze leerwegen logischerwijs meer aandacht besteden aan praktijkgericht onderwijs. Voor vmbo-tl is praktijkgericht onderwijs in opkomst, maar verschilt de invulling sterk (zie de casestudies). In havo/vwo bevindt de implementatie zich overwegend in een experimenteel stadium.

In het vo, met name vmbo basis/kader en in de praktijkgerichte programma's, wordt actief gewerkt aan het meetbaar maken van praktijkgerichte vaardigheden, vaak via rubrics. Toch blijft de vertaling van eindtermen naar valide meetinstrumenten een professionele uitdaging. De 'waarde' van praktijkgerichte prestaties is in het vo vaak concreter dan in het po, omdat deze resultaten meetellen voor de overgang naar het volgende leerjaar of examen.

Verder komt uit het onderzoek naar voren dat het organiseren van praktijkgericht onderwijs een aanzienlijke investering in tijd en middelen vraagt. Uit de enquête blijkt dat een aanzienlijk deel van de leraren in het voortgezet onderwijs een hogere werkdruk ervaart bij praktijkgericht onderwijs in vergelijking met reguliere lessen. Gesproken leraren geven regelmatig aan dat de toegekende ontwikkeltijd structureel onvoldoende is, waardoor zij vaak in hun eigen tijd opdrachten ontwikkelen en contacten met het werkveld leggen. Ze voegen toe dat deze extra inzet niet alleen nodig is voor de ontwikkeling, maar ook voor het continu actueel houden van het lesmateriaal, een eis die specifiek voor praktijkvakken zwaarder weegt dan voor traditionele theorievakken.

Overkoepelend beeld (po en vo)

Praktijkgericht onderwijs bevindt zich in een fase van enthousiaste maar ook versnipperde en precaire ontwikkeling. De verankering in het systeem is zeer kwetsbaar. Initiatieven zijn afhankelijk van enthousiaste individuen en van jaarlijks onzekere financiering. Voor deze voortrekkers is het duidelijk een zoektocht om te komen tot een *bestendig* programma met *praktijkgerichte* en *beoordeelbare* (buitenschoolse) opdrachten. Er is veel verschil in hoe scholen dit invullen. Samenwerkingen met bedrijven worden als waardevol gezien, maar contacten zijn in de regel persoonsgebonden. Bezoeken zijn duur en met een groep groter dan vijftien kinderen al snel voor organisaties ook minder aantrekkelijk. Structurele knelpunten rondom tijd, middelen, en organisatie belemmeren kortom duurzame bredere implementatie van praktijkgericht onderwijs. Het risico is reëel dat waardevolle, lokaal ontwikkelde programma's verdwijnen zodra een sleutelfiguur vertrekt of de financiering stopt.

Desondanks is de interne waardering op de scholen hoog: leraren zijn enthousiast en leerlingen geven de vakken bijna unaniem een positief oordeel. De enquête geeft aan dat zowel leerlingen als docenten over het algemeen zeer positief zijn. Leraren worden gedreven door het enthousiasme dat ze bij leerlingen zien en de meerwaarde die het onderwijs biedt. Gesproken leerlingen zijn bijna zonder uitzondering positief. De didactische meerwaarde wordt breed erkend. Praktijkgericht onderwijs brengt kinderen niet alleen de daadwerkelijke praktische vaardigheid bij (bijvoorbeeld koken of ontwerpen). Het leert ze ten tweede metacognitieve vaardigheden zoals samenwerken en biedt meer praktisch ingestelde leerlingen de kans om succeservaringen op te doen. Bovendien helpt praktijkgericht onderwijs ook bij de 'gewone' *cognitieve* vaardigheden die traditionele vakken zoals rekenen en wiskunde bijbrengen. De twee bij de casestudies genoemde voorbeelden over oppervlakteberekening illustreren dit. Toch blijkt uit de enquête dat het verbeteren van theoretische leerprestaties zelden als doel van praktijkgericht onderwijs wordt genoemd.

De externe status van praktijkgericht onderwijs erkent dit niet. Praktijkgericht onderwijs wordt nog vaak gezien als 'concurrent' van de theoretische vakken, waarbij veelal gevonden wordt dat tijd besteed aan praktijkgericht onderwijs effectiever aan bijvoorbeeld traditioneel wiskundeonderwijs had kunnen besteed. Leraren in de casestudies geven aan dat wanneer praktijkgericht onderwijs goed gegeven wordt, er juist sprake is van *synergie* met theoretisch onderwijs, omdat leerlingen door actief leren een beter begrip krijgen van die passief geleerde lesstof. De perceptie dat praktijkgericht onderwijs niet bijdraagt aan leerprestaties in traditionele vakken – en daar zelfs een negatieve invloed op zou hebben doordat er minder tijd voor overblijft – belemmert de verdere adoptie ervan.

Tot slot valt op dat diverse scholen vergelijkbare motivaties noemen voor het geven van praktijkgericht onderwijs. Vaak komt terug dat actiever leren nuttiger is dan passief leren. Scholen willen die vorm van leren dus faciliteren en actief inzetten. Ook komt terug dat (praktijk)vaardigheden waardevolle leeropbrengsten vertegenwoordigen die het onderwijssysteem en de maatschappij onvoldoende op waarde schatten. Scholen willen bijdragen aan het veranderen daarvan.

Aanbevelingen

Scholen in het primair – en voortgezet onderwijs werken met enthousiasme aan het opzetten en implementeren van praktijkgericht onderwijs. Tegelijkertijd kenmerkt de huidige fase zich door onzekerheid, het is een zoektocht naar de juiste aanpak. De initiatieven zijn bovendien vaak versnipperd, kwetsbaar en afhankelijk van de gedrevenheid van enkele pioniers. Om van deze fase over te gaan naar een duurzame, brede verankering, formuleren we op basis van dit onderzoek een aantal aanbevelingen voor het ministerie van OCW.

Aanbeveling 1: Geef helderheid over de doelen
Voordat er keuzes gemaakt worden over de mate van sturing, is helderheid over de hoofddoelen van praktijkgericht onderwijs nodig. Uit ons onderzoek blijkt dat scholen diverse doelen nastreven: het vergroten van zelfvertrouwen, het aanleren van vaardigheden als presenteren en samenwerken, of het versterken en leren toepassen van theoretische kennis (bv. rekenen en taal). Een duidelijke visie van de overheid geeft richting. Gaat het primaire doel bijvoorbeeld om het versterken van basisvaardigheden in een betekenisvolle context, het vergroten van de instroom in technische sectoren, of het bevorderen van het welzijn van leerlingen die beter leren door te doen – of om een combinatie daarvan? Deze helderheid is een voorwaarde om te kunnen bepalen wat als 'succesvol' praktijkgericht onderwijs geldt en hoe de waarde ervan in het onderwijssysteem erkend kan worden.

Aanbeveling 2: Maak een fundamentele keuze in de aansturing
Uit de casestudies komt een spanning naar voren tussen de behoefte aan sturing vanuit de overheid en de wens voor autonomie. We adviseren OCW hierin een fundamentele keuze te maken tussen twee paden.

Pad A: Sturen via kaders en programma's
In dit scenario kiest OCW voor een actieve, sturende rol door heldere kaders te bieden. Dit pad biedt scholen duidelijkheid, verlaagt de werkdruk voor docenten omdat het wiel niet steeds opnieuw uitgevonden hoeft te worden, en zorgt voor landelijke herkenbaarheid. Dit kan het draagvlak onder ouders vergroten en de status van de vakken verhogen. Concreet betekent dit dat OCW de regie neemt op:

- Curriculum: Ontwikkel een officiële doorlopende leerlijn met kerndoelen en eindtermen, stel examenprogramma's vast en het coördineren de ontwikkeling van gestandaardiseerde beoordelingsmethoden.
- Materiaal: Financier een databank met kwalitatief hoogstaande lesmaterialen en gevalideerde rubrics.
- Bevoegdheden: Creëer een erkend certificeringstraject voor docenten. Dit is vanuit sommige gesproken scholen een wens voor zowel bijscholing als voor borging en werving. Geef bijvoorbeeld de Stichting Platforms vmbo (SPV) de opdracht om, gebruikmakend van hun bestaande infrastructuur via bijscholingvmbo.nl en een kwartiermaker PGP, dit traject te ontwikkelen en aan te bieden.[11]
- Formele financiering: Koppel structurele bekostiging aan de formele status van het vak, die rekening houdt met de hogere kosten voor materialen en ontwikkeltijd.

Pad B: Faciliteren van vrijheid en lokale initiatieven
In dit scenario kiest OCW voor een faciliterende rol, waarbij de inhoudelijke invulling primair bij de scholen zelf ligt. Dit pad doet recht aan de lokale context, geeft ruimte aan de innovatiekracht van voorloperscholen en leidt tot maatwerk. De rol van de overheid is hier niet het voorschrijven van de inhoud, maar het creëren van de best mogelijke voorwaarden voor de praktijk. Concreet betekent dit dat OCW de regie neemt op:

[11] Op dit moment evalueert Oberon samen met het Kohnstamm Instituut bijscholingvmbo.nl en andere subsidies aan SPV. Het rapport verschijnt dit jaar.

- Voldoende financiering: Ontwikkel een flexibel subsidiekader waarbij scholen financiering kunnen aanvragen op basis van een eigen, goed onderbouwd plan. De verantwoording ligt dan niet op het volgen van een programma, maar op het aantonen dat de strategische doelen (uit aanbeveling 1) worden behaald.
- Kennisdeling: Investeer in een bottom-up kennisdelingsplatform waar scholen zelf hun succesvolle opdrachten, materialen en rubrics kunnen delen. Rijk ook voorbeelden aan van manieren waarop scholen binnen de huidige kaders en examenprogramma's praktijkgericht kunnen werken. Faciliteer daarnaast leergemeenschappen waar pioniersscholen hun expertise kunnen overdragen aan startende scholen. Hierdoor kunnen scholen van elkaars ervaringen leren en hoeven zij het wiel niet telkens opnieuw uit te vinden.
- Verankering: Stimuleer scholen om praktijkgericht onderwijs meer te verankeren, bijvoorbeeld door een visie te formuleren, een coördinator aan te stellen en leerdoelen te formuleren.
- Wegnemen van barrières: Onderzoek actief welke knellende regelgeving (bijv. rondom docentbevoegdheden) de lokale initiatieven belemmert en pas deze aan om meer flexibiliteit en maatwerk mogelijk te maken.

Aanbeveling 3: Verbeter de condities voor duurzame implementatie
Ongeacht de gekozen mate van sturing, is het cruciaal om de huidige fragiele toestand van praktijkgericht onderwijs robuust te maken. Hiervoor verdienen in ieder geval de volgende basisvoorwaarden aandacht:

- Verhoog de status: Blijf als overheid actief communiceren dat praktijkgericht onderwijs een waardevol en belangrijk onderdeel is van álle leerroutes en dat het bijdraagt aan het leren toepassen van theoretische kennis. Draag dit krachtig uit.
- Investeer in meetbaarheid: Dit kan niet zonder de ontwikkeling van een valide toetssysteem. Draag zorg voor de ontwikkeling van toetsvormen die aantonen hoe via praktische opdrachten – opdrachten waar een niet geschreven verwerking nadrukkelijk deel van uitmaakt –kunnen worden verworven en aangetoond. Dit maakt de opbrengst van praktijkgericht onderwijs tastbaar en helpt om ook ouders die een meer traditionele schoolloopbaan voorstaan, te overtuigen van de meerwaarde. Hieraan kan het lopende onderzoek naar het meetbaar en toetsbaar maken van praktijkgerichte vaardigheden een bijdrage aan leveren.
- Verbreed de scope voorbij techniek: Praktijkgericht onderwijs wordt nu vaak nog ten onrechte geassocieerd met uitsluitend techniek. Ontwikkel en verspreid inspiratiemateriaal dat laat zien hoe de principes van praktijkgericht leren ook binnen andere domeinen vormgegeven kunnen worden. Denk aan het opzetten van een webshop bij management & organisatie, het uitvoeren van een bodemonderzoek in de eigen wijk bij aardrijkskunde, het ontwikkelen en uitzetten van een stemwijzer voor maatschappijleer of het ontwikkelen van een taalapp bij de moderne vreemde talen.

Aanbeveling 4: Zorg voor een landelijk ondersteuningstraject
Zorg ongeacht het gekozen pad (a of b) voor een tijdelijk landelijk ondersteuningstraject gericht op het verder versterken van de positie en waardering van praktijkgericht onderwijs.

Bijlage 1 Geraadpleegde literatuur

Abrahams, I., & Reiss, M. J. (2015). The assessment of practical skills. *School Science Review*, *96*(357), 40–44. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5274971

Andrade, H. (2000). Using Rubrics To Promote Thinking and Learning. *Educational Leadership, 57*, 13-18.

Banawi, A., Rumasoreng, M. I., Hasanah, N., Rahawarin, D. A., & Basta, I. (2024). The Relationship between Problem-Solving Skills and Student Academic Achievement: A Meta-Analysis in Education. *Journal of Ecohumanism*, *3*(3), 1287–1299. https://doi.org/10.62754/joe.v3i3.3413

Bartle, E. (2015). Experiential Learning: An Overview. *The University Of Queensland. Institute For Teaching And Learning Innovation*. http://itali.uq.edu.au/filething/get/1860/Experiential_learning_overview_Final_16_Mar_15.pdf

Bloem, B. (2024). Talenten ontwikkelen in de praktijk. *Van12tot18, april-mei.* Geraadpleegd op 8 januari van https://www.praktijkgerichteprogrammas.nl/inspiratie/talenten-ontwikkelen-praktijk/

Conijn, J. M., Van der Veen, I., Bruck, S., Van der Ploeg, S., Kamphuis, E. & Van de Vrie, M. (2024). *Veel eigen regie voor leerlingen in het voortgezet onderwijs. Een verkennende studie naar effecten op motivatie, welzijn en prestaties*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1126.

De La Garza, A. (2013). Practice-Based Film Education for Children: Teaching and Learning for Creativity, Citizenship, and Participation. In *Palgrave Macmillan US eBooks* (pp. 221–237). https://doi.org/10.1057/9781137032690_12

Deci, E. L. and Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-determination in Human Behavior*. New York: Plenum.

Gajda, A., Karwowski, M., & Beghetto, R. A. (2017). Creativity and academic achievement: A meta-analysis. *Journal of Educational Psychology, 109*(2), 269–299. https://doi.org/10.1037/edu0000133

Higgs, J. (2012). Practice-Based Education Pedagogy. In: Practice-Based Education. Practice, Education, Work and Society, vol 6. SensePublishers, Rotterdam. https://doi.org/10.1007/978-94-6209-128-3_6

Hogg, L., & Volman, M. (2020). A Synthesis of Funds of Identity Research: Purposes, Tools, Pedagogical Approaches, and Outcomes. *Review of Educational Research, 90*(6), 862-895. https://doi.org/10.3102/0034654320964205

Hudson, C. C., & Whisler, V. R. (2008). Contextual Teaching and Learning for Practitioners. *DOAJ (DOAJ: Directory Of Open Access Journals)*. https://doaj.org/article/bcea16a3e5564bd5b56707b6ba62d841

Kennisrotonde. (2022a). Kan met de portfoliomethodiek betrouwbaar en valide summatief getoetst worden in het mbo? (KR. 1381)

Kennisrotonde. (2022b). Wat is er in de wetenschappelijke literatuur bekend over de effecten van formatief evalueren op de leerprestaties, welbevinden en eigenaarschap van leerlingen en op de wijze waarop docenten hun werk doen in het voortgezet onderwijs? (1e update). (KR. 162)

Kennisrotonde. (2022c). Welk effect heeft het organiseren van lessen buiten de reguliere klas voor specifieke groepen leerlingen op de leerprestaties van die leerlingen, met name de minder sterk presterende? (KR.1469)

Kolb, D. A. (1983). *Experiential Learning : Experience as the Source of Learning and Development*. http://ci.nii.ac.jp/ncid/BB1767575X

Kuandykova, E., Karbayeva, S., Karmenova, N., Tleubergenova, K., & Ziyavdinova, A. (2024). The importance of practice-oriented tasks in the field of education. *Scientific Herald Of Uzhhorod University Series Physics*, *2024*(55), 2197–2207. https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.219sv7

Ledoux, G. (2022). *Kennis van de wereld opbouwen: kerntaak van het nderwijs.* Onderwijskennis.nl (NRO). Geraadpleegd op [13 01 2025], van www.onderwijskennis.nl/node/3602

Lewis, L. H., & Williams, C. J. (1994). Experiential learning: Past and present. *New Directions For Adult And Continuing Education*, *1994*(62), 5–16. https://doi.org/10.1002/ace.36719946203

Maehr, M. L., & Zusho, A. (2009). Achievement goal theory: The past, present, and future. In K. R. Wenzel & A. Wigfield (Eds.), *Handbook of motivation at school* (pp. 77–104). Routledge/Taylor & Francis Group.

Niemiec, C.P., Ryan, R. M. (2009). Autonomy, competence, and relatedness in the classroom. Applying self-determination theory to educational practice. *Theory and Research in Education*, 7(2), 133-144.

OECD (2024), *PISA Vocational Education and Training (VET): Assessment and Analytical Framework*, PISA, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/b0d5aaf9-en.

Paul, M. (2024, 7 juni). De waardering van praktijkgericht onderwijs en de toekomst van het vmbo [kamerbrief]. Geraadpleegd van https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/06/07/de-waardering-van-praktijkgericht-onderwijs-en-de-toekomst-van-het-vmbo

PO Management. (2019). Van Plusklas naar Klusklas. nr. 12, p. 43-9.

Rajala, A., Kumpulainen, K., Hilppö, J., Paananen, M., & Lipponen, L. (2016). Connecting learning across school and out-of-school contexts: A review of pedagogical approaches. In O. Erstad, K. Kumpulainen, Å. Mäkitalo, K., P. Pruulmann-Vengerfeldt & T. Jóhannsdóttir (Eds.), *Learning across contexts in the knowledge society*. Sense publishers: Rotterdam.

Reese, H. W. (2011). The learning-by-doing principle. *Behavioral Development Bulletin, 17*(1), 1–19. https://doi.org/10.1037/h0100597

Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*, 68–78.

Sanders, P. (2011). *Toetsen op school*. Cito.

Scheerens, J., Van der Werf, G., & De Boer, H. (2020). Soft skills in education. In *Springer eBooks*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-54787-5

Schildkamp, K., Heitink, M., Kleij, F. van der, Hoogland, I., Dijkstra, A., Kippers, W. & Veldkamp, B. (2014). Voorwaarden voor effectieve formatieve toetsing. Een praktische review. Enschede: Universiteit Twente.

SLO (2023). Toetsing, beoordeling en feedback: omschrijving en toelichting van veelgebruikte begrippen door SLO. Raadpleegbaar op: https://www.slo.nl/thema/meer/curriculum-toetsing/

Sluijsmans, D. M. A., Joosten-ten Brinke, D. & Van der Vleuten, C. P. M. (2013). *Toetsen met leerwaarde. Een reviewstudie naar de effectieve kenmerken van formatief toetsen.* NWO-PROO

Stroet, K., Opdenakker, M. C., & Minnaert, A. (2013). Effects of need supportive teaching on early adolescents' motivation and engagement: A review of the literature. *Educational Research Review*, 9, 65-87.

Tal, T. (2012). Out-of-School: Learning Experiences, Teaching and Students' Learning. In: Fraser, B., Tobin, K., McRobbie, C. (eds) Second International Handbook of Science Education. Springer International Handbooks of Education, vol 24. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9041-7_73

Van Berkel, H., Bax, A., & Joosten-ten Brinke (2017). Toetsen in het Hoger Onderwijs. Managementboek.

Van der Veen, I., Weijers, D, Dikkers, L., Hornstra, L., & Peetsma, T. (2014). *Een praktijkreviewstudie naar het motiveren van leerlingen met verschillende prestatieniveaus en sociale en etnische achtergrond.* Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Van Vlokhoven, H., & Hoeve, A. (2022). *Versterken van leren in de beroepspraktijk.* Onderwijskennis.nl (NRO). Geraadpleegd op 8 januari 2025, van https://www.onderwijskennis.nl/node/1624

Vembye, M. H., Weiss, F., & Hamilton Bhat, B. (2024). The Effects of Co-Teaching and Related Collaborative Models of Instruction on Student Achievement: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Review of Educational Research, 94*(3), 376-422. https://doi.org/10.3102/00346543231186588

Volman, M. & Veerman, E. (2022). *Binnen- en buitenschools leren verbinden.* Onderwijskennis.nl (NRO). Geraadpleegd op [17 december 2024], van www.onderwijskennis.nl/node/2756

Volman, M., & 't Gilde, J. (2020). The effects of using students' funds of knowledge on educational outcomes in the social and personal domain. *Learning Culture And Social Interaction*, *28*, 100472. https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100472

Voukelatou, G. (2019). The Contribution of Experiential Learning to the Development of Cognitive and Social Skills in Secondary Education: A Case Study. *Education Sciences*, *9*(2), 127. https://doi.org/10.3390/educsci9020127

Wigfield, A. & Eccles, J. S. (2000). Expectancy–Value Theory of Achievement Motivation. *Contemporary Educational Psychology 25*, 68–81.

Zitter, I., & Hoeve, A. (2012). *Hybride leeromgevingen: Het verwerven van leer- en werkprocessen*. Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

[1] Kamerbrief over de waardering van praktijkgericht onderwijs (2023)
[2] https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/06/07/de-waardering-van-praktijkgericht-onderwijs-en-de-toekomst-van-het-vmbo
[3] https://www.praktijkgerichteprogrammas.nl/
[4] https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/06/07/de-waardering-van-praktijkgericht-onderwijs-en-de-toekomst-van-het-vmbo
[5] https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/praktijkgericht/praktijkgerichte-programma-gl-tl/
[6] https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/havo-praktijkgericht/ontwikkelingen-havo/praktijkgerichte-programma-havo/
[7] https://rvcdehef.nl/wat-houdt-praktijkgericht-onderwijs-in/
[8] https://www.naturalis.nl/educatie
[9] https://amsterdam.wereldmuseum.nl/nl/onderwijs
[10] https://www.naturalis.nl/educatie/basisonderwijs/natuurtalent
[11] https://www.amsterdam.nl/sociaaldomein/onderwijs/amsterdamse-klas/doelab-kinderen-leren/
[12] https://www.oba.nl/leren/oba-school/po.html
[13] https://www.oba.nl/maakplaats.html
[14] https://www.leraar24.nl/69391/praktijk-en-theorie-bij-onderzoekend-leren/
[15] https://amsterdam.wereldmuseum.nl/nl/onderwijs/voortgezet-onderwijs/raad-van-de-raaf
[16] https://www.technasium.nl/
[17] https://ja.nl/technasium/
[18] https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/havo-praktijkgericht/ontwikkelingen-havo/praktijkgerichte-programma-havo/
[19] https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/praktijkgericht/praktijkgerichte-programma-gl-tl/
[20] https://www.praktijkgerichteprogrammas.nl/inspiratie/bijscholing-maak-goede-praktijkgerichte/
[21] https://www.slo.nl/publish/pages/19642/voorbeeldopdracht_pgp_t_vanuit_vmbo.pdf
[22] https://www.slo.nl/publish/pages/19642/voorbeeldopdracht_pgp_t_vanuit_vmbo.pdf
[23] https://www.slo.nl/thema/meer/doorstroom-vmbo/algemene/werken-algemene/werken-rubrics/

Bijlage 2 Gespreksleidraad scholen

Inleiding

In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap inventariseert Oberon samen met het Kohnstamm Instituut welke plek praktijkgericht onderwijs inneemt in het primair en voortgezet onderwijs. Theoretische capaciteiten staan centraal in de maatschappij en het onderwijs, waardoor praktijkgerichte prestaties en diploma's vaak ondergewaardeerd worden. Het ministerie wil de waardering voor praktijkgericht onderwijs beter verankeren in ons onderwijssysteem.

Bij praktijkgericht onderwijs leren leerlingen met het toepassen van kennis en vaardigheden in echte situaties. Leerlingen maken iets of doen iets dat nuttig of bruikbaar kan zijn 'in het echt', bijvoorbeeld voor een bedrijf, gemeente of zorginstelling. Anders dan bij 'gewone lessen' worden de leerlingen niet schriftelijk getoetst, maar beoordeelt de leraar het proces of product.

Uit een enquête is gebleken dat uw school ervaring heeft met het aanbieden van praktijkgericht onderwijs. We gaan graag met u in gesprek om wat meer over uw ervaringen hiermee te horen.

Introductie

1. Kunt u uzelf voorstellen? Naam, functie, betrokkenheid bij praktijkgericht onderwijs.
2. We zijn benieuwd hoe uw school invulling geeft aan praktijkgericht onderwijs. Kunt u daar wat meer over vertellen? (Bijvoorbeeld: verschillende programma's/voor alle leerlingen of een deel van de leerlingen/aantal uur.

Motivatie

3. Sinds wanneer wordt praktijkgericht onderwijs bij u op school aangeboden?
    a. Wat was de reden dat uw school praktijkgericht onderwijs heeft ingevoerd? (Bijvoorbeeld betere voorbereiding op vervolgonderwijs/ ontwikkelen soft skills/ leerlingen met een andere leerstrategie kansen bieden etc.)
4. Welke doelen streeft u na met praktijkgericht onderwijs? Welke vaardigheden en kennis wilt u de leerlingen met praktijkgericht onderwijs meegeven?

Rol van praktijkgericht onderwijs binnen het huidige curriculum

5. Worden praktijkgerichte opdrachten geïntegreerd in reguliere vakken en/of apart aangeboden?
6. We willen graag weten hoe een praktijkgerichte les of activiteit eruitziet. Kunt u een kenmerkend/representatief voorbeeld omschrijven?
    a. Wat doen de leerlingen?
    b. Hoe worden leerlingen begeleid bij praktijkgericht onderwijs?
    c. Waar vindt het plaats?
    d. Vindt de activiteit plaats (in samenwerking met) bedrijven of maatschappelijke organisaties?
    e. Worden er specifieke methoden of leermiddelen gebruikt?
    f. Werken de leerlingen ergens naartoe? Bijvoorbeeld een presentatie, verslag of product?

Waarderen en beoordelen

7. Wordt praktijkgericht onderwijs beoordeeld?
    a. Zo ja, hoe? (Formatief/summatief/beoordelingsinstrument)
8. Worden de praktijkgerichte vaardigheden van leerlingen zichtbaar gemaakt voor leerlingen en ouders?

   a. Zo ja, hoe? (Bijvoorbeeld: in het rapport/terugkoppeling aan ouders na een activiteit)
9. De volgende vraag gaat over de waardering van praktijkgericht onderwijs op uw school. We willen graag weten of praktijkgerichte prestaties anders worden beoordeeld dan theoretische prestaties. Hoe wordt praktijkgericht onderwijs bij u op school gewaardeerd door:
   a. Leerlingen
   b. Ouders
   c. Docenten
10. Worden de praktijkgerichte vaardigheden of beoordelingen van leerlingen meegenomen in vervolgtrajecten?
   a. Zo ja, wanneer? (Bijvoorbeeld van vo naar een andere leerroute)
11. Evalueert u de kwaliteit en resultaten van praktijkgericht onderwijs?
   a. Zo ja, hoe?

Opbrengsten en voortgang

12. Wat heeft praktijkgericht onderwijs tot nu toe opgeleverd? (m.b.t. de eerder gestelde doelen van praktijkgericht onderwijs).
13. We willen graag weten wat het geven van praktijkgericht onderwijs betekent voor leraren.
   a. In hoeverre vraagt praktijkgericht onderwijs iets anders, bijvoorbeeld andere kennis en vaardigheden, van leraren?
   b. In hoeverre voelen leraren bij u op school zich comfortabel en bekwaam om praktijkgericht onderwijs te geven?
   c. Wat betekent het geven van een praktijkgericht vak/praktijkgerichte activiteiten voor de werkdruk van leraren? En voor het werkplezier?
14. Zijn er verbeteringen gewenst om praktijkgericht onderwijs (nog) beter vorm te geven bij u op school? Zo ja, waarin? Welke mogelijkheden of verbeterkansen ziet u:
   a. Voor de school
   b. Voor de gemeente
   c. Voor de rijksoverheid
15. Wat zou u andere scholen willen meegeven die aan praktijkgericht onderwijs willen gaan doen?

Tot slot

16. Heeft u nog vragen of punten die niet genoemd zijn?

Bijlage 3 Gespreksleidraad leerlingen

Inleiding

Op jullie school wordt gewerkt met praktijkgerichte vakken of met praktijkgerichte lessen. Er is steeds meer aandacht voor praktijkgericht onderwijs en wat dat voor leerlingen oplevert; voor het krijgen van kennis en vaardigheden en voor een betere voorbereiding op het vervolgonderwijs. We praten graag met jullie over het praktijkgerichte onderwijs op jullie school. We willen weten wat jullie ervan vinden en wat jullie eraan hebben.

Introductie

1. Kun je jezelf voorstellen? (Naam, leeftijd, klas, niveau)

Rol van praktijkgericht onderwijs binnen het huidige curriculum

Bij praktijkgericht onderwijs wordt de verbinding gelegd met de wereld buiten school. Je leert met het toepassen van kennis en vaardigheden door echte situaties. Bij praktijkgericht onderwijs leer je door te doen: de leerlingen zijn actief en voeren uit.

Praktijkgericht onderwijs is anders dan ‘gewoon’ onderwijs, waar je een les krijgt van de leraar en de leraar met een toets kijkt of je het hebt gegrepen. Bij praktijkgericht onderwijs voer je praktische opdrachten uit. Je maakt iets of doet iets dat nuttig of bruikbaar kan zijn ‘in het echt’, bijvoorbeeld voor een bedrijf. Hoe je de opdracht uitvoert, wordt beoordeeld door je leraar.

2. Wat doet jullie school aan praktijkgericht onderwijs? (voorbeelden noemen als het nog niet duidelijk genoeg is wat praktijkgericht onderwijs precies is)
    a. Waarom denk je dat de school hier aandacht aan besteedt? /Wat heb je hierover gehoord?
3. Kun je omschrijven hoe een praktijkgerichte les/activiteit eruitziet?
    a. Wat doe je tijdens deze les?
    b. Is de activiteit voor alle leerlingen of een deel van de leerlingen?
    c. Hoe verschilt deze les van een ‘gewone’ les?
    d. Wat doet de docent/andere begeleiders?
    e. Waar vindt de activiteit plaats?
    f. Werk je ergens naartoe? Bijvoorbeeld een presentatie, verslag of product?

Opbrengsten

4. Wat heb je geleerd door de praktijkgerichte activiteit/praktijkgericht onderwijs?
    a. Heb je nieuwe dingen geleerd? Zo ja, wat?
    b. Heb je door de activiteit meer over jezelf geleerd? Bijvoorbeeld wat je leuk vindt, waar je goed in bent of welke opleiding of beroep je later wilt gaan doen?
5. Wat vind je van praktijkgericht onderwijs als je het vergelijkt met gewone lessen? Bijvoorbeeld: is het even leerzaam, even leuk en interessant?
6. Zijn er nog dingen die je graag zou willen leren op het gebied van praktijkgerichte kennis en vaardigheden?

Waarderen en beoordelen

7. Worden jouw prestaties op praktijkgericht onderwijs beoordeeld?
    a. Hoe wordt dit gedaan?

   b. Krijgen jouw ouders ook te horen hoe jij het doet bij praktijkgericht onderwijs? Zo ja, hoe krijgen ze dit te horen? (Bijvoorbeeld: in het rapport/terugkoppeling aan ouders na een activiteit)
8. Heb je het idee dat leraren praktijkgerichte prestaties even belangrijk vinden als theoretische prestaties, zoals een cijfer voor een wiskunde toets of een dictee? En je ouders en medeleerlingen?
9. Wat vind je zelf: zijn praktijkgerichte prestaties even belangrijk als theoretische prestaties? Waarom wel/niet?
10. Neemt de school jouw praktijkgerichte prestaties mee om beslissingen te nemen over:
    a. of je wel of niet overgaat naar het volgende leerjaar
    b. de overgang van de basisschool naar de middelbare school (po)
    c. het wisselen van leerroute (vo)

Voortgang

11. Wat doet de school al goed rondom praktijkgericht onderwijs?
12. Wat kan de school nog verbeteren rondom praktijkgericht onderwijs?
13. Zou je praktijkgericht onderwijs aanraden aan andere leerlingen? Waarom wel/niet?

Tot slot

14. Heb je nog vragen of punten die niet zijn genoemd?

Oberon

Postbus 1423, 3500 BK Utrecht
t 030 230 60 90 | f 030 230 60 80
info@oberon.eu | www.oberon.eu

Utrecht, november 2025
In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap